

de tipus cultural, com la que va planejar de fer el mes de març de 1958 sobre Ausiàs March. (Carta d'Oriol Folch a Joan Fuster el 4.III.1958).

3.2.2. J. Fuster i els cotoners.

El marc de la relació amb Oriol Folch evolucionà cap a la relació amb el nucli de cotoners i economistes als anys seixanta. Serà Joaquim Maluquer que li possibilitarà la col·laboració, a partir de 1961, a *El Correo Catalán*¹⁶⁵. Aquest diari a partir de l'etapa dels seixanta va sofrir una reforma i una nova orientació. De ser un representant d'opinió lligat al carlisme, passà -amb l'etapa del nou director, Andreu Rosselló- a ser un diari d'orientació catalanista. Un diari, el primer, segons un dels seus col·laboradors primers d'aquesta etapa, Guifré Espina, redactor de la secció d'estatal, que pensarà les notícies en català. Aquell any 1961, però, amb Fuster col·laboraren a la mateixa plana dominical: Josep Pla i Francesc de B. Moll volent representar, segons Manuel Ibañez Escofet, redactor en cap del diari, el conjunt dels Països Catalans¹⁶⁶. Fuster, doncs, entrava en relació amb un sector de la burgesia del Principat, la cotonera, amb una visió "liberal i catalanista", segons Joaquim Maluquer¹⁶⁷. De fet quan Maluquer entra en contacte amb el SECEA (Servei Comercial de la Indústria Tèxtil Cotonera) era el 1961, el mateix any en el qual Fuster ingressa al diari citat i quan comença de tenir relació amb els cotoners i amb economistes com Jordi Nadal i Sardà Dexeus que, d'alguna manera, hi tenien relació¹⁶⁸.

També coneixerà, en aquest context, a les tertúlies que feia Josep Pla amb aquest nucli d'economistes i cotoners: J. Nadal, Sardà Dexeus, F. Estapé, M. Ibañez Escofet, M. Ortínez¹⁶⁹. Fuster, doncs, anà contactant amb sectors altres que els

¹⁶⁵ El primer article de Joan Fuster a *El Correo Catalán* va ser el de 26.X.1961.

¹⁶⁶ Informació de Manuel Ibañez Escofet. Barcelona, setembre de 1990.

¹⁶⁷ Joaquim Maluquer. Barcelona, setembre de 1990.

¹⁶⁸ Informació de Joan Sardà Dexeus. Barcelona, Octubre, 1991. Sardà Dexeus deia que va conèixer Fuster a les tertúlies de l'Empordà, a Palafrugell.

¹⁶⁹ Manuel Ibañez Escofet. Barcelona, setembre de 1990.

estrictament culturals de tarannà liberal i catalanista. El nucli amb el qual tindrà relació al voltant de *El Correo Catalán* serà: Joaquim Maluquer, Manuel Ibañez Escofet i Manuel Ortínez, amb Armand Carabén. Cal dir també que no és que hi hagués en bloc una acceptació catalanista en la burgesia del cotó. Al consorci dels cotoners (al SECEA) hi havia com a cap -entre els anys 1961-1966- Manuel Ortínez. L'ambient era favorable a un clima que relacionava una progressiva liberalització econòmica i política. Joaquim Maluquer ens parla de noms com Domingo Valls i Taberner, que també va conèixer en Fuster per via de Manuel Ortínez. Valls era un cotoner que sí que acceptava donar suport a la cultura catalana¹⁷⁰.

L'ambient que coneix Fuster al diari, que constituïa una de les peces dels cotoners, a més d'un edifici propi on instal·lar el Consorci i un Banc propi: L'Industrial de Catalunya¹⁷¹, i del voltant d'integrants del Consorci, era tendent al liberalisme. Ortínez dirà que hi havia "una aproximació liberal"¹⁷².

Com he dit el diari *El Correo Catalán* va viure cap al 1957 un canvi d'accionistes, que passaren a ser del tèxtil i una substitució de director: Claudi Colomer fou substituït per Andreu Rosselló. I, amb aquest canvi de capital i de director el diari adquirí un to de "professionalitat", segons que afirma Guifré Espina¹⁷³. La introducció de Fuster, que ja he dit que va ser obra de Joaquim Maluquer, va venir acompanyada de la coneixença de Fuster per Manuel Ibañez Escofet, que n'era redactor en cap. Maluquer i Armand Carabén digueren a Ibañez Escofet: "Et presentarem un tipus que és extraordinari". "I em presentaren Joan Fuster"¹⁷⁴ La finalitat de fer-hi escriure en Fuster era d'ajudar la cultura catalana i econòmicament Fuster, Pla i B. Moll. Per Manuel I. Escofet aleshores (entre els anys cinquanta i seixanta) volia "Vendre a València" (s'entén el que representava València culturalment) al Principat. Era una etapa en la qual "tots -deia M. I. Escofet- estaven per la idea de Països Catalans". Manuel Ortínez també afirma que "la idea

¹⁷⁰ Com a mostra d'aquesta relació Fuster tramet a D. Valls el llibre *Poetes, Moriscos i Capellans*. (Carta de Joan Fuster a Joaquim Maluquer, 3. VII. 1963).

¹⁷¹ Informacions de Manuel Ibañez Escofet i Manuel Ortínez. Barcelona, setembre de 1990 i març de 1992 respectivament.

¹⁷² Informació de Manuel Ortínez. Barcelona. Març, 1992.

¹⁷³ Informació de Guifré Espina, Barcelona, març de 1993.

¹⁷⁴ Informació de Manuel Ibañez Escofet. Barcelona, setembre de 1990.

que València és diferent de Catalunya, no existia. 'Erem tots uns'¹⁷⁵. Ortínez coneix Fuster cap al 1961, presentat per Joaquim Maluquer a casa de l'Oriol Folch.

En l'aspecte d'aquestes relacions amb Fuster, Ortínez actuava prou pel seu compte: posava en contacte diversos personatges amb ideologia semblant, com fou el cas abans citat de les reunions de l'Empordà. Hi parlava a partir d'un cert pòsit ideològic (aquesta relació entre liberalisme i catalanisme). Hi havia, en general aleshores, una "mentalitat oberta", tant entre sectors de cotoners com en aquestes reunions. De fet Fuster anava a l'edifici del SECEA a reunions informals¹⁷⁶. El Consorci, segons Ortínez, també reflectia un esperit d'unitat entre Principat, València i les Illes¹⁷⁷. S'hi reunien, segons Ortínez, industrials cotoners de València i les Illes: "No hi havia aquesta diferència (entre regions) en Comunitats Autònomes, ni en sabem el criteri"¹⁷⁸. Manuel Ibàñez Escofet recorda aquell ambient d'unitat representat per la triada Moll-Fuster-Pla amb aquestes paraules:

"Aquesta presència de Pla a les pàgines del diari, juntament amb la de Joan Fuster i la de Francesc de B. Moll, és una de les coses que recordo més agradósament. Eren temps en què existia un entusiasme pel retrobament de tres pobles de llengua i cultura comunes. Joan Fuster havia publicat amb gran èxit *Nosaltres els Valencians*, i la tasca d'escriptor de Josep Pla des del mas de Llofriu i la de l'editor i promotor cultural de Francesc de B. Moll desde la Ciutat de Mallorca, eixamplaven horitzons. Cada diumenge, el *Correo* publicava els articles dels tres escriptors" (1990:260).

Aquesta visió de complementarietat d'economia i cultura era defensada des de les pàgines del diari -seguint l'esperit de les trobada de Riells de Montseny i del santuari de Penyagolosa, per Joaquim Maluquer.

Quan va produir-se la polèmica contra les tesis de Fuster i contra el nucli universitari de València, de planta nacionalista, Diego Sevilla Andrès va escriure a la premsa de València (*Levante*, 22.XII. 1962) un article titulat "*Burguesía y*

¹⁷⁵ Informació de Manuel Ortínez. Barcelona, març de 1993.

¹⁷⁶ Informació de Josep de la Riba Ortínez. Barcelona, març de 1992.

¹⁷⁷ Informació de Manuel Ortínez. Barcelona, març de 1992.

¹⁷⁸ *ibidem*

separatismo", en el qual acusava la "*plutocracia barcelonesa*" d'haver "*puesto sus ojos en València*". Maluquer, que aleshores escrivia una secció al *Correo*: "Economía Humana", va escriure un article en resposta el de Sevilla Andrés: "*Valencia y la burguesía catalana*" (*El Correo Catalán*, 6.I.1963). Hi manifestava aquesta no-oposició de les economies de València i el Principat:

"Si alguna oposición existe, ésta aparece entre los intereses de distintos sectores económicos y aún entre determinadas comarcas; tanto en el Principado como en País Valenciano, pero nunca entre ambas regiones o sus clases empresariales. Un agricultor de Morella-comarca de secano- será tan proteccionista como un payés de la Segarra; un propietario de un huerto de naranjos de Carcagente tan libremercantista como un fruticultor de Urgell o un plantador de claveles del Maresme. Y ni que decir tiene que los intereses del empresario industrial de Alcoy o de Elche, son básicamente coincidentes con los que sus colegas de Sabadell o de Mataró. Podemos observar que la evolución económico social tiende a superar todavía más estas oposiciones comarcales y de sectores. Aunque a regañadientes, en los medios empresariales va penetrando la idea de que el proteccionismo no constituye ninguna solución permanente para sus problemas. Y Valencia, al proseguir su necesaria industrialización, acentúa cada vez más su similitud con Cataluña en el terreno económico, sin que entorpezca este proceso, ya sea de palabra, obra u omisión, ningún estamento de la sociedad catalana".

En aquest context de relacions és com caldria entendre la situació de Joan Fuster entre nuclis de cotoners. La seva col·laboració al *Correo*, segons Joaquim Maluquer, "foren articles dels anomenats "de pensament", amb força incidència en qüestions nacionals, disfressades de "cíviques", com es feia aleshores per mor de censura". Alguns d'aquests articles van ser publicats a *Examen de Consciència* (1968).

Posteriorment i per via de Manuel Ibàñez Escofet, Fuster entrà a escriure a *Tele-Exprés*¹⁷⁹ i a *La Vanguardia*, ja que, segons Ibàñez Escofet, entre aquests dos diaris es donava una situació de "vasos comunicants". De fet Fuster, després de veure impossibilitada la seva col·laboració a la premsa de València a causa de les

¹⁷⁹ Fuster comença a escriure a *Tele-Exprés* el dia 13 de gener de 1969 i el dia 17 d'agost de 1969 començà a treballar per *La Vanguardia* (Per al cas de *La Vanguardia*, informació del seu arxiu històric).

polèmiques de la seva guia *El País Valencià*¹⁸⁰, era jurat de premis literaris i participava a les reunions i tertúlies intel·lectuals, tant les estrictament "catalanistes" com les "progressistes" (Castellet, etc.)¹⁸¹.

En aquestes reunions d'intel·lectuals d'esquerra, el clima de les quals era el de "coexistència pacífica" segons J. Molas¹⁸², es reunia amb Baltasar Porcel, d'ençà 1954 fins a 1971, amb prou intensitat, encara que de manera informal. També mantingué contactes amb el nucli editorial de les Edicions 62. A més de Molas, Fuster s'escrivía amb Francesc Vallverdú. Josep-Maria Castellet que n'era un altre representant opinava de Joan Fuster que aleshores, quan venia a Barcelona, era vist com un "intel·lectual compromès cívicament", relacionat amb "dos tipus d'interlocutors": "els intel·lectuals i una gent que representava relativament a la burgesia catalana "que representava", segons Castellet "el possibilisme d'una dreta il·lustrada catalana"¹⁸³.

En canvi per a Manuel Ortínez el nucli que vehiculava el "Correu", representava un sector de la "burgesia nacional catalana", mentre que per J. Maluquer el nucli cotoner -del Consorci- era un "reducte de la burgesia nacional, liberal i europea", la qual "encaixà tan bé amb un Joan Fuster provinent d'un País Valencià on aquest tipus d'empresaris no s'hi donaven"¹⁸⁴. I als empresaris valencians que hi tenien un ascendent, Fuster tractava de posar-los en relació amb els cotoners del Principat, com s'esdevingué entre COCISA, "organització valenciana d'exportadors" i Manuel Ortínez; però Fuster indica a Maluquer que es tractava d'un "intent"¹⁸⁵.

¹⁸⁰ Fuster deixà d'escriure al *Levante* després del 5 de gener de 1963, quan feia poc que havia començat a col·laborar al *Correo* (1961). Però simultàniament a aquesta col·laboració a la premsa de Barcelona, "J. Fuster freqüentà regularment Barcelona, hostatjant-se a casa de Joaquim Maluquer i Sostres. En aquestes estades visitava les redaccions dels diaris on col·laborava". (informació de J. Maluquer)

¹⁸¹ Informació de Joaquim Maluquer i Sostres. Barcelona, setembre de 1990.

¹⁸² Informació de Joaquim Molas Batllori. Barcelona, juny de 1993.

¹⁸³ Declaracions de Josep Maria Castellet a *el Temps*, núm: 366 del 24.VI.1991, pàg. 55.

¹⁸⁴ Joaquim Maluquer i Sostres: "Joan Fuster a Barcelona" a *Serra d'or*, núm. 395. Novembre 1992. pág. 13,

¹⁸⁵ Informació de Joaquim Maluquer extreta de la correspondència amb Joan Fuster el mes de març de 1962. Textualment Maluquer diu (pel que fa a la transcripció de la lletra): "Preocupació per establir lligams econòmics entre el Principat i el País Valencià. Intent de connectar en Manuel Ortínez amb

D'altra banda Fuster projectà a Barcelona conferències sobre economia amb Fabià Estapé¹⁸⁶

Les relacions amb Francesc Vallverdú constaven de la relació editorial mantinguda pel que fa a les publicacions d'obres de Fuster per a Edicions 62 i com va ser la redacció de la biografia de Raimon per a Alcides¹⁸⁷.

Les seves relacions intel·lectuals les trobarem a les col·laboracions de Fuster en revistes orgàniques de partit, com passà amb *Nous Horitzons*, en la qual publicà -per indicació de Manuel Sacristan¹⁸⁸- unes quantes "inanitats sobre el Gramsci, per a l'enquesta de *Nous Horitzons*", com indica en lletra a Vallverdú el 20.V.1967.

Entre aquestes relacions culturals cal esmentar la presentació que va fer Joan Fuster de l'assaig acabat d'editar, *Nosaltres els Valencians*, el dia 30 de maig de 1962 a la Casa de València, (c/Còrsega, 335) a un quart d'onze de la nit. Era una "conferència i col·loqui", organitzat per Josep Tremoleda i un soci de la Casa, Calvete i Franco. Tremoleda recorda que després de la conferència va portar Joan Fuster a Sueca. Aquell acte comptà amb l'assistència de 200 persones a més de fer-s'hi una "exposició de llibres". La casa de València anuncià així l'acte¹⁸⁹:

"Acaba d'aparèixer un llibre molt important: *NOSALTRES ELS VALENCIANS*. En aquesta obra, JOAN FUSTER, un escriptor que ha posat tot el seu saber al servei de la llengua dels valencians, planteja una sèrie de problemes. ¿Què són els valencians? ¿quina és la seva consistència de poble? ¿i quins els problemes que condicionen el seu destí col·lectiu?.

I com que JOAN FUSTER a través de *NOSALTRES ELS VALENCIANS* ha volgut i ha sabut contestar aquestes preguntes, els joves de

COCISA, organització valenciana d'exportadors de taronges, que dirigeix un professor universitari que sap economia".

¹⁸⁶ Fuster tenia el projecte, no realitzat, de parlar sobre "Problemes i perspectives de la societat valenciana actual. (Carta de Joan Fuster a Joaquim Maluquer. 1.III.1963).

¹⁸⁷ Per Alcides, a més de la biografia-censurada de Raimon (1964)- col·laborà en l'obra col·lectiva *Un Segle de Vida Catalana* (1961), *El Llibre de l'any* (1962 i 1963) i *El Llibre de Tothom*.

¹⁸⁸ Informació de Francesc Vallverdú. Barcelona, abril de 1991.

¹⁸⁹ Informació de Josep Tremoleda, Barcelona, octubre de 1991.

la Casa de València li hem demanat que vingui personalment a parlar-nos de tot això perquè els interessa, i perquè ho considerem important i actual".

J. Maluquer, un dels assistents, diu que en aquesta conferència

"va explicar a una nombrosa audiència de valencians residents a Barcelona, quina era la seva identitat com a poble. La conferència, que contenia els germens de *Nosaltres els Valencians*, fou un èxit clamorós"¹⁹⁰.

Joan Colomines, que també hi assistí, ens exposa quin fou el guió de Fuster per a la conferència, al qual hem tingut accés:

"Fuster començà la sessió dient que "no podem pensar-nos que som fora de la nostra terra, en família. Hi va dir que allò que li interessava més era el "diàleg". Continuà per la pregunta "què som avui?" "Només "pot aclarir-se" pensant-nos des de la història". Digué que el "defecte" del llibre fou "no haver traçat un esquema dels defectes dels valencians. Em feia una mica de vergonya. Som un poble -continuava- de grans virtuts, però de defectes tan grans com de virtuts". "Tots els pobles, igual". Però sospita que, en el nostre cas, les virtuts no són les més propícies per a una comunitat qualsevol amb un mínim de vida normal. "En els moments d'examen de consciència ens veiem que 1) som individualistes (vull dir, falta de solidaritat entre nosaltres: economia, etc.) 2) abandonem la llengua amb facilitat (i la llengua és el vincle més sòlid d'un poble) 3) som "molls" (veg.llibre) 4) som superficials (tesi "epidèrmica" de M. Domínguez: les festes, l'espectacle, el barroquisme). Etc. L'anàlisi podria prolongar-se, per què?" Un altre apartat -breu- fou "la Història" en els "fets que més m'interessen". I féu les següents divisions: 1) Fet ètnic i lingüístic i 2) Moriscos"¹⁹¹.

Aquella fou, en síntesi, l'exposició de Fuster, que, segons Maluquer, "ampliava i donava veritable coherència nacional a un catalanisme geogràficament limitat" i que "atreia per la seva erudició, per l'agut sentit crític i, en cercles privats, pel seu enlluernador joc dialèctic. Un Fuster 'optimista i pragmàtic'" segons Ibañez

¹⁹⁰ Joaquim Maluquer, *art.cit.*, pág 12.

¹⁹¹ Es tracta d'uns fulls manuscrits xerocopiats. N'agraïm la gentilesa a Joan Colomines.

Escofet.¹⁹²

Però aquells cercles de relació anaven obrint-se a nivell editorial/professional, i doncs, d'ajut econòmic. L'Editorial Selecta, de J. Mª Cruzet i el seu secretari Tomàs Tebé, en fou una baula, després que Fuster publicés a la Col·lecció Raixa de l'editorial Moll *Descrèdit de la Realitat* (1955).

¹⁹² Informació de M. Ibàñez Escofet. Barcelona, setembre de 1990. D'altra banda agraeixo la gentilesa de Joan Colomines i Puig per haver-me lliurat un exemplar del guió de Joan Fuster a la Casa de València.

3.3. JOAN FUSTER I L'EDITORIAL SELECTA.

Les relacions de Joan Fuster amb el món editorial barceloní començaren amb l'editorial Selecta. Fuster ja va dedicar el seu dietari (el dia 10.XII. 1956) a comentar els moments pels quals passava el món editorial català¹⁹³. Iniciava, doncs, Fuster la representació de les lletres de València en un moment característic de la dificultat en què es trobava les lletres catalanes. I Josep Mª Cruzet era un exemple de continuïtat. Efectivament, Fuster, en el sopar d'homenatge a Josep Mª Cruzet, i a l'editorial Selecta el 1961 en haver arribat als 300 exemplars editats, remarcava la tenacitat de l'editor de Selecta:

"(...) ningú no ignora el grau de precarietat en què es mou, moralment i materialment, la nostra literatura. I tampoc no ignora ningú l'energia, l'eficàcia i l'habilitat que ha calgut desplegar per salvar-ne la continuïtat i per mirar de garantir-li un mínim de solidesa normal. A Josep Maria Cruzet devem un esforç positiu i sostingut en aquesta empresa, potser un dels més dilatats i coherents que pugui recordar la tradició editorial d'aquest país (...). Els editors, tant com els escriptors, mereixeran l'estudi i l'atenció dels historiadors del futur, perquè els uns tant com els altres contribueixen a possibilitar el fet social de la nostra literatura d'avui, plantant cara a les pitjors i més dramàtiques adversitats amb què ha hagut d'enfrontar-se la cultura catalana(...). Els editors de la nostra època que, com Josep Maria Cruzet, han dedicat tot llur entusiasme, tota llur tenacitat, a la cultura catalana, ells sí que tenen, des d'ara, la posteritat assegurada: la gratitud de les generacions futures" (1961:110-111).

Però a més de valorar el paper de l'editor Cruzet a l'hora d'editar novetats literàries que suposen un impuls per a la cultura nacional (com va suposar l'*Antologia* de Fuster el 1956), Fuster també tenia en compte, en aquest homenatge, la valoració nacional del que suposava la seva incorporació a l'editorial "dels homes de lletres catalanes de fora del Principat". I, en aquest aspecte dissenyava el reconeixement del territori català:

¹⁹³ Joan Fuster: *Indagacions possibles* (Col·lecció Raixa, 28), Ed. Moll Mallorca 1958. pag.: 95-114. Al dietari del 10.XII.1956 fa una reflexió sobre el mercat del llibre català i la relació entre l'escriptor-lector-editor-societat i mecenatge. I conclou que "només la integració total, geogràficament i cívica, de la societat catalana, ens possibilitarà una literatura ferma i productiva (1958:110) i que l'oferta d'escriptors és superior a la Renaixença però "és el públic(..) allò que se li'n va".

"Catalunya com a poble, com a tradició, com a llinatge, no acaba en els Pirineus, ni en l'Ebre, ni a la vora de la mar. Més enllà de les fronteres de l'antic Principat, Catalunya continua sota els noms privatis i circumstancials de Rosselló, Mallorca, País Valencià. Aquesta unitat d'estirp i d'història, és sobretot, preclara d'evidències quan pensem en la llengua; en la llengua i en la literatura que la magnifica. En el vell, robust, resistent edifici de la literatura catalana, els millors carreus de fonament són grans noms valencians i mallorquins. Si al Principat li correspon la gràcia i la glòria de les millors i més recents contribucions, nosaltres, el Sud i les Illes, ens l'honor dels millors clàssics". Fuster intervenia en l'homenatge", "en nom de la fidelitat mallorquina, rossellonesa i valenciana a la nostra llengua comuna", en una editorial on figuraven noms de tota la nació catalana (Fuster hi esmentava els noms de Lluï, Ausiàs March Joanot Martorell, Costa i Llobera i Alcover) (1961:109).

Fuster col·laborà a les edicions Selecta com a intel·lectual i com a integrant d'una comunitat nacional. La seva dedicació a l'editorial assumia, com hem vist per les paraules de Fuster, aquest doble vessant. Però com començà el contacte amb l'Editor Cruzet?

La primera notícia que tenim de la col·laboració de Fuster a Selecta, és la carta de Tomàs Tebé del 31 de març de 1955. Es tractava d'una lletra que iniciava els preparatius de l'*Antologia de la poesia valenciana*. Per aquesta carta sabem que la idea d'inici d'aquesta obra és del 1953 amb "una cordial -diu Tebé a Fuster- correspondència amb Xavier Casp". Casp digué a Tebé que

"la persona més indicada -continua dient la lletra- per a fer la dita antologia éreu vós, i em sembla recordar que un dia, parlant amb el nostre amic Octavi Saltor, aquest va dir-me que creia que vós podríeu arreglar-ho hàbilment i fàcil amb una conversa amb Xavier Casp, amb el que, repeteixo, no vàrem concretar res i que d'altra banda no és que es sentís gran entusiasmat davant la responsabilitat de la tasca antològica, però el qual desitjaria de totes maneres, que no quedés dolgut amb mi en el més mínim". Finalment Fuster, s'ocupa de tirar endavant l'obra amb un criteri fixat.

En carta de Fuster a Josep Maria Cruzet, diu ¹⁹⁴:

¹⁹⁴ Agraeixo la gentilesa del Sr. Pinya i Sr. Vernis a l'hora de poder accedir a l'arxiu de la llibreria Catalònia, part del qual encara es conserva després de l'incendi de la llibreria l'any 1978.

"Personalment, si se salvaven aquests obstacles previs [aclarir qui havia de fer finalment l'obra: si Casp o Fuster], jo no tindria cap inconvenient a encarregar-me de la confecció de l'Antologia de la Poesia Valenciana" i del "Llibre de València"[que no arribaria a aparèixer]. És més: m'agradaria. I m'agradaria, sobretot, que, ni que fos d'una manera simbòlica i esporàdica, el nom de València quedés vinculat a les vostres edicions.

No crec que hi haja cap dificultat a resoldre la qüestió pendent amb Xavier Casp. Ell m'ha parlat, a vegades, de la possibilitat de fer-vos *L'antologia* i de com li resultava de delicat aquest encàrrec. Una simple conversa bastaria per arranjar-ho definitivament. Si el vostre projecte arriba a vies de realització, li'n parlaré"¹⁹⁵.

[Pel que feia al criteri](...) hauria d'ésser tan ampli i elàstic com un mínim de dignitat literària tolere. És a dir sóc partidari d'incloure-hi el major nombre de poetes, qualsevol que sigui llur tendència [posant de relleu la seva posició d'independent en el panorama cultural d'aleshores a València], sempre que no es tracte de senyors escandalosament ases. Les meues relacions personals amb la gent- amb tota la gent- que avui escriu versos a València són bones, i procuraria que la tria de poemes comptés amb la conformitat dels autors

(...)

En el cas concret d'una antologia de poetes valencians, crec que només seria oportuna l'actitud més objectiva possible; presentar al lector allò que s'ha fet en poesia a València, i explicar-ne el perquè, deixant que ell judique en última instància"¹⁹⁶.

Fuster enllesteix l'original del treball el desembre de 1955. En carta de Fuster a Cruzet del 9.XII.1955 a més de lliurar-li'n l'original, li comenta els aspectes finals que ha tingut en compte per fer l'obra:

"En comptes d'abraçar tota la Renaixença, hi he limitat la producció del segle XX, encetant-la, però amb Teodor Llorente. Queda, doncs, paral·lela en l'aspecte cronològic a la que féu Triadú per a tota la poesia catalana. El motiu d'aquest canvi ha estat l'escàs interès literari dels poetes valencians dels Jocs Florals, els quals a més, m'exigien un

¹⁹⁵ En carta del dia 25 de maig de 1955, Fuster explica que ja ha parlat amb Casp de l'afer que li n'ha donat el vist-i-plau: "També he parlat amb Xavier Casp, per esvair qualsevol mena de malentès que pogués haver entre ell i la vostra editorial. No hi ha posat cap inconvenient de manera que, quant a aquest aspecte, tampoc no hi ha problema".

¹⁹⁶ Carta de Joan Fuster a J. Mª Cruzet. Sueca 16.IV.1955.

espai -per raons de proporció- que redundava en perjudici dels poetes posteriors. Quant a aquests, us garantitze plenament que hi són representades totes les tendències, amb una tolerància potser una mica excessiva, com vós mateix podeu comprovar".[Pel que feia a la introducció de l'obra, el criteri que Fuster hi fixà fou de caire històrico-sociològic]. Crec que calia dir tot el que hi dic, a fi d'explicar amb un cert detall les causes estètiques i socials que determinen la situació literària del País Valencià (...). [Respecte de la variant dialectal]: Donat que el to "pro-català" d'aquest pròleg resultarà més oportú que quede evident la valencianitat del autor".

El llibre va ser, quant a la seva difusió, ajudat per Enric Duran i Tortajada, amb qui havia contactat prèviament Fuster (carta de 25.V.1955). El poeta Duran i Tortajada coneixia des del primer moment la preparació de l'obra: des de l'any 1954. En carta a Octavi Saltor ¹⁹⁷ del 4 de febrer de 1954 deia fins i tot que "convindria encarregar l'obra a "persona apta i sense prejudicis...", i per aquesta raó assegurava que "Més que encarregar la tria a gent d'ací (dissortadament encara hi ha certes rancúnies) seria un encert total encarregar-se vostés de fer la necessària selecció d'obres i autors". Duran i Tortajada, doncs, actuaria com a cert mecenatge econòmic. El poeta s'adreçava per aquesta raó a Cruzet en carta del 14.XI.1955, fent-li saber les condicions de l'ajut:

"(...) L'amic Joan Fuster m'ha informat de les condicions en què caldria ajudar econòmicament l'edició de la seva *Antologia de la Poesia Valenciana* que vós li heu sol·licitat per a la "Biblioteca Selecta".

En conseqüència, i d'acord amb les vostres proposicions, jo em comprometo a adquirir tres-cents exemplars de l'esmentat llibre [se n'havia fet un tiratge de 1.500 exemplars], al preu de vint-i-cinc pessetes cada un. El pagament del total de set mil cinc-cents pessetes, us el faria al moment de la recepció dels exemplars".

[A la fi de la lletra, Duran emfasitzava l'objectiu nacionalitari; patriòtic del llibre de Fuster]: Confie que vós posareu tot el vostre interès en la prompta edició de l'"Antologia", la qual, segurament, contribuirà a un major coneixement de la poesia valenciana al Principat i a refermar els tradicionals vincles de germanor espiritual entre els nostres pobles".

¹⁹⁷ Dec el coneixement d'aquesta carta a Albert Roqué i Fíguls.

Les paraules de Duran i Tortajada fixen l'atenció, efectivament, en el paper solidari que jugaven les relacions valenciano-principatines, en el cas, per exemple, de donar suport econòmic a una obra produïda al Principat. Era un cas clar de la necessitat d'eixamplar el mercat cultural. Fuster escrivia a Cruzet respecte a la figura de Duran i Tortajada, és a dir, per a veure la significació que tenia el fet que fos Duran i Tortajada qui donés suport econòmic al llibre:

"Duran- escriu Fuster- és un dels poetes inclosos en l'*Antologia* i persona, al meu veure, de tota solvència econòmica als efectes que ens interessen. Té bons amics i relacions a Barcelona- em sembla que en Miracle, el coneix, i en Saltor li ha posat un pròleg a un dels seus últims llibres. Duran és quasi el poeta "oficial" dels Jocs Florals a València, però (subratllat J.F) també un entusiasta de la poesia valenciana en bloc i sense discriminacions".

L'acceptació de l'obra va ser generalitzada, llevat d'una crítica que deia que Fuster no havia estat objectiu en no introduir en l'obra una part de la literatura valenciana.

Tomàs Tebé, en una carta que escriu a J. Fuster el 30 de maig de 1956, deia haver rebut de Pla una carta en la qual comentava que

"el pròleg de Fuster és una meravella; aquest home, que escriu com un àngel i té moltes coses a dir, pot ésser el millor -el primer- crític del país. El pròleg era difícil de fer i ho ha fet admirablement".

En el mateix sentit favorable es pronunciava Josep Iborra, en la seva ressenya al diari *Jornada* del 12 de maig de 1956. Iborra, sobretot, en valorava l'exposició *histórico-sistemática* per comptes de guiar-se tan sols pel *criterio estético*. Però també va rebre una crítica que, per bé que aïllada, mostrava el context de nuclis determinats de la cultura a la ciutat de València. Un lector anomenat J. Ruiz es dirigia, el mes de maig de 1956, al *Señor Gerente* de l'editorial Selecta, comentant sobre la "*parcialidad*" de l'obra. Pel valor que té d'indicatiu marc formal sobre el qual es muntava una crítica d'aquest tipus, caracteritzada a valorar els aspectes més "micro" d'una obra, com és el cas de l'*Antologia* de Fuster, en reproduïm la part més significativa:

"Al parecer una vez más se ha dado el caso de "parcialidad" manifiesta en la selección de poetas y escritores valencianos, debido

a los grupitos y capillitas fomentados por dañinos partidismos. Esta vez pudiera haberse puesto remedio a "estas cosas" poco edificantes, con haber encomendado de la selección de poetas para una Antología de la Poesía Valenciana, a personas de más probada imparcialidad, libres de pasioncillas y sentimientos de diverso orden, incluso, al parecer, del político. Ha sido lamentable la exclusión de poetas de verdadera calidad, demostrada con la conquista de primeros premios "Flors Naturals", etcétera, y posesión del título "Mestre en Gai Saber", como en el caso de don Ramón Andrés Cabrelles, Puig Espert, Ramirez Bordes, doctor Roda Soriano, Valero Muñoz y de muchos más algunos de ellos también citados (...) Ha sido lástima, ya que tan generosamente se ha mostrado esa editorial para con la exaltación de nuestra lengua vernácula, que se haya escrito una Antología de la Poesía Valenciana, de vía estrecha, que está siendo poco elogiada en el ambiente literario de esta ciudad, por las causas apuntadas. Nosotros, los que amamos cuanto signifique Valencia y su "dolça parla", lamentamos una vez más, estas "ligerezas" por parte de los propios valencianos, que obran como por atavismo árabe: fomentando banderías. Ruégoles perdone estas disgresiones y anotaciones "a la forma" en que han procedido los inspiradores y confeccionadores de la predicha Antología".

Aquesta crítica tenia un cas semblant amb les opinions d'Almela i Vives, com veurem, al voltant de la seva postura ambigua. Fuster ja ho deia a J.Mª Cruzet en carta del 12 de juny de 1957: (...) "aquest senyor no se sap mai què pretén amb la seves freqüents expansions "catalonofòbies": es tracta d'un cas ben estrany, perquè en altres èpoques s'havia distingit pel seu "fabrisme".

La trajectòria de Fuster a l'Editorial Selecta, continuà amb un projecte que ja he esmentat: un Llibre sobre València.

La idea de fer-lo, com hem vist, sorgí alhora que el de l'*Antologia*, 1955. Per a la seva realització es buscaren mecenes determinats: Nicolau Primitiu (que hi donà suport), a Ignasi Vilallonga i Joaquim Reig, sense èxit. El llibre però no s'arribà a realitzar¹⁹⁸. Fuster, amb data del 21 de juny de 1957, lliurà un guió de l'obra a

¹⁹⁸ L'any 1963 s'abandonava definitivament la idea de tirar endavant el *Llibre de València*. En carta del 25 d'abril de 1963 Tomàs Tebé escrivia a Nicolau Primitiu, el qual havia recolzat econòmicament el projecte, en els següents termes:

"Després de publicar la seva gran obra en castellà *EL PAÍS VALENCIANO* és evident que la publicació de l'original *Llibre de València* tindria menys valor, i podria semblar un resum de l'altre obra més extensa". El fet d'haver publicat Fuster la "guia" de Destino el 1962, amb la polèmica que se'n

Cruzet. Hi podem veure una de les característiques de Fuster, abans fins i tot del *Nosaltres...* la preocupació pels temes històrics i culturals i la seva concepció globalitzadora. El sumari, que pot exemplificar aquesta idea de Fuster sobre història cultural, feia així:

I.- *Introducció.*

II.- *Tòpic i realitat de València:* Els elogis de València. La ciutat i el Regne. Topografia i història. La realitat de València vista pels valencians.

III.- *Moros i cristians:* Les llegendes de la fundació de València. Romanitat. El llevat musulmà. La Reconquesta. Els valencians, poble de transició. La llengua i l'esperit.

IV.- *L'Horta i la mar:* Paisatges i economia. L'aigua, la gran riquesa. La barraca, de Llorente a Blasco Ibañez. La tradició marítima de València. El perfil de la ruralització.

V.- *Un segle d'esplendor:* València i els comtes-reis. Una gran ciutat europea del segle XV: la vida quotidiana i l'hegemonia política i cultural. La fama eròtica dels valencians. L'època d'or de la literatura catalana. Els monuments.

VI.- *Els grans problemes:* El poble baix i el Renaixement: la guerra de les Germanies. La cort de Germana de Foix. L'expulsió dels moriscos. Les grans crisis econòmiques del s. XVI i el XVII. Àustries i Borbons. D'Almansa a la Renaixença.

VII.- *Calendari de la ciutat:* Els valencians i les festes. Entre el folklore i la consciència ciutadana. Nadal, Falles, Sant Vicent Ferrer, Corpus, Juliol 9 d'octubre. Significació i pintoresc.

VIII.- *El Poble:* El caràcter valencià. De la laboriositat del llaurador a l'enginy del ciutadà. Els valencians rodamons: Vicent Ferrer, Arnau de Vilanova, Lluís Vives. Els valencians sedentaris: els valencians d'Escalante, els valencians de Blasco.

IX.- *València, Avui:* La València del XIX. Un poble sense aristocràcia. El despertar del sentiment autòcton. La vida provinciana i la burgesia rural. El Renaixement econòmic: les Exposicions. El segle XX. La vida de la gran ciutat".

Molts d'aquests temes plantejats, com són el segle XV valencià, les Germanies, el Renaixement econòmic, ja els treballava a la premsa valenciana

desprengué, és recollida en carta de J. Fuster a la vídua Cruzet el dia 5 de juliol de 1963: "Certament, aquell *Llibre de València*, que projectàrem amb el vostre marit, no seria, de moment, massa oportú. El nostre públic diu estar una mica "tip" de temes valencians després de les racions amb què l'he obsequiat últimament".

d'aleshores¹⁹⁹, i foren tractats més endavant, el 1962 amb el *Nosaltres els Valencians*²⁰⁰. La visió crítica, global i una clara visió expositiva ja l'havia encetat Fuster a l'hora d'analitzar temes d'història social i cultural valenciana. No obstant això, Pla anotava respecte al llibre de Fuster, uns matisos:

"Per Fuster. Hauria d'afegir un capítol al Llibre de València. A València, els catalans ocuparen les terres baixes i la muntanya es deixà als aragonesos. Per això a les terres bones es parla valencià i a les magres castellà. Això dona un capítol molt important".

Però a banda de les relacions amb Selecta, Fuster també entrà en contacte amb edicions Destino. El dia 12 de març de 1958, es comprometia a fer la guia sobre el País Valencià²⁰¹. En parlava amb aquests termes a una de les persones amb les quals tenia més confiança: Oriol Folch²⁰²:

"Fa un cert temps, Joan Teixidor em va escriure demanant-me que li

¹⁹⁹ Entre els anys 1955-1962 Fuster escriu als diaris *Levante* (al seu suplement dominical) i *Jornada*, temes relacionats amb aspectes d'història cultural i social de València. N'és un exemple, la sèrie d'articles publicats a *Jornada*: "El espíritu de Valencia", apareguts entre els anys 1957 i 1959. Hi tractava aspectes col·lectius del poble valencià; el seu tarannà, la seva història. En són exemples: "Literatura de la ciudad" (*Jornada*, 24.VIII.1957) que tracta dels llibres escrits sobre València, dels quals diu que hi troba a faltar "algo concreto", "el tipo de escrito que oscile entre las memorias, el apunte y la interpretación". "La otra riada" (*Jornada*, 30.XI. 1957); "Sentido de una solidaridad" (*Jornada*, 28.XII.1957) i "Ahora y siempre, la economía" (*Jornada*, 3.V.1958). Altres temes d'història cultural els trobem a *Levante* en aspectes diversos : des de temes d'història econòmica ("A los años de la Exposición Regional"; *Levante* :15.V.1959) a la història de la llengua "De Elche a Morella con mossén Alcover" *Levante* 10.VII.1959) a aspectes del vuitcentisme literari ("Llorente y Mistral" *Levante*: 13.XI.1959) o de l'imaginari col·lectiu quant a aspectes històrics ("el mito de Jaime I", *Levante*, 13.VII.1956) de l'ús de la llengua- d'història social de la llengua ("Notas al margen de nuestra historia cultural"; *Levante*: 20.IV. 1962) o sobre història social ("Problemática dels estudis locals"; *Levante*: 24.XI. 1962). A l'article "el mito de Jaime I", Fuster associa el col·lectiu polític a l'imaginari col·lectiu : " Se diría, que, con ello, [el manteniment del record de Jaume I] la comunidad política catalano-aragonesa quería conservar, como resorte eficaz en la trama psicológica del vivir colectivo, el ejemplo del gran monarca". *Nosaltres els valencians* no partia de zero.

²⁰⁰ És el paral·lelisme entre els capítols Vè, VIè, IXè del *Llibre de València* amb els capítols III i IV de l'apartat "fets" i IV de l'apartat dels "problemes" de *Nosaltres els valencians*.

²⁰¹ Dec aquesta dada a l'arxiu de Destino.

²⁰² Oriol Folch, per exemple fou l'encarregat de recollir el Premi Yxart d'Assaig, valorat en 10.000 pta i atorgat pel mecenes Francesc d'A. Ripoll. Hem intentat de localitzar documentació, sense aconseguir-ho, que tractés d'una possible relació entre Joan Fuster i F. A. Ripoll.

fes un llibre per "Edicions Destino"; una "guia" del País Valencià, a l'estil a la que Pla ha fet de Mallorca, Baroja del País Basc i Carles Soldevila de Barcelona. Ja deus conèixer quin tipus de llibre és: uns volums grossos, cars, i molt ben il·lustrats. La meua primera idea va ésser declinar l'honor d'escriure aquesta "guia", perquè s'ha de fer en castellà i perquè és una llauna. Però vaig considerar, que, si no l'escrivia jo, l'encarregarien a qualsevol "animal de ploma" més o menys castellanista de la localitat, i preferesc molestar-me jo, a deixar l'oportunitat en mans "dubtoses". Per altra part, hi havia també el jornal d'una temporada... Total, que, en principi, he dit que sí a Teixidor".

Després d'haver guanyat el premi Yxart d'assaig amb *Figures de Temps*, continuava la seva línia ascendent en el món cultural del Principat. Val a dir que a l'hora de veure com és que es va produir un trencament en la relació Casp-Adlert-Fuster que, a finals dels anys quaranta i els cinquanta, (com hem vist, per exemple, en el fet que Fuster fes l'*Antologia*) de la Selecta, era d'una entesa clara; els coetanis de Fuster, tant de Barcelona com de València, sí que hi veuen, en aquesta ruptura, el relleu d'un poeta (Casp) per un assagista (Fuster). És a dir la substitució del conreu de la literatura estricta per un intel·lectual que obria nous debats i temes. Semblava, d'altra banda, que el món literari valencià estigués massa polaritzat per la poesia de Xavier Casp, a qui en el terreny de les idees joves nacionalistes d'aleshores hi veieren un barcelonista absolut²⁰³.

L'inseriment en els cercles catalanistes prenia forma. Era una mostra, no tan sols literària, l'homenatge que van fer a Fuster i Blai Bonet (premis Yxart i Joanot Martorell, respectivament) el dia 3 de maig de 1958 al Casal de Montserrat: Carles Riba (president); Joan Ballester, Alfred Vilaplana, Santiago Albertí (vocals) i Joan Sales (secretari). L'encapçalava el motiu "Per la Germanor dels Catalans, Valencians i Balears". Aquell homenatge es féu en un moment en què l'Obra del Diccionari ja s'havia implantat a València, i en la qual ja s'havien planejat els primers viatges cap a Barcelona de joves cursetistes valencians. Els noms dels vocals de l'homenatge eren integrants del Secretariat del Diccionari (Ballester, Vilaplana, Albertí). Tot s'interconnectava. És per aquesta raó que aquest tipus d'actes tenien sempre la idea fixa de construir una nació, un país, en funció de la coneixença, de la "Germanor",

²⁰³ N'és un exemple l'article de Miquel Adlert Noguerol: "L'Actual Literatura Catalana del País Valencià" a *Homenatge a Carlos Riba*, Josep Janés, Barcelona (1953-54), pàg 105-117. On bona part de l'article és consagrat a Xavier Casp (105-110). El comentari del barcelonisme me l'han fet saber integrants de la Joventut: Albert Thous i Antoni Bagues.

de la relació i intercomunicació.

L'acte també comptà amb el suport de les següents editorials: Aedos, Alfa, Ariel, Aymà, Barcino, Bagunyà, Dalmau-Jover, Destino, Horta, Janés, Joventut, Moll, Nereida, Nova Col·lecció Lletres, Ossa Menor, Quart Creixent, Selecta, Teide, Torrell i Vergara.

Es tractava d'anar construint un teixit nacional des de la base i al voltant de la llengua com a factor aglutinant. Almenys així ho entenia la premsa. Per exemple, tant *La Vanguardia*, com *Destino* i el *Diari de Barcelona* hi coincidien. Pel que feia a allò que representava l'acte, *La Vanguardia* deia que s'hi

"rendía pleitesía a la joven generación literaria que en los antiguos reinos está dando al idioma vernáculo común una brillantísima expansión de Cataluña estricta" (15.IV.1958); *Destino* [referma aquesta idea exposada per *La Vanguardia* i afirma a més que] *"los organizadores invitan a todos los amantes de nuestra literatura y de la fraternidad catalana, valenciana y balear, a tomar parte en dicho significativo homenaje"* (núm 1078, 5.IV.1958). [I, en el mateix sentit dels anteriors s'afirmava el] *Diari de Barcelona* (*"Los organizadores invitan a todos los amantes de nuestra literatura y de la fraternidad catalana, valenciana, balear, a tomar parte en dicho significativo homenaje"*, 23.IV.1958).

De com Fuster va estar favorablement sorprès per aquell homenatge, n'és exponent la lletra que escriu a Joan Sales -un dels organitzadors de l'homenatge, el dia 20 de maig de 1958. Diu Fuster:

"Aquella jornada fou, per a mi, la més consoladora i satisfactòria recompensa que havia obtingut en la meua "carrera"literària"²⁰⁴.

Joan Sales va tenir relació amb València, després del 39²⁰⁵, quan va difondre

²⁰⁴ Dec el coneixement d'aquesta lletra, com també l'accés a la correspondència Joan Sales/Martí Domínguez i Joan Fuster, a Núria Folc

²⁰⁵ Per a una visió de les concepcions nacionals de Joan Sales als anys trenta, i sobretot a la guerra d'Espanya cf: *Cartes a Màrius Torres*, Club Editor, Barcelona 1976. Sales no concep per exemple la nació a partir de consideracions "centralistes": "Si, mentre el Principat es resclosia en la seva grisa decadència, València hagués pres una gran velada, si al seu esplèndid segle XV hagués succeït un segle XVI més esplèndid encara "et sic per coeteris", el cas seria semblant

l'editorial el Club dels Novel·listes per València, Castelló i Sueca.

Les relacions amb Selecta, però, continuaven. L'any 1959 Fuster es compromet a fer una antologia ausiasmarquiana. Prèviament Fuster diu a Cruzet que en l'homenatge del dia tres de maig,

"Joan Ferraté em va parlar, també, d'un projecte seu de fer una antologia d'Ausias March. Tinc un alt concepte de Ferraté, i crec que és un gran coneixedor del vell i gran poeta valencià. ¿Per què no li encarregueu, a ell, de fer-vos l'antologia ausiasmarquiana per a la Selecta?. Jo, naturalment, estic disposat a fer-vos-la; però si Ferraté pot fer-la millor que jo, i estic segur que sí, estaria ben content de cedir-li la preferència".

I Fuster va ser finalment qui la féu. En una carta de Tomàs Tebé a Fuster el 2.II.1959 diu que Ferraté "ha desistit definitivament" de fer l'antologia. Però 1959 també serà quan Fuster vagi a Barcelona i a Cantonigròs a fer conferències sobre el poeta de Gandia. A Barcelona en farà una el dia 10 de desembre de 1959 a la Casa del Llibre (segons carta de Fuster a Cruzet el dia 5.XII.1959). A Cantonigròs fou el dia 16 d'agost quan es féu un acte d'homenatge als escriptors valencians²⁰⁶.

A partir d'aquesta conjuntura, la col·laboració de Fuster amb Selecta es va allunyant (atès que, per exemple, ja havia contactat amb altres editorials, com Edicions 62) fins l'any 1968, en què publica: *Heretgies, Revoltes i Sermons* (1968), però la idea del qual sorgí el 1965 quan en carta a la vídua de Cruzet (que havia mort el 1962) deia:

"La meua idea era de proposar la reunió en volum d'una sèrie de notes breus, relatives a la història cultural del País Valencià".

al de Galícia i Portugal; ningú no discuteix als portuguesos el dret de donar el seu nom al gallec que parlen des del moment que és a ells que deu expansió i prestigi. Si jo fos gallec em diria portuguès, si el sud d'un Principat somort hi hagués una València lliure i gloriosa, capaç d'escampar la nostra llengua per 'Africa i Amèrica, jo em diria valencià amb molt d'orgull perquè la cosa faria el nom" (1976:180).

A l'exili Joan Sales va escriure l'article "El Nom Comú" a *Full Català de Mèxic* (març de 1942), on diu que "la manca d'un nom no ens ha de deturar. Tenim una bandera i una llengua". (Dec el coneixement d'aquest article a Núria Folch).

²⁰⁶ Així ho diu un full informatiu de les festes literàries de Cantonigròs de l'any 1959.

Aquest progressiu allunyament tindria també causes que afectaven a la vida d'un escriptor que es volia professional però que també havia de viure. El retrat que donava Fuster de la seva situació a mitjan any seixanta (1966) era una constant en la seva trajectòria com a assagista i crític de la premsa. En la carta a Tomàs Tebé pel retard del pròleg que havia de fer Fuster a les Obres Completes de Segarra, el dia 1.X.1966, deia:

"D'altres compromisos, anteriors o més formals, per motius econòmics o polítics, em tenen bloquejat el programa immediat de labor. Tu ja saps que jo no sóc un escriptor "aficionat", i que tinc unes obligacions que les d'un simple "escriptor". Això significa que em veig simultàniament pressionat per imperatius de cèntims i de maniobra polèmica. Per tant he de resignar-me a escriure no allò que jo voldria, sinó allò que no tinc més remei que escriure. Confio que comprendràs què vull dir".

Les relacions de Fuster amb Selecta i de Selecta amb temes del País Valencià arribaran fins a la dècada dels anys setanta. Fuster aconsellarà d'editar el llibre de Domènec Valls i Massip, *Els veritables altres catalans*, a una pregunta de Tomás Tebé sobre si considerava aquella obra "literàriament i políticament vàlida". Sobre aquesta obra només dir que prèviament al pròleg que féu Joan Fuster, l'havia de fer Joan Reglà²⁰⁷, però Reglà finalment digué que havia de ser "un escriptor valencià" qui en fes el pròleg. El llibre tingué ressò a València. Valls i Massip en carta a Tomàs Tebé del 21 de gener de 1974 deia que

"He recorregut unes quantes llibreries de València capital i a totes m'han dit que s'havia esgotat. Tan a 3 i 4 com a *Concret* m'ho confirmaren. No sé quants exemplars en tenien; em digueren que n'havien demanat més. El que sí que és cert és que no ha estat gens de temps a l'aparador. A les dos llibreries concretament es veu que s'esgotà en un dia (...)"

En carta del dia 2 d'abril de 1974, Valls continuava parlant del ressò:

"M'he passat per gairebé totes les llibreries de València capital (*Rigal, Bello, 3 i 4, Concret, Passatge*, etc.) i a totes m'han dit que el llibre s'ha venut prou bé i que tan aviat com reben uns exemplars i n'exposen algun a l'aparador, els prenen de les mans. La mateixa cosa

²⁰⁷ Carta de D. Valls a Tomás Tebé, 12.XI.1970.

m'han confirmat al Molinell, que sembla ésser una mena de distribuïdora local, on a més a més m'han assegurat que hi ha hagut dies que han superat els trenta exemplars de venda".

Referent a la propaganda del llibre, Valls deia que:

"tanmateix, per ací no li han fet massa propaganda. És clar que per ací no li han fet massa propaganda a res, però estic segur, i Fuster és de la mateixa opinió, que se'n podien haver venut molts més. A les llistes d'existències que el Molinell [una distribuïdora] inclou a Gorg [revista de divulgació bibliogràfica i de crítica cultural apareguda entre 1969 i 1972] no hi ha figurat totes les vegades.(...) *Els Veritables* ha assolit un autèntic rècord de venda al País Valencià. Em digué [Didí Puig], que era, quant al País Valencià i a les facturacions "el llibre de l'any".

La relació de Fuster amb Selecta, doncs, "acaba", almenys professionalment, l'any 1970, amb el consell sobre el llibre de Domènec Valls i Massip a requeriment de Tebé. Podem dir que la màxima relació es produeix al voltant de l'Antologia i l'homenatge que hom li féu el 1958. Posteriorment entre 1965 i 1968 es produeix la relació pel Llibre *Heretgies...*

El fet que la relació més sòlida es produís en la segona meitat dels anys cinquanta coincidiria amb l'ascendent de la seva trajectòria -el seu impuls- arran del viatge de 1954 que, com hem dit, marcaria un "abans" i un "després" cara a les relacions amb el Principat i cara a la seva trajectòria d'intel·lectual i escriptor. Barcelona era un nucli aglutinador i, a ulls de Fuster, apareixia com a capital cultural gràcies a la qual es podria explicar la trajectòria més recent de la cultura nacional. En un article a *El Correo Catalán* (9.XII.1962) titulat "*Reparto de Premios*", reflexionava en aqueix sentit, i a tall de com hem vist que entenia J. Maluquer les seves col·laboracions, de caire cívic i nacional. Fuster diu que

"sin Barcelona, la Renaixença se habría quedado en un "felibrige" clorótico, rural, inoperante. El ejemplo de los Países Occitanos, donde no hubo un centro urbano coagulador, es obvio". [I comparant Barcelona amb València, deia que] "La endeblez ciudadana de Valencia, explica, también, la escasa consistencia que el impulso renacentista consiguió en la esfera regional del País Valenciano".

Per Fuster aquest paper de Barcelona com a símbol cultural havia de continuar anant més enllà dels premis literaris:

"La Barcelona sensible, leal a su espíritu, atenta al trabajo de sus hombres de letras, sabe apreciarlo en su justo valor. Y valdría la pena de que esa expectación se ensanchase, penetrase todavía más, en todas las capas de la estructura ciudadana. La "capitalidad" obliga. Y la tradición. La misión concentradora y expansiva de Barcelona, en el campo cultural, continua incancelada. Como en la época de la Renaixença, de la respuesta del primer núcleo urbano de nuestra área lingüística dependerá la fortaleza inicial de nuestra literatura de hoy.

[I la consideració extraliterària, hi era present]: *No solo de premios literarios vive una literatura, ciertamente. ¡Pobres de nosotros si todo quedase reducido al trámite de unos concursos, por enjundiosos o solemnes que fuesen!. Pero, en la actualidad, los "premios de Santa Llúcia" adquieren una significación particularmente feliz y confortadora."*

Fuster es trobava en un context que acceptava la seva obra, la projectava i exercia un sentit nacionalitari en els seu viatges. Però no era tan sols Fuster-Barcelona un nexa que representava la voluntat d'activitat nacional. La dècada dels anys seixanta -dels primers anys seixanta (1959-1962)- veieren una continuïtat a nivell més col·lectiu: per mitjà de la difusió d'una revista al País Valencià (*Serra D'or*) i d'un viatge a Barcelona (1960) fet per universitaris i no universitaris que continuaven la tasca de redreçament de mitjans anys cinquanta.

3.4. SERRA D'OR I EL VIATGE DE 1960.

La nova etapa de *Serra D'or* iniciada l'octubre de 1959, durant l'etapa dirigida per don Jordi Pinell fins al 1965²⁰⁸, coneixeria una obertura cap als Països Catalans. Al darrer número de *Germinàbit*, en el número dedicat a Carles Riba, Joan Fuster ja va participar-hi. Fuster havia conegut Max Cahner a casa de l'Oriol Folch.

La implantació "valenciana" de *Serra D'or* va tenir un precedent amb la revista *Germinàbit*, l'any 1956, quan Max Cahner va escriure a Manuel González i Martí, aleshores president del Rat Penat, per a veure si volia col·laborar-hi; i va desestimar-ho dient que no sabia escriure prou correctament el valencià²⁰⁹. Fou el 1956 quan Max Cahner començà a anar a València per raons de feina familiar. La tasca d'implantació de la revista, però començà quan Ramon Bastardes i Max Cahner començaren a baixar a València en l'època que coincideix amb la nova etapa de la revista. Cahner, però, ja tenia una certa relació amb el món cultural de València en ser subscriptor de la Col·lecció Espiga, del Grup Torre. Aquesta relació, "lectora", i posteriorment de coneixença de la tertúlia a casa de Miquel Adlert²¹⁰, va començar el mes de gener de 1955.

En una carta del Grup Torre el 7 de gener de 1955, Xavier Casp i Miquel Adlert li parlen de l'Editorial Torre i li trameten uns exemplars de les seves publicacions: *Goig i Volar* (Xavier Casp), *La inquietud en calma*, *Jo sense tu*, *Proses en carn* (Xavier Casp), *Altra veu* (Maria Beneyto). Li diuen també que els llibres *Ales o mans*, de Joan Fuster, *Rondalles valencianes* no els hi poden servir perquè estaven exhaurits. Aquesta relació amb el Grup Torre (la subscripció a la col·lecció Espiga) la va fer Santiago Albertí, que féu subscriptor a Cahner.

Aleshores encara no hi havia cap conflicte, tal com es desprèn de la lletra que el Grup Torre escriu a Max Cahner el dia 24 de juny de 1955. A més de dir-li que "el senyor Albertí ens tramet la vostra subscripció a la nostra Col·lecció l'Espiga",

²⁰⁸ Per al període dels primers anys de *Serra d'Or*, Vid.: "La meua experiència a "Serra d'Or"" a *Qüestions de Vida Cristiana*, núm 97 pàg. 120-136. Jordi Pinell va ser substituït per Maïr Boix "a la darrera del 1962" (pàg 120).

²⁰⁹ Informació de Max Cahner. Barcelona, març 1991.

²¹⁰ Informació de Max Cahner. Barcelona, març 1991,

també assenyalen el valor que la subscripció tenia de cara a la cultura catalana. N'agraïen la subscripció "pel que té d'ajut a la nostra desinteressada tasca en pro de la cultura que ens és comuna²¹¹". La darrera vegada que Cahner manté contacte amb el Grup Torre serà l'any 1962, etapa en la qual ja havien sorgit diferències de base entre Joan Fuster, els universitaris i el Grup Torre.

El procés d'irradiació de *Serra D'or*²¹² va començar a iniciar-se cap al 1960. En una lletra de Max Cahner a Aina Moll, de l'editorial Moll de Mallorca, mostrava el moment de penetració al País Valencià i les Illes:

"L'homenatge als escriptors de les Illes m'ha fet pensar que *Serra D'or* ha fet un esforç d'acostament al País Valencià, i en canvi, no l'ha fet gaire, o gens, envers les Illes" (carta del 22.VIII.1960).

Aquest acostament l'havien iniciat els dos caps de redacció d'aleshores (Cahner i Bastardes) a començaments de l'any 60 per tenir ja contactes amb universitaris valencians (sobretot arran del viatge que feren al Principat, la Pasqua del 1960).

Aleshores és quan Max Cahner baixa a València molt sovint.²¹³ El camí més directe que tenia la revista a València, era la tasca que feia de Distribuïdora General dels germans Codonyer, que venia llibres a la Plaça Redona. Era en aquest indret on els nacionalistes i estudiants d'aleshores s'hi subscrivien. De fet, la implantació de la revista era en tota l'àrea del País Valencià, pouant amb més intensitat en ciutats dinàmiques com Alcoi o fins a Alacant, on existia la tasca isolada de Vicent Gosàlvez Montoro. Posteriorment entre els mesos de gener i setembre de 1962, Alacant augmentava d'un subscriptor. Per tant, en tota aquesta dinàmica de subscripcions d'aleshores a més de la tasca de la Distribuïdora (que, com veurem arribava a les comarques), els contactes individuals o la dinàmica sòcio-cultural del poble de referència eren factors que explicarien la difusió de la revista. De tota manera, la comparació de les subscripcions amb la resta del país no és gaire significativa,

²¹¹ Agraeixo a Max Cahner l'accés a la correspondència que va mantenir amb nuclis nacionalistes del País Valencià.

²¹² Pel que fa al global de subscriptors del País Valencià l'any 1962 *Serra D'or* en va fer 82; el 1963, 106; 1964, 123 subscriptors i el 1965, 144. Dades facilitades per Ramon Bastardes al qual agraïm haver-nos-les facilitades.

²¹³ Informació de Max Cahner. Barcelona, març 1991.

mantenint-se al voltant d'un 1.5%, les subscripcions a l'any 1965²¹⁴.

Pel que fa als contactes i la difusió per comarques, el cas que tinc documentat és el d'Alcoi, El funcionament d'implantació de la revista venia donat per una persona que s'encarregava de fer les subscripcions. Normalment es tractava d'una persona vinculada a alguna institució cultural. A Alcoi aquesta funció de distribuïdor-suscriptor la feia Salvador Tomàs i Muntó. A inicis dels anys seixanta la revista era oberta a les activitats culturals, per al nostre cas, del Centre Excursionista d'Alcoi, i la revista també arribava a les fires expositives de llibres. Pel que fa al seu lliurament, es feia a la fi dels cursos de llengua que havia instituït, en el cas elegit, el Centre Excursionista d'Alcoi. *Serra D'or* es venia, doncs, en nuclis on ja existia una tasca nacionalitària encetada. En el cas d'Alcoi afavoria la de ser una ciutat on hi havia una relació laboral i econòmica amb el Principat.

La revista era un reflex del fet de crear nuclis que anessin organitzant activitats lligades amb el país. Pel que fa a les col·laboracions, sorgien d'aquests viatges i de les coneixences establertes. Els primers col·laboradors serien nacionalistes com Francesc Codonyer o Joan F. Mira. Els qui hi col·laboraven normalment ho feien per donar a conèixer la celebració d'actes culturals o polítics del País Valencià. El període constituent d'aquesta obertura cap al País Valencià abastaria fins a l'any 1964. I la revista es mostrarà molt atenta (durant el període 1959-1962) a les activitats del Teatre Estudi, les activitats universitàries (conferències, recitals de poesia, activitats de la Joventut del Rat Penat...) i a altres com els Aplecs que polaritzarien l'interès del que estava esdevenint al País Valencià.

El marc en què va tenir lloc l'orientació "valenciana" de la revista comptava amb algun precedent en l'àmbit català. Es tracta de la revista nord-catalana *Tramontane*, que arribava a València, car Enric Soler i Godes hi enviava els noticiaris. Això s'esdevenia a partir de la segona meitat dels cinquanta. Carles Baubi n'era el director i anava a València en celebracions com les falles. Hi tenia amics com Miquel Adlert i el Grup Torre, al Principat coneixia l'escriptor Joan Oller i Rabassa i els membres del Secretariat del Diccionari²¹⁵.

²¹⁴ Dec les dades percentuals a Ramon Bastardes.

²¹⁵ La revista nord-catalana *Tramontane* es rebia a València des de l'any 1951, quan Almela i Vives n'era suscriptor (carta del 23 de juny de 1951). A través d'Almela i Vives la rebia Ricard Sanmartí. El 1955 Enric Soler i Godes- que és l'any on he trobat les primeres lletres a Baubi- s'ofereix com a redactor de la revista de València a fi d'enviar-hi novetats culturals del País Valencià. En carta

Serra D'or era un reflex de les relacions nord-sud. És a dir, les incorporacions, en els primers anys, de persones vinculades al món nacionalista feia veure que aquestes relacions continuaven, com va passar per Pasqua de 1960.

El viatge que van fer l'any 1960 suposà per als joves que vingueren al Principat una constatació sobre el terreny d'un espai més ampli. Cal dir que el viatge es va fer en un moment en què alguns dels expedicionaris (J. L. Viciano i Antoni Bargues) ja havien iniciat una tasca nacionalista. Per als altres viatjants, gairebé tots universitaris, feia un o dos anys que havien entrat a la Universitat, i estaven en un moment de descoberta, de qüestionament d'una realitat de país que se'ls presentava al davant.

El viatge es va fer entre el 17 i 24 d'abril de 1960. Abans, però, Max Cahner, Montserrat Martí (nacionalista vinculada als anys trenta a Unió Democràtica de Catalunya i que ja aleshores havia contactat amb Francesc Soriano i Bueso, valencianista d'Acció Nacionalista Valenciana, i d'ideologia semblant que M. Martí), Eulàlia Duran i Ramon Bastardes aniran a València on Miquel Tarradell -que hi era

del 21 de novembre de 1955 Soler i Godes s'ofereix a la revista com a corresponsal, i comença publicant-hi una notícia sobre la mort de Carles Salvador (carta 28.XI. 1955). Per mitjà de Soler i Godes el Rat Penat s'hi subscriu l'any 1956. Així consta en lletra d'Enric Matalí del 22 de desembre de 1956 a C. Baubi: "Havem rebut l'exemplar corresponent al mes de novembre de vostra revista *TRAMONTANE*". És en aquest període que es fan noves subscripcions. Frederic Moscardó, autor de la *història del Regne de València*, en carta de 1 de juny de 1957 esmenta haver-ne rebut els números dels mesos: "gener, febrer, març-abril". Joan Oller i Rabassa apareix com a mitjancer, ja que es feia càrrec de donar l'import de les subscripcions a Carles Baubi tal com diu Moscardó quan li dóna 140 pta. com a import de les revistes rebudes. Fins l'any 1957 E. Soler i Godes no reprèn la seva funció de corresponsal. En carta que escriu a Baubi el 27 de juny de 1957 li anuncia que li envia notícies per a la revista i, a més, se'n fa subscriptor ("vullguera ésser subscriptor de la vostra revista") Segons carta de Soler i Godes del 19 de gener de 1958, li envia "la primera crònica de noves per a *Tramontane*". Baubi rebia una nadala de l'any 1952 del Grup Torre. Els contactes entre Miquel Adlert i Carles Baubi continuen el 22.X.1958 en carta d'Adlert en què hi diu que ha fet una estada "en aqueixes magnífiques terres catalanes". Li envia, també, uns números de l'*Espiga*: 17, 20, 24, 27, 31, 32, 34 i 35. Adlert també s'ofereix a fer-se'n distribuïdor (carta del 2 d'abril de 1959), ja rebia els números: 413, 416-417, 418-419 i 422, segons lletra del 19 de juny de 1959. Aquesta suscripció continuava l'any 1960, quan rebia la segona lletra del 3 de novembre de 1960- els números 430-431. 432-433 i 434-435. D'aquesta relació amb el Grup Torre, Baubi en va rebre les 25 estampetes que s'editaven per a difondre la llengua a l'església. Baubi també anà a València els anys 1950, 1955, 1962 per falles. El 1962 hom li fa ver dues entrevistes: a *Levante* el dia 18.III.1962, entrevistat per Carles Sentí Esteve i al *Jornada* el dia 16.III.1962, on feia al·lusió a la "*región catalano-valenciano-aragonesa*". Baubi coneixia Francesc Soriano i Bueso ja que ambdós feren el viatge a l'Alguer de 1960. I és Soriano i Bueso qui li tramet els exemplars de les entrevistes. El darrer viatge a València del qual tenim esment de l'any 1968, segons una carta que rep de Vicent Giner Boira del 23.I.68 on esmenta un viatge de Baubi a València el 6 de gener de 1968.

des de 1956, com a Catedràtic d'Arqueologia-, els havia dit que hi havia un nucli de joves que començaven a fer tasca conscienciosa de país. Es reuniren al Laboratori d'Arqueologia, Max Cahner, Tarradell, Bastardes, M. Martí, Eulàlia Duran, per a preparar el viatge a Barcelona i a diferents indrets del Principat.

Al viatge hi aniria també Joan Fuster, a qui -sobretot els més joves universitaris- acabaven de conèixer o no coneixien encara. Max Cahner segons que explica, quan va anar a València, va conèixer algun dels universitaris com Lluís Vicent Aracil, a la Cafeteria Riviera, al Carrer Llúria. Per cert que, a nivell d'anècdota, reveladora d'algun tipus de "precaució sociolingüística", M. Cahner explica que quan va posar-se en contacte amb Aracil per dir-li que ja havien arribat, li digué que es trobaven al carrer "Lauria" i l'Aracil li contestà: -"vostè voldrà dir Llúria"²¹⁶.

La seqüència de la preparació del viatge comença el mes de març de 1960²¹⁷, després que Cahner fes un viatge a València el mes de febrer. Sembla ser, doncs, que en aquell viatge a València ja n'havia començat a parlar, pel sentit de la carta de Fuster, datada a Sueca el 14 de març de 1960, en què s'afirma que

"la solució adoptada és que el Rat Penat patrocina el Viatge dels Xicots, ja que la major part dels que hi vindran, en son socis (fou el curs 1959-60 quan hi entraren els universitaris i es posaren a treballar amb els integrants de la Joventut). El patrocini consistiria en el fet que els directius del Rat farien ells la col·lecta, en comptes de fer-la jo (...) El que sí que hauríeu de pagar vosaltres és el meu viatge (...). Els càlculs, els he fets a base de 12 excursionistes. A mesura que vagin aclarint-se les coses, aniré comunicant-te'n els resultats. Quan tinguis ocasió, explica tot això a Benet i a Pujol".

Uns dies més tard, en carta del 23 de març de 1960, Fuster continua concretant aspectes del viatge i quina significació tindria per als joves de cara a conèixer la realitat d'una part del país:

"(...) L'altra qüestió, relativa al petit viatge a les comarques i a Andorra, em sembla que hauríem de resoldre-la com l'havíem prevista.

²¹⁶ Informació de Max Cahner. Barcelona. Març, 1990.

²¹⁷ Agraïxo a Max Cahner la possibilitat d'haver pogut consultar la correspondència referent al viatge de 1960.

L'Aracil sosté que és preferible passar quatre o cinc dies a Barcelona, perquè ell aprofitaria alguna estona per saludar uns amics que hi té i fer una visita a les seves tietes (...) L'aspecte dels contactes personals amb nois barcelonins, té, segons penso, dues solucions ja resoltes: els dos dies de Montserrat, i els dos o tres dies de final de setmana a Barcelona. En canvi, l'excursió projectada serà útil -als nois valencians i a mi, que no voldria perdre-me-la- perquè ens posarà en contacte amb un paisatge i una gent que desconeixem. Tots tindran, un dia o altre, ocasió de tornar a Barcelona; però no es tan fàcil de trobar-ne d'arribar fins a Andorra. Si de passada, trobem en el camí alguns elements de la Seu i de Vic, millor encara (...).

Quant a la pròpia vinguda vostra a València. [que és la que recull l'anada de M. Martí et alia] potser em convindria que vinguéssiu a Sueca diumenge a la tarda. Jo surto avui mateix, amb Joan Sales i Xavier Benguerel en missió de conferències a Castelló, Amposta, St. Carles de la Ràpita, Tortosa i Tarragona (es tractava de difondre la Col·lecció del Club dels Novel·listes per València, Castelló; més tard Sueca i Alcoi, on la conferència fou prohibida). Això vol dir que perdré tota la setmana, i la setmana que ve hauré de restringir tant com pugi el temps dedicat a les obres de Caritat. De tota manera, si diumenge no podríeu venir perquè preferíeu dedicar-lo a la gent de València, jo acudiré dilluns a la tarda [subratllat J. F.] al Club Universitari, i sempre disposarem de 3 o 4 hores per parlar.(...) Una cosa que convindria que féssiu diumenge és, posat que vindria Benet, és localitzar el Sr.Soriano [Soriano i Benet es coneixien sobretot de quan l'Esbart Verdaguer va anar a València l'any 1947] i parlar-li de la recaptació de fons per al viatge. Soriano n'havia assumit, a iniciativa pròpia, tota la responsabilitat."

Fuster, doncs, assumia l'objectiu d'aquell viatge: conèixer una realitat desconeguda per bona part dels universitaris. I de fet així ho continuen mantenint. Aracil diu que va ser un viatge "cultural i geogràfic".

En carta de Fuster a Max Cahner el 30 de març de 1960, va esmentant més detalls del viatge: un "salconduït" per si van a Andorra...;

"Probablement, la gent vindrà en el tren diürn, exprés" i la possibilitat d'ampliar el nombre d'expedicionaris: de 12 a 14 "per tota la setmana i 1 per a Montserrat".

Un setmana abans -el 6 d'abril de 1960- Fuster escriu a Cahner explicitant-li qui vindria i les seves característiques generals: situació professional, edat...

"(...) La tribu d'entusiastes empenirà el viatge a Barcelona el dia 17, diumenge de Pasqua, probablement en el tren que surt de València a les 9,45 del matí(...). Jo vindré el mateix, però amb l'avió(...).- Ja tornaré a escriure't per puntualitzar on i quan ens trobarem a Barcelona la tarda del 17 per rebre l'expedició (va ser rebuda a l'estació de França) i emprendre el camí de Montserrat. La colla estarà composta per tretze inefables patriotes i un servidor de vostè. Crec que els patriotes han estat triats amb un criteri bastant ponderat i equitatiu; he procurat que hi hagi gent de diversa -actual o virtual- tendència ideològica, d'extracció social ben distinta i fins i tot d'un grau d'incorporació política variat."

Quant a la caracterització d'aquells expedicionaris, Fuster diu a la carta esmentada que hi aniran dos de Castelló, J. L. Viciano Agramunt de 23 anys i Rafael Ballester Ramos de 18. L'un -diu Fuster- no sé quin, és fervorós, em sembla (Al marge d'aquest nom hi ha una anotació: "J(ordi) P(ujol)" "Pis"). Quatre "del ram de la cultura"; Josep Palàcios (Sueca) de 22 anys, Màrius Garcia Bonafé de 21, d'Alcoi "obrer, estudiant a hores lliures, poeta inèdit (no sé si bo o dolent), patriota en estat fetal encara"; Lluís Alpera de 22 anys "prou format" segons diuen, Miquel Mestre Navarro de 23 anys (Oliva) "igualmente estudiant de lletres, tendrament inclinat a la filosofia, però dels més seriosament preocupats pels problemes polítics i socials (catecumen encara); "un economista": Josep Raga Gill de 22 anys (Catarroja), "estudiant de Dret, persona molt potable"; Un líder, no cal dir-ho, l'Aracil. Tres "elements positius": "Bargues, Climent i Monferrer, de 26,20 20 anys respectivament. Eren de València, Llombai i Oliva. "Artesà el primer, fills de casa rica els dos últims". "Dos desconeguts per a mi "Ferran Martínez Navarro (19 anys, de Serra) i Rafael Martínez Valero (23 anys de València). "Han estat inclosos a petició del líder i de Climent".

Aquest retrat fet per Fuster pocs dies abans del viatge, indicava el grau de coneixença i el grau de contactes als quals hom estava arribant als primers anys seixanta pel que feia a moviment nacionalista valencià. El retrat denotava com anava desenvolupant-se aquest nucli nacional, indicant trajectòries diverses i alhora unitàries respecte a la tasca de construcció d'un país.

L'expedició finalment arribà a Barcelona, a l'estació de França el 17 d'abril. Els esperaven Ramon Bastardes, Max Cahner i Josep Benet. Jordi Pujol va col·laborar-hi amb suport econòmic. Suport que entre aquestes persones que els van

anar a rebre es pot xifrar en unes 7.000 pta²¹⁸. Els indrets que més recorden els expedicionari eren: Montserrat, Manresa, Solsona, Queralbs, Berga, Sant Joan de les Abadesses i de nou Barcelona.

A Montserrat, on van conèixer l'Abat Escarré, hi hagué una reunió amb sectors polítics de la clandestinitat, amb un parlament de Joan Fuster sobre nacionalisme, temes econòmics i lingüístics. Hi van ser uns dos dies hostatjats a les cel·les. Va ser un dels llocs que impactà més a aquells joves. L. Alpera dirà que "Montserrat va ser allò que més em va colpir", ja que hi veié un reflex del catolicisme compromès amb el país, en antítesi del que s'esdevenia a València.

Aquell viatge els va confirmar aspectes nacionals que ja tenien assumits: "Assumit ja ho teníem". Va ser la "constatació -diu Alpera- d'un sentiments difusos". De tota manera Alpera hi va fer el "descobriment del nacionalisme ideològic català". Allò que ja havien entès en l'aspecte teòric, calia que ho confirmessin sobre l'espai com ho va fer Elieu Climent quan recorda els paratges del viatge:

"(...) Max Cahner, Ramon Bastardes, Montserrat (Martí) i Eulàlia Duran van venir a veure què era allò (aquells estudiants) i sobretot a vincular-ho amb el Principat. Quan se n'anaren ens van dir que volien convidar-nos a passar uns dies de Setmana Santa a Barcelona a deu o quinze xicots(...).

Nosaltres devíem tindre dinou o vint anys i a l'estació de França estava esperant-nos el Ramon Bastardes en un cotxe petit, Max Cahner que portava un altre cotxet, i un altre xicot que portava sempre "Le Monde" sota el braç que li deien Pujol, Jordi Pujol exactament. Bé, aleshores agafaren els cotxes i ens portaren a un lloc que li deien Montserrat, que nosaltres en aquell moment amb penes i treballs no sabíem què era i ens instal·laren allà en unes cel·les. Va venir un altre senyor, que li deien Josep Benet, i que explicava unes històries de moviment obrer, de classe, de qüestió nacional, i realment anaven molt per endavant d'on érem nosaltres. Vàrem estar allà uns quatre dies fent-nos exercicis no exactament espiritual, però molt, molt útils (...). D'allà ens portaren a Berga, a Santa Maria de Queralt, on hi havia un capellà que després va influir molt en el moviment cristià a València, que era mossèn Ballarín, i mossèn Armengou; d'allà ens instal·laren a Manresa, de Manresa a Terrassa i a la fi vàrem venir a Barcelona. Vàrem venir a Barcelona i ens va rebre Ferran Soldevila, i l'Agrupació Dramàtica de Barcelona, va representar per a nosaltres

²¹⁸ Informació de Max Cahner. Barcelona, març 1991.

sols "La cantant calba" (Josep Maria ESPINÀS: 1985: 65-66)

El mateix dia Lluís Aracil escrivia a Max Cahner, a qui havia conegut a València. En una carta del 14 de març de 1960 li exposava algunes decisions, que s'acomplirien i un desig -que, a nivell d'objectius- recolliria la filosofia del desplaçament:

"(...) Efectivament, ací estem d'acord uns dotze universitaris per a marxar al Principat durant les vacances de pasqua.

Ara bé, jo suggereixo dues esmenes en el pla que tu m'indicaves. La primera, de substituir el viatge a Andorra per dos dies més d'estada a Barcelona. Ja sabeu que la nostra intenció és més aviat cultural que turística (...)

L'import del viatge corre pel nostre compte. No us preocupeu.

De tota manera, ja puntualitzarem amb tu tots els detalls, el dia vint-i-set d'aquest mes, que si mal no recordo és quan em deies que vindries a València. Agraïm de debò les molèsties que us ocasionem. No cal dir que esperem que el nostre viatge al Principat serà profitós. Ja és hora que ens coneguem els universitaris que a Barcelona i a València treballen per la mateixa empresa (...)"

A Queralbs van conèixer mossèn Ballarín, exemple d'un cristianisme modern que tenia clars els referents de moviments cristians de base com les rutes de Chartres. Aquestes rutes dos anys després es realitzarien al País Valencià prenent el model precisament del de Chartres.

Ballarín diu que aquells "valencians estaven admiradíssims", "es trobaven a casa". Recorda que els va dir que feia totes les misses "en català". També recorda que a Queralbs van anar-hi Joan Fuster, Eliseu Climent, Lluís Aracil (...). Cal dir que mossèn Ballarín anava a València -ja hi havia anat- "vuit dies de gener" (passat reis) i "vuit dies de març". Recorda aquells joves amb una "coherència cultural molt gran", encara que també "molt informals" en un context: València, on no recorda que hi notés "picabaralles".

Aquella etapa i aquella trobada amb aquells expedicionaris, li fa dir que aquella situació (el viatge, la coneixença d'aquells joves) responia a una "presa de consciència" i els veia com a "nacionalistes valencians"²¹⁹. Aleshores Ballarín aplicava les teories de Toynbee en nuclis culturals de València, com a L'aula Ausiàs

²¹⁹ Informació de Mossèn Ballarín. Barcelona, novembre de 1990.

March ²²⁰, perquè volia aplicar-les a la "fi de la descolonització al cas espanyol". Com veiem, doncs, la coneixença de Ballarín tenia lloc en un moment en què alguns universitaris -vistos per Ballarín com a "pre-marxistes"- eren influïts per postures de compromís cristià i d'esquerres.

A Berga, conegueren mossèn Armengou, autor de *Justificació de Catalunya*, assaig que fou lliurat als expedicionaris.

A Barcelona realitzaren una visita, amb Oriol Bohigas a la Sagrada Família, Parc Güell. Els va rebre Alexandre Cirici²²¹. Anaren als locals de l'Institut d'Estudis Catalans i als Locals de L'ADB (Agrupació Dramàtica de Barcelona) on, després d'un parlament de Ferran Soldevila (parlament recordat per Max Cahner com estrictament medievalitzant, poc adequat al context d'aleshores pel que feia a la concepció de país), els fou representat l'obra de Teatre, d'E. Ionesco, que aleshores es representava a Barcelona *La Cantant Calba*,

Aquest fou el recorregut pels llocs visitats. Però aquest viatge tenia un aspecte bàsic quant a infraestructures: el de l'acolliment a diverses cases, ja que la condició econòmica del expedicionaris no era pas de suficiència. Miquel Porter Moix acollí Josep-Lluís Viciano, que havia estat abans en un hotel. Oriol Folch, a qui ja coneixia Fuster i Palàcios, aixoplugà Joan Fuster i Josep Palàcios. Joaquim Maluquer i Sostres tingué a casa seva Màrius Garcia Bonafé. Agustí Contijoc i Roser Manent tingueren Lluís Alpera. Jordi Pujol aixoplugà Miquel Mestre Navarro, Josep Raga, Lluís Monferrer i Ferran Martínez Navarro. Josep Benet acollí Lluís Aracil i Antoni Bargues. Eliseu Climent anà a casa de Max Cahner.

Fins ací la ruta central del viatge. Ja he parlat del seu significat. Caldrà tenir en compte que el viatge fou en gran part per la Catalunya Vella, aspecte que va suposar veure l'escenari, bressol del país. A un altre nivell per a alguns, va suposar de començar a escriure i conèixer la llengua, si es té en compte que la llengua vehicular familiar a València era espanyol. La impressió general fou que aquell viatge suposà una mena de punt d'arrencada. Els contactes i coneixences d'aquell viatge els

²²⁰ Josep Maria Ballarín féu aquesta conferència el 25.XI.60 titulada: "Toynbee, l'Occident, el món i el cristianisme".

²²¹ El dia 24 d'abril Alexandre Cirici estigué al "Museu de Montjuic" amb una expedició d'estudiants valencians. Els acompanyaven Joan Fuster, Max Cahner, Bastardes... Explico, estudiants de cara a València. Tot el Mati" (quadern de notes d. 14. subratllats d'Alexandre Cirici).

va fer "tenir consciència que no eres sol" (com diu Josep Raga).

Una altra conseqüència fou, per als elements que havien emprès una trajectòria més pròxima a la política, els lligams "nord-sud" (com recorda Climent), que serien continuats a la segona meitat dels anys seixanta, a nivell polític, per organitzacions com Front Nacional de Catalunya i Moviment Socialista de Catalunya amb el Partit Socialista Valencià.

A nivell d'idees va suposar un "assentament". És a dir, que allò que havien començat a constatar a través de lectures o trajectòria cívica van contrastar-ho a nivell pràctic. Veurem que aquest nivell esdevingué pràctic en començar a presentar candidatures a Dret i a organitzar trobades culturals a l'Aula Ausiàs March o a promoure Aplecs com el que es farà el mes d'octubre de 1960 a Lliria. Aquest viatge, doncs, suposarà per a molts dels expedicionaris un "abans i un després". A nivell de relacions i de coneixences, per exemple, universitaris que aleshores acabaven els estudis com Josep Raga, escriuriem al *Llibre de l'any*²²². També la revista *Diàleg* (curs 1961-1962) rebria articles de gent del Principat, com Ernest Lluch, que aleshores feia viatges esporàdics a València. Els camins s'entrecruaven. Un cert principi de cohesió i de presa de consciència territorial hi era present. "Un món que ells desconeixien", així resumeix Cahner²²³ tot el decurs del viatge en el seu significat.

"Crec que en els dies d'estada a Montserrat -deia Fuster en la carta del 6 d'abril de 1960- tindrem ocasió de veure de quin peu coixeja cadascú a fi d'instal·lar-los després a Barcelona en cases on puguin encaixar sense dificultats". [Aquesta era la situació prèvia al viatge, prova d'un cert desconeixement de veure com reaccionarien].

Després del viatge Eliseu Climent en dissenyava la situació en una carta adreçada a Max Cahner del dia 3.V.1960:

(...) "Després d'algunes hores d'haver-nos acomiadat i d'haver sentit molt el deixar la nostra Barcelona, arribem a València on hi eren alguns amics esperant-nos.

²²² "Crònica Econòmica del País Valencià" a *Llibre de l'any 1963*, Ed. Alcides, Barcelona, 1964, pàgs., 405-410.

²²³ Informació de Max Cahner. Barcelona, març, de 1991.

Aquella mateixa nit jo aní a la "canyada" on eren els meus pares. Els vaig contar pas per pas tot el que havíeu fet per nosaltres i tant com us havíeu preocupat de fer-nos passar una setmana tan decisiva com agradable. (...)

Com em demanàreu vaig a dir-vos quelcom de la gent que va estar aquí. Poc és el que us podré dir puix que pràcticament desde que s'en tornaren he parlat amb pocs d'ells.

Del(s) noi(s) de Castelló l'únic que puc dir-vos és que ja durant la tornada es passà les quatre hores fent plans que, segons ell, els posaria immediatament en realització. Per exemple, es farà distribuïdor dels nostres llibres a Castelló, vol formar una colla de joves, veurà la possibilitat de fer algun aplec amb nosaltres. Espero que tot això ho faran. Ja t'aniré informant dels que hi haja.

Dels joves companys de València et diré que quan algun parla de coses més importants que l'estricta literatura apleguen a dir "tu també has anat a Barcelona?" "Sembla que hages anat a Barcelona". He preguntat al Mestre, Alpera, Ferran... què els havia semblat el viatge. Tots, tret de petites objeccions com l'època propera a exàmens, diuen que ha estat magnífic i que desitgen que arribi l'Octubre per fer coses. Tots aquests nois estan contentíssims de tota la gent que han conegut i especialment d'en Bastardes i vós que tant heu fet per a que es realitzara aquest viatge.

Poques coses puc proposar-vos ara perquè ja sabeu que estic a l'època més perillosa de l'any i tinc molta feina.

Voldria Max, si no és molèstia, que li donàreu les gràcies per tot al vostre amic Bastardes i a Montserrat. Monferrer està indagant el que vós li vàreu preguntar (...)"

La carta d'aquell estudiant de nom Eliseu Climent denotava els "efectes" immediats del viatge: tan "ortogràficament": "l'us de "vós", com simbòlicament: el fet de parlar de coses no-literàries i associant-ho a Barcelona. Aquestes "instantànies", en un període de formació, eren significatives: a nivell de país i a nivell estrictament de coneixement.

Aquest viatge també va fer escriure aquests comentaris d'optimisme de Joaquim Maluquer a J. M. de Casacuberta. Maluquer coneixia la realitat valenciana a través d'aquell viatge de 1957 i a través de Fuster. Deia:

"L'estada en aquesta comarca occidental, de parla tan semblant a la de València, em fa recordar que no li havia explicat les converses que poc abans de marxar de Barcelona vaig tenir amb uns xicots valencians [els expedicionaris] que anaven d'excursió pel Principat.

Estic molt content d'aquest canvi d'impressions, car ha estat una confirmació més de l'extraordinari retrobament que s'opera avui dia en la joventut valenciana. Sense entrar en detalls que ja li explicaré de paraula, vull avançar-li que segons tots els indicis aquesta represa de consciència nacional resulta proporcionalment més pregonada de la que observem en el Principat. El principi de la unitat de les regions catalanes (Principat, País Valencià, i Illes) es considera essencial i irrenunciable. Crec, en síntesi, que treballar per aquesta idea és la tasca més profitosa que podem fer²²⁴.

El ressò d'aquest viatge en medis valencians i barcelonins féu que Fuster, en carta del 28 d'abril de 1960, ja pensés que d'altres viatges semblants:

"Tinc alguns -diu a Max Cahner- projectes en el mateix sentit que la vostra iniciativa d'enguany, i potser fins i tot hi haurà la possibilitat de realitzar-me algun immediatament".

Aquest viatge es faria a Riells de Montseny la primavera de 1960, amb unes característiques molt semblants, com hem vist, a nivell de formació ideològica.²²⁵

La continuïtat d'aquest viatge amb protagonistes universitaris i endegat per Max Cahner fou a Perpinyà, i hi assistí Joan Fuster²²⁶. Aquest viatge, en la mateixa direcció que el de Barcelona, ja que també fou organitzat pels caps de Redacció de *Serra d'Or* Cahner i Bastardes²²⁷, va tenir lloc el dia 9 de desembre de 1961.

El seu objectiu d'aquest viatge, segons un dels assistents a la trobada-col·loqui, Pau Roure, organitzador des del començament del Grup Rossellonés d'Estudis Catalans (GREC), era "provocar enllaços entre joves de les nostres províncies, primer en pla individual i després col·lectiu". I per aconseguir aquesta trobada i

²²⁴ Carta de Joaquim Maluquer a Josep Mª de Casacuberta. 9.VII.1960.

²²⁵ En carta de primer de juny de 1960 de Joan Fuster a Max Cahner, on parla del viatge que Cahner va fer a l'abril a València amb en Bastardes. Fuster mostra l'interès per aquesta iniciativa (el viatge dels 13 valencians); i voldria que d'ara endavant es fes "coordinament". Es refereix a una "excursió" de cinc valencians, de caràcter formatiu (aquest va ser el viatge a Riells de Montseny).

²²⁶ En una carta de Joan Fuster a Joaquim Maluquer del 22.XI. 1961 diu que "*el susodicho* Max em proposa de pujar a Perpinyà el 8 de desembre, a fi d'excitar les masses indígenes".

²²⁷ Vid.: Matür Boix: "La meua experiència a "Serra d'Or"", *loc. cit. passim*

"per donar més amplària a aquest moviment, almenys en un sentit geogràfic, fou decidit que vindrien joves de València on els problemes es plantegen d'una manera més semblants als de Perpinyà, amb una burgesia i aristocràcia castellanitzada, com aquí afrancesada"²²⁸.

Aquest semblant sociològic, quant a semblança de les actituds de la classe dominant quant a la cultura i llengua, fou un dels aspectes generals que va esmentar Fuster, com també de les perspectives de redreçament a l'Hotel Pams a dos quarts de sis, i a la sala de la Societat Agrícola, Científica, i Literària. Hi assistiren estudiants de Barcelona, València ²²⁹, de la comarca del Rosselló i de Montpeller, amb "cosa més estranya" -afegirà Pau Roure- "estudiants occitans". L'assistència fou de "60 persones", d'entre les quals una vintena d'estudiants, a més d'ésser-hi presents intel·lectuals i homes de lletres: Enric Guiter, doctor Comelade, l'escriptor Josep Maria Corredor; mossèn Cortade, Josep Deloncle, Enric Ruffat²³⁰.

La presentació de Joan Fuster la va fer Pau Roure. Fuster va ser presentat com a "home de lletres de València". Fuster

"Posà en relleu la decadència cultural que la guerra espanyola havia generat més profundament encara a València que a Catalunya on la cultura catalana és molt més arrelada. Però tant a l'una com l'altra ciutat -digué- es produeix actualment una veritable recuperació de la cultura catalana".²³¹

L'indépendant també recollia l'estat de represa a València i Barcelona:

"A l'heure actuelle on assiste à un véritable regain de la culture catalane, tant a Valence qu'à Barcelone. La première de ces villes s'est trouvée à peu près dans le même cas que Perpignan. Aussi est-ce une raison de plus pour développer les échanges culturels entre Catalans des deux côtés des Pyrénées, est particulièrement chez les

²²⁸ *Sant Joan i Barres*, núm.: 6, Desembre de 1961.

²²⁹ Vicent Àlvarez, Ferran Martínez Navarro i Eliseu Climent.

²³⁰ *L'Indépendant*. 10.XII. 1961: "Colloque, hier soir, a l'Hôtel Pams, pour des échanges culturels avec la jeunesse universitaire des provinces espagnoles de langue catalane".

²³¹ *Foc Nou*, núm 14. pàg 28.

*jeunes*²³².

Els estudiants perpinyanesos restaren sorpresos pel contingut d'aquesta conferència, ja que semblava segons Pau Roure, que no havien tingut present el record -la memòria històrica- de la "generació tan dinàmica de "Nostra Parla", ja que "no pareix haver deixat rastres en els seus fills, i els estudiants perpinyanesos han aparegut catalans molt edulcorats"²³³. Situació semblant als inicis dels universitaris valencians, ja que aquests percebien en casos molt limitats i determinats la trajectòria del nacionalisme dels anys trenta. Perpinyà i València serien dos casos a comparar.

Les relacions de Joan Fuster amb Barcelona, doncs, s'anaren diversificant partint des de la relació, bàsica, del nucli de cotoners, representants d'una burgesia dinàmica (almenys en els casos de Maluquer, Oriol Folch, Ibàñez Escofet, A. Carabén i Manuel Ortínez). Aquest nucli va proporcionar a Fuster un doble ressort; la solidaritat econòmico-professional i la possibilitat d'establir unes xarxes de contactes amb cerles d'intel·lectuals del Principat. Però també va fer d'orientador en empreses com el viatge de 1960 al Principat. En aquesta conjuntura Fuster es relaciona amb el nucli de *Serra d'Or*, el qual serà un altre ressort a l'hora de fer una doble funció: difusió de la revista (com a nucli d'unitat d'acció cultural nacionalitària) i difondre's al País Valencià, on començava a haver-hi algun senyal nacional.

Aquesta irradiació organitzativa, de la qual el viatge dels 13 universitaris tindrà conseqüències a nivell de consolidar concepcions culturals i parapolítiques, arribarà fins a Perpinyà, on hi havia una situació, la dels anys 60 (a partir de la fundació del GREC al 1961), semblant a la del País Valencià, pel que feia a una voluntat de construcció nacional. Un senyal d'aquesta interconnexió serà que la revista *Diàleg*, com a conseqüència d'aquell viatge de 1961 arribi a la seu de la revista nacionalista *Sant Joan i Barres*²³⁴. Les relacions de Fuster entre 1954 i 1961 abastaren tot el territori: Barcelona-Mallorca-Perpinyà.

²³² *L'Independant*, 10.XII.1961.

²³³ *Sant Joan i Barres*, núm. 6 Desembre de 1961 pág. 9. Una altra informació d'aquest viatge: *Tramontane*, núm. 451-452, 1962 comentà que la tasca a fer dels estudiants de Barcelona, València i Mallorca era "considerable" (pág.33)

²³⁴ *Sant Joan i Barres*, núm. 12, 1962 (any II). Deia que "de València havien rebut un butlletí reneotipat de la Cambra Sindical de la Facultat de Dret *Diàleg* i la qualificava: " No sabem si aquell testimoni de la catalanitat de la joventut de València sempre surt".

SEGONA PART: NUCLIS D'ACTIVITAT NACIONALISTA

I CAPÍTOL: ABANS DE NOSALTRES ELS VALENCIANS

En aquest capítol dono una visió dels principals nuclis nacionalistes valencians i de les seves principals actuacions cíviques i polítiques. Parteixo d'unes característiques generals de la Joventut del Rat Penat i del nucli universitari a fi d'analitzar tot seguit els nusos de la seva activitat.

1.1. PRIMERS NUCLIS (I): LA JOVENTUT DEL RAT PENAT.

En una carta de Joan Fuster al Pare Bertran del 9 de desembre de 1949, tracta no tan sols de problemes filosòfics (com puguin ser l'"angoixa" i l'"agustinisme") sinó que fa referència a l'estat general de València. Hi diu: "Està València tan buida, en tots els sentits"! ²³⁵. Aquells anys quaranta es debatien entre l'esforç de fer activitats -encara que fos, com hem vist, entre cercles literaris, i la foscor. Però els anys cinquanta, de fet, marquen un tombant -una fita- en el fet que actuen contra allò que Vicent Ventura entén com a "monolitisme" (1991:71). Ventura reconeix que a nivell polític "el bloc polític del franquisme ja no era tan monolític" (1991:71). Era, com esmenta aquest periodista, un "temps de grups": de tertúlies. El parer de Ventura obre, doncs, un altre panorama general.

A finals dels quaranta, el 1949, comença d'existir un senyal d'activitat ideològica més enllà dels cercles literaris. La revista *Claustro* en serà un exemple. Aquesta revista falangista serà dirigida fins l'any 1951 per Vicent Ventura i intervindrà Josep Garcia-Richard. A partir del número 7-8 de l'any 1951 ambdós

²³⁵ Lletre dipositada a la correspondència rebuda pel pare Bertran a l'Arxiu Històric de la Companyia de Jesús. Dec al pare Jordi Roca la gentilesa de poder-ne consultar el fons, encara en procés de classificació.

col·laboradors deixen la revista. Fuster hi publicarà articles (sota la signatura F. Ortells) que plantegen temes d'aspecte contemporani. *Arte y Comunismo* (núm. 7-8:1951) en serà un exemple. Hi tractarà sobre la funció o figura de l'intel·lectual independent, però, alhora, partidari de tasques crítiques i de compromís. *Claustro* era una plataforma en la qual podien manifestar-se diversos escriptors coetanis de Fuster: Josep Iborra i Francesc de Paula Burguera, entre d'altres. Dic això per adonar-nos de l'existència de nuclis que iniciaven una tasca intel·lectual i que anys després evolucionarien cap a la política.

Els anys cinquanta, globalment, van ser d'obertura inicial en aquestes activitats. Ací cal palesar el paper de les tertúlies esmentades. Hi assistien sectors valencianistes. Cal esmentar: la tertúlia del Cafè "*Lauria*" (entre els anys 1953 i 1956); aquesta tertúlia era de planta comunista, i hi prenia part el músic Abel Mus. Hi assistia un integrant de la futura Joventut: Vicent Sunyer. S'hi donava un clima, un "món catalanoparlant, sense res a veure amb consciència catalana". Vicent Sunyer va conèixer-hi un altre integrant de la Joventut: Albert Thous, presentat a Sunyer per Abel Mus. En paraules de V. Sunyer aquells primers anys cinquanta van suposar en la seva formació "un canvi molt gran".

Una altra tertúlia era la del cafè Noel, on assistia "gent republicana" i integrants artístics com els germans Nàcher: pintor i escriptor; Pepe Bonet antifranquista i el mateix Vicent Sunyer que hi assistí els anys 1952-1953, en unes cinc o sis vegades. Era una tertúlia de "gent gran", procedent de la FUE. "Hi anava Maximilià Thous Llorens". Era una reunió d'orientació republicana d'esquerres. Aquella conjuntura inicial dels anys cinquanta suposaven -com ja ha comentat V. Sunyer- temps de descoberta ("un canvi molt gran") i inici de les activitats de nou encuny, entre les quals cal esmentar les del nucli del Rat. La tercera tertúlia seria la de Vicent Ventura, a casa seva, on assistien sectors que havien emprès una dinàmica cultural global: Josep Iborra i Joan Fuster. Als anys seixanta aquesta forma de relació i intercanvi cultural, com és la tertúlia, continua en la del *Club Universitario*. Aquesta tertúlia va emprendre la seva tasca cap al 1953. Hi assistien: Joan Fuster, Vicent Garcés (músic), Josep L. Bauset, Josep Vañó, Vicent Sunyer, entre d'altres i, cap al 1958-59, s'hi afegiren alguns universitaris que aleshores començaven els seus estudis: Eliseu Climent, Lluís Aracil, Enric Solà..., que es reunien més habitualment a *Los Pajaritos*. A més d'aquests, hi assistirien Joan Senent Anaia, Santiago Ninet, Vicent Andrés Estellés.

Una altra reunió seria la que tenia lloc a l'Avinguda 14 d'abril i a El Gran Cafè, que en seria una "continuació", amb els mateixos integrants pràcticament que la del Club Universitario: era l'any 1962. A la tertúlia de la Casa de Catalunya, any 1963, s'afegia als esmentats Gaspar Lloret. La Cafeteria Oeste (1965) tindria com a protagonistes: Santiago Ninet, Josep Vañó, Raimon, Fuster. A la Cafeteria Rex (1966), s'hi trobaran pràcticament els mateixos integrants a més dels universitaris; Cafeteria Oltra (1967). Totes amb els mateixos protagonistes. Dilluns a la vesprada tenia lloc des del 1968 la de la cafeteria San Patricio, amb J. Fuster formant-ne part. A inicis dels anys setanta, la Societat Coral el Miquelet n'inaguraria una altra: tindria com a partíceps els membres que havien estat de la Joventut²³⁶. José Luis Aguirre dissenya el marc i desenvolupament d'aquelles tertúlies:

"El lugar de la cita, diaria para nosotros, semanal para Fuster era la Librería Dávila en el Pasaje Garrigues (...). De ahí tomábamos café en Bra-Café, y cada cual se iba a su trabajo; García Richart era del cuerpo jurídico militar, Vicent Ventura venia de las redacciones de Levante y Jornada en la calle del pintor Sorolla y se dirigía a R.N.E. en la Avda. del Barón de Cárcer. Por la tarde, la tertúlia era en "Casa Pedro", cuyo propietario, Marco, era amigo de todos nosotros, e incluso (ya en los años sesenta) lo "hicimos" mecenas del Premio de novela corta "Casa Pedro" (José Luís Aguirre: carta s/d: 1993).

Aquesta conjuntura, doncs, podria valorar-se com a iniciativa nacionalitzadora, iniciativa intel·lectual i iniciativa de presa de contactes i reunions; cercles com Claustro, nuclis nacionalistes com el de la Joventut i sectors altres (Josep Giner, Vicent Sorribes, autor de l'Eucolegi-Missal:1951) així com la participació a espais de debat i de conversa com les tertúlies, respectivament. Era un progressiu descobriment de la realitat. A nivell cultural, per exemple, Vicent Sunyer quan llegeix per primera vegada un llibre en valencià: Ales o Mans, que li havia regalat Fuster el

²³⁶ Informacions de Vicent Sunyer, Josep Vañó, Vicent Ventura i Enric Tàrraga. A més de les tertúlies indicades, Enric Tàrraga recorda la del Rat Penat, en la qual hi havia valencianistes dels anys trenta: E. Valor, C. Salvador, L. Martínez Vidal ... Aquesta tertúlia, segons Vañó i Bodí, es va organitzar a inicis dels anys cinquanta i va durar, segons E. Tàrraga, fins que se'n van anar els darrers integrants de la Joventut: l'any 1969. Aquesta tertúlia a la qual assistia Enric Tàrraga fou la que es feia els dimarts a la tarda a casa de Xavier Casp amb Miquel Adlert. Hi anà entre els anys 1952-1959. La seqüència de les tertúlies, doncs, era: la que es feia a la vesprada, i que era la del Club Universitario, iniciada cap al 1953, i que anava per diferents cafeteries: Av. 14 d'abril, Cafeteria Oeste, Cafeteria Rex, Cafeteria Oltra i Sant Patrici. La tertúlia de Xavier Casp i la que feien a la nit els integrants de la Joventut, que hi anaven quan al Rat Penat es féu una tertúlia. Aquesta tertúlia es feia dimecres i dissabtes (la de Fuster es feia dilluns) i seguia la seqüència: Oeste-Rex-El Coto (poc temps: uns dos mesos)-Miquelet. Segons Enric Tàrraga, aquesta era la "més nombrosa".

1953, era "un llibre de poesia que no arribo a entendre bé".

En aquesta trajectòria va aprenent la llengua amb la *Gramàtica* de Sanchis Guarnier, llegida el 1956, simultàniament a l'assistència a classes de català que feia Guarnier a la Universitat. Amb aquestes dificultats hom anava fent camí. Aquest panorama seria el que portaria, per exemple, Joan Fuster, a dir, en termes literaris, però que caldria extrapolar per a entendre aquesta nova situació, en carta del 3 de desembre de 1954, al valencianista exiliat a París, Angelí Castanyer, que "no solament no s'ha extingit el caliu heretat, sinó que també s'han encés focs nous (...). La continuïtat en l'ordre cultural sembla assegurada". En una altra carta a Angelí Castanyer (del 21 de maig de 1955), referint-se al fet que alguns joves del Rat Penat acabaven els cursos de llengua, deia:

"I ésser valencià a hores d'ara ja no pot tenir res a veure amb qualsevol modalitat de folklore, per fina i elegant que siga: només pot xifrar-se en la voluntat de seguir essent distints; de seguir essent íntimament distints. Personalitat, en suma; personalitat però que no pot quedar vinculada a cap manifestació accidental²³⁷".

Aquests mots que Fuster emprava per a descriure el panorama literari valencià en corrents (ratpenatista, la de pre-guerra, el grup de postguerra i els independents), podrien ser entesos en clau nacionalitària: la identificació entre el fet de ser valencià i la construcció d'una personalitat fugissera del folklore. Aquests trets sí que apuntarien a l'inici de canvi cultural dels anys cinquanta. Les experiències de V. Sunyer (simbolitzat en l'esforç d'aprendre la seva pròpia llengua) apuntarien cap aquell camí. No ens ha d'estranyar la següent concepció que Enric Balaguer tenia d'aqueixos anys, entenen-los d'"enorme tasca de reconstrucció nacional" (1987:52). Josep Iborra dirà, en termes comparatius, que la cultura dels anys vuitanta "té el seu punt de partida històric en el moviment de contestació i de modernització que es va produir al nostre país durant la dècada dels 50" (1989:195).

Fuster escriu articles sobre Europa a finals dels quaranta: hi apel·lava a favor de la unitat europea ("*L'Europe sera fédérée* -deia reproduint aquesta expressió- *ou deviendra cosaquée*"), la qual portaria a "les nacions europees davant algun dels perills més grans que ha conegut llur història" a "abandonar la positura nacionalista"

²³⁷ Agraïxo a Angelí Castanyer la gentilesa de poder tenir accés a la correspondència del seu pare Angelí Castanyer, exiliat a París.

(1948:43). Del marc europeu general avançarà cap a la seva nació concreta i així escriurà *València en la integració de Catalunya* (1950). Fuster hi reflexiona sobre la "incompletud nacional" del "catalanisme de la preguerra", conseqüència de "perllogar el desinterès del catalanisme per València". I sentenciava

"Si els intents que hi fem els escassos catalanistes valencians no troben al Principat més que un ressò platònic, de cortesa simpatia, la reintegració nacional de Catalunya seguirà frustrada, seguirà frustrant-se cada dia" (1950:137).

Aquests articles, aquestes preses de postura cíviques, globals eren un senyal que als anys cinquanta alguna cosa es movia:

"tanmateix, el cert és que les coses anaven canviant a poc a poc (...). Em refresco al reviscolament del catalanisme (...). De fet, el ressorgiment de la cultura catalana durant els anys cinquanta va ser, sens dubte, una de les portes a través de les quals van poder introduir-se les primeres esquerdes en el monolitisme del règim. Parle de fets com la fundació de *Serra d'Or* (...)" (V. JARQUE:1992:41 i 45).

Efectivament, un fet que assenyalaria aquest "reviscolament" seria, com hem vist, tot el que girava al voltant de l'Obra del Diccionari i les relacions que continuaven, per bé que amb un nou impuls, a la dels anys quaranta. Aquest panorama era el que dissenyava l'escenari de les relacions nord-sud. I a la pròpia societat valenciana? El catalanisme valencià trobarà en la Joventut del Rat Penat la base humana per a portar a terme -enmig d'altres iniciatives de sectors valencianistes de pre-guerra com hem vist en el cas de Soriano i Bueso, Grup Torre, Carles Salvador- una inversió de la realitat que hem vist que Joan Fuster esmentava al pare Bertran el 1949.

Aquest grup nacionalista es constitueix "com a "secció" jove i a mitjan del 50" començava a prodigar activitats (R. REIG-J. PICÓ: 1978:135). Josep Picó mateix reconeix que "un dels fets que potser tindrà més importància en el desenvolupament posterior de la nostra cultura se centra en Lo Rat Penat [en les activitats d'aquesta Joventut] (1982:43).

Aquest nucli nacionalista pertanyia al teixit de les classes populars urbanes de la Ciutat de València que encara no s'havien inserit en el teixit industrialitzador

posterior (anys seixanta)²³⁸. Eren de classe mitjana baixa: gairebé la totalitat de les seves famílies eren de procedència treballadora o de petits comerciants. Per exemple: Antoni Bargues i Domènec Serneguet provenien de pares treballadors (A. Bargues procedia d'obrers qualificats); Enric Tàrrega procedia de pares comerciants de vins; Albert Thous procediria de pares mestres; A. Bonafont, A. Sàez i Eugeni Boscà de pares d'origen obrer; els germans Codonyer, pare d'origen professió liberal. L'àmbit social en el qual es mourien seria aquest radi que aniria des de l'origen obrer fins a professional liberal. Antoni Bargues, per exemple, s'autoreconeix com a pertanyent a la "petita classe mitjana baixa".

Quant a la trajectòria política familiar, tenim que: Albert Thous provenia del voltant del Partit Valencianista d'Esquerrres (PVE), dels anys trenta. El mateix cas que el de Francesc Cueva. Enric Tàrrega té una branca familiar, procedent dels avis paterns que eren republicans blasquistes (els avis materns eren carlins). De pares, que sense militar-hi, eren de simpatia socialista: A. Bonafont i A. Sàez. Pel que fa als aspectes formatius cal esmentar el factor condicionant a rebre un tipus d'ensenyament que, malgrat restar amarat d'ortodòxia, en alguns casos de mestres amb esperit liberal i crític, anaven rebent nocions d'història no-oficial. Un exemple d'aquest tipus d'ensenyament fou l'*Academia Castellano*, on anà a estudiar Enric Tàrrega amb A. Bonafont. El clima general d'aquell Centre, que també intervingué en la formació de lleves posteriors, com és el cas de companys de Josep-Vicent Maroto, als anys seixanta, resta exposat en la novel·la de Maroto, *Una llarga missa a Bruges*, Hi dona una perspectiva dels ensenyaments rebuts i de la formació implícita:

"El Miquel i el Vicent havien fet el "Preuniversitari" a l'Acadèmia Castellano, però sols hi havien coincidit en les classes de les assignatures comunes, que aquell any eren (...) "Menéndez y Pelayo", "Plazas i Provincias Españolas en el Africa" i "La persona humana". (...).

Les classes de Geografia eren més interessants, i no pel tema, sinó per les grans qualitats humanes d'aquell bon professor, don Juan Torres, que morí tan jove. Segons ells ens contà un dia que el vam vore a la Biblioteca, havia fet la tesi sobre els moriscs, i li l'havia dirigida el seu mestre en Joan Reglà. Per a don Juan igual tenia que el tema del dia tractara de Sidi-Ifni, del Sàhara o de Guinea. Després de fer-hi una breu al·lusió, rellisquejava cap a qüestions molt més interessants: les cartes de repoblament, els furs, la Segona Guerra Mundial, i fins del

²³⁸ Informació d'Antoni Bargues i Albert Thous. València, juliol de 1991.

Tibet els hi va parlar un dia, tot per satisfer al Vicent. Més tard el propi Miquel se'n serví, de la bibliografia especialitzada de don Juan. Les classes de Filosofia, tal com correspon a la matèria, eren una mica més avorrides; però la peculiar visió del professor, l'Eduard, aconseguí de posar-hi un particular interès formatiu (...). Fou en aquelles classes quan el Miquel entrà en contacte amb la dialèctica hegeliana de la tesi-antítesi-síntesi, i quan per primera vegada va sentir parlar en públic de marxisme" (1991:48-49).

Encara que l'ambient descrit fos més propi dels anys seixanta que no pas dels cinquanta sí que reflecteix -en el cas del professor de geografia, per exemple- aquell tarannà humà que faria veure a alumnes com Tàrrega noves concepcions (E. Tàrrega: 30.III.90). "Recordo sempre, com passarà amb els professors universitaris del Principat aquelles "qualitats humanes" que hi tindran, com anota Maroto, una base fonamental a l'hora de difondre -i com difondre'ls- nous continguts".

A l'*Academia Castellano*, situada a la Plaça Rodrigo i Botet, hi anaren integrants de la Joventut (a més de Bonafont i Tàrrega) com F. Cueva, els germans Codonyer. Era una escola laica on ensenyaven tots els professors que havent estat compromesos amb la República "sense estar tacats de sang" (E. Tàrrega) no podien ensenyar a l'escola pública. Però com és que hi anà, per exemple Tàrrega? Doncs perquè -segons que explica- cap als nou anys, a l'escola, els mestres van dir-li al seu pare que "parlava prou mal el castellà".

El pare que únicament parlava valencià, és a dir que no tenia consciència nacional "era valencià i res més", le'n va treure perquè contestà als ensenyants que a casa "només parlaven en valencià". De tota manera el pare era anticlerical. Aquest fet, fora d'allò normal a les famílies valencianes d'aleshores que acostumaven de parlar entre els pares català i als fills en espanyol; i això va ser el que motivà l'accés a l'*Academia Castellano*. D'altra banda, segons Tàrrega, ell era, d'entre qui hi anava (que després formarien el nucli de la Joventut i ja esmentats) que parlava valencià. A l'Acadèmia, Tàrrega recorda -entre aquells professors amb "qualitat humana de què Maroto parla- un professor "Don José Bueno" que li ensenyà "dialèctica històrica", "era basc". Bueno, sempre segons Tàrrega, en entrar a classe acostumava de preguntar què havia explicat el professor anterior i acostumava d'invertir -amb exemples- el sentit de l'explicació anterior, si es tractava d'una lliçó d'història. Tàrrega diu que no és estrany que els integrants de la Joventut que hi assistien, posteriorment tinguessin una orientació d'esquerres amb un "nacionalisme" que entén com a "alcoverista", més que no pas "fabrista". És a dir, un nacionalisme que tinga en

compte les tres regions i que treballi per a acoblar-les als Països Catalans. La via fabrística, a parer de Tàrraga, partiria del mot Catalunya extensible a tot el territori (però aquesta via és molt posterior: a partir de la segona meitat dels anys vuitanta i formulada per Josep Guia al seu llibre: *Es molt senzill: Digueu-li Catalunya*). Aquesta formació de base laica i crítica tindrà, doncs, rellevància a l'hora de seguir la trajectòria dels joves nacionalistes que treballaven al si del Rat Penat com a "secció autònoma".

Per a acabar amb l'enumeració de fets globals que situarien aquells nacionalistes a la dècada dels cinquanta, cal esmentar el fet de les inundacions de l'octubre de 1957. Segons Enric Tàrraga van causar el buidat demogràfic del que era el Centre Històric de la Ciutat. I aquest fet el relaciona amb una comparació: si als anys trenta el valencianisme bàsicament era de l'àmbit de ciutat, la incidència de les inundacions en el centre històric, féu que a partir de la dècada dels seixanta hi hagués una valencianització de la ciutat amb les aportacions humanes de les comarques. Aquella consideració de l'àmbit de ciutat va fer que hom sigués partidari de centrar la lluita política nacionalitzadora en la Ciutat de València; per aquesta raó, Tàrraga considera que "el nucli embrionari del nacionalisme català a la Ciutat de València" cal trobar-lo en les tasques de la "Joventut del Rat Penat".

Però en el fet de les inundacions, encara que extern potser a la configuració de l'imaginari d'aquesta Joventut, constataren una solidaritat entre Principat i València, fet que, com veurem, caldria emmarcar-lo en el context més ampli de la tasca nacionalitzadora dels anys cinquanta. He escollit dues opinions de valencians (Adlert i Fuster) per a reflectir que aleshores existia un acord bàsic d'interpretar aquesta solidaritat.

Miquel Adlert escriurà a Maurici Serrahima una lletra en què manifesta aquella cohesió de país. Datada a València el 30 d'octubre de 1957 diu:

"Ha estat finalment una demostració de la vitalitat del País Valencià que s'ha sentit tot un amb la capital, tant (...), que el governador de València [Jesús Posada Cacho] declarà fa uns dies als periodistes: "Pero de una manera especial hemos podido ver que el Reino de Valencia no es una unidad histórica, sino que es una realidad vigentísima actual, porque tanto Alicante como Castellón, han rivalizado en sus auxilios y en su ayuda". I és que ha estat una realitat: encara no havien abandonat les aigües la ciutat i ja entrava en València una caravana d'auxilis d'Alcoi. (El governador és de Sòria). (...) Per això

quantas ajudes han vingut i vinguen sobre València no són innecessàries sinó al contrari (...); i si les agraïm totes, les que han vingut de terres germanes com la vostra ens han dut una emoció especial"²³⁹.

Joan Fuster tenia un parer semblant, esmentant els efectes cohesionadors que tingué sobre el poble les inundacions. En carta adreçada a Maurici Serrahima el 6 de novembre de 1957 dirà:

"La catàstrofe que ha patit València i nombrosos pobles de la regió(...) és, en efecte, paorosa (...). De tota manera, crec que som un poble d'una gran vitalitat, i confie que ens recuperarem tenaçment "nosaltres sols" -com sempre.

Els valencians hem pogut apreciar, en aquesta ocasió, la vigilant solidaritat que existeix entre el Principat i el meu país. Els primers ajuts vinguts de Barcelona foren oportunitssims, i d'aleshores ençà no hem deixat de rebre mostres tangibles de bon esperit fraternal (...). Personalment, opine que el Principat, com a tal, com a col·lectivitat germana, ja ha fet acte de presència -i eficaç- en la nostra desgràcia, i no cal ja res més"²⁴⁰.

Cal remarcar la referència de Fuster al moment de bones relacions entre el Principat i el País Valencià. De fet aquestes inundacions venien a reblar el sentit i orientació del procés d'integració nacional encetat a començaments dels anys cinquanta: a través de l'activitat nacionalitària es refermaren llaços humans (i a l'inrevés). És per aquesta raó, que les paraules de Jarque esmentades no cauen en el buit: els anys cinquanta significaren una desclosa. L'ambient de Barcelona cara València el vivia Santiago Albertí en carta a Rafael Llorens Romaní. Existia una relació entre el bloc cultural-editorial de Barcelona (format per Col·lecció Nova Europa-Nova Col·lecció Lletres-Ocell de paper-Joan Ballester-Secretariat Obra del Diccionari) i els sectors dinàmics que al Rat Penat empraven activitats -perquè de fet eren uns emprenedors, com la del Teatre Estudi, relacionades amb la Joventut del Rat (aquesta hi entrà en relació l'any 1956, i hi conegué Enric Tàrrega, Francesc Codonyer, Antoni Bargues; i va pujar a Poblet, en acte de trobada amb el Secretariat de l'Obra de Barcelona representada per M. Blasi, J. Ballester, J. Mateu). Doncs bé,

²³⁹ Inventari Maurici Serrahima (Correspondència). ANC.

²⁴⁰ Inventari Maurici Serrahima (Correspondència). ANC.

aquell ambient "valencià" barceloní es troba en aquesta carta que Santiago Albertí tramet a Llorens Romaní el 9 de desembre de 1957:

"És cert que la reacció de Barcelona davant la catàstrofe de València no ha estat ni un punt inferior al que hauria estat si la calamitat s'hagués produït a Tarragona o a Sabadell. Ni nosaltres podríem esperar tant. Perquè si bé era lògic que els qui són com nosaltres reaccionessin així, no teníem l'esperança, francament, que tota la massa del poble es sentís afectada tan directament. I això, a despit d'un fredor oficial extraordinària, que semblava tèmer que Barcelona destaqués massa en això. (...) Resulta impossible calcular l'import de tantes i tantes subscripcions privades, com són la del Diccionari o les moltes que s'han fet en certes empreses, dedicades als empleats de les sucursals valencianes. L'ajut en gèneres és enorme. Un tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona fou enviat, sota pressió popular, com a adjunt provisional de l'Ajuntament de València. Els durs fabricants - lleigeixo que els de Sabadell han recollit un milió de pessetes- han acordat cancel·lar milers de deutes, reposar remeses gratuïtament i renovar lletres a gust dels clients valencians (...).

En fi: s'ha fet el que s'havia de fer, sentint que el desastre era absolutament nostre. En teoria, això no té res d'extraordinari. En la pràctica, crec que sí. Perquè no era esperable, repeteixo, que en els moments actuals tot el poble reaccionés d'una forma tan clara i unànime. Potser hi ha molta més faena feta de la que creïem.

Dijous passat vaig tenir ocasió de donar una conferència sobre el llibre català en un centre excursionista. Al final, en el torn de preguntes, els joves em tingueren tres quarts d'hora responent exclusivament a preguntes sobre València, ja que tretze oients seguits van intervenir en aquest sentit"²⁴¹.

Era talment una valencianització de Barcelona. I en aquest context es trobaren els joves que havien constituït el nucli nacionalista al Rat Penat.

Aquest és el breu escenari de la situació general, del marc global dels anys cinquanta en allò que tingueren de decisiu quant a la presa de consciència nacional al llarg de l'eix València-Barcelona-Mallorca que funcionava en la plataforma de l'Obra del Diccionari (només cal esmentar a tall d'exemple l'estada de Manuel Sanchis Guarnier a Mallorca entre 1943-1959; els viatges que, com hem vist, féu

²⁴¹ Gentilesa de Rafael Llorens i Romaní, setembre 1991.

Adlert i Casp a Mallorca o l'anada a Mallorca, després d'haver anat a Barcelona, de Joan Fuster el mes de juny de 1954).

La Joventut va fer una tasca conscienciadora al Rat Penat -que empraven com a "xopluc": no el consideraven com a exponent de totes les seves activitats. Unes reflexions que va fer Josep Giner i Marco l'any 1960 sobre l'estat del Rat Penat poden servir de marc i de contrapunt a l'esperit d'aquest nucli nacionalista.

Josep Giner, el gramàtic, es plantejava unes reflexions de com havia d'evolucionar la societat Lo Rat Penat. I ho feia en un escrit adreçat a Nicolau Primitiu el quatre de gener de 1960. Eren uns mots en els quals passava revista a l'estat d'aleshores de la societat cultural:

"En temps passats es volia donar fe de vida a base de "fer coses" per a justificar l'existència de la societat: vetllades de versets intercalats amb música i cant dels alumnes del Mestre Andrés, de manera que la música feia l'efecte de distraure al públic per a matar l'avorriment que produïen els poetes, tant de verset, i el públic anava per allò de matar les hores sense gastar-se una aguileta ¿però quin caliu ideològic es creava allí? Tal música i gallets dels cantaires no comprometen a res, és cosa d'una societat morta, allí no hi ha res ideològic, cap ideal polític (i tant com ho és el valencianisme!) cap emoció patriòtica, cap aspiració. És difícil de creure que tals espectacles literàrio-musicals tingueren que salvar la llengua valenciana²⁴².

Giner, és clar, enfocava el problema a través de la llengua; però allò que hi veia era quina base ideològica hi havia al Rat per a dignificar el valencià:

"El problema de la llengua valenciana és un problema polític essencialment" perquè "totes les forces que actuen en contra de la nostra llengua ho fan per raons polítiques, i per això sense ideals polítics la nostra llengua no té defensa possible".

Hom enfocava el problema de manera distinta a com s'havia fet al Rat Penat tradicionalment: els Jocs Florals. Giner ho palesava unint el problema de la llengua a aquell sentit ideològic que havia de tenir el Rat Penat. I el vessant ideològic era el valencianisme:

²⁴² Josep Giner i Marco: *Observacions sobre Lo Rat Penat* (València 4 de gener de 1960). Agraïm la gentilesa de Primitiu Gómez d'haver-me facilitat aquest document.

"Allò que vull remarcar és que el valencianisme, Lo Rat Penat, deu organitzar-se com a lo que és, amb la fe i els ideals polítics (sense dir-ho) que requereixen totes les entitats polítiques. Amb sacrificis econòmics, amb gent absolutament sincera, amb gent que tinga fe en la pròpia ideologia. Donar-li al Rat Penat un fort matís ideològic valencià i lingüístic, no pas mantindre'l com una societat carrinclona sense cap finalitat ni cap actuació inoperant, musiqueta, gallets i jocs florals, això és convertir-lo en un cadàver momificat, no té objecte tal societat".

Aquests mots introductoris de Josep Giner, encara que pronunciats uns anys posteriors al funcionament real d'aquella Joventut, en vida de Carles Salvador, avancen una orientació comuna d'aquell primer nucli jove nacionalista: la normalització i lluita per la supervivència de la llengua. I aquest fi era assolit per diversos camins. El primer, tenint uns referents històrics d'altres generacions polítiques, tal com ho esmenta Francesc Codonyer, un integrant d'aquella Joventut:

"Recorde una frase d'en Lluís Hernández (comunista) que em va impressionar i va influir en mi i que resum quina era l'actitud nacionalista d'aquells republicans d'esquerra: "La tasca més important -deia- és la lluita per la transformació de la societat capitalista i pel socialisme, però ara la tasca més urgent és la defensa de les nostres senyes d'identitat i en primer lloc del valencià, perquè el socialisme ha de venir per una o altra via, això és segur; la llengua, però està amenaçada de mort i si la deixem morir, mai més no ressucitarà"²⁴³.

Aquest tipus de referent era bastant comú entre membre d'aquella Joventut.

Per raons generacionals, aquell nucli, nascut entre inicis i segona meitat dels anys trenta, conegueren no tan sols Carles Salvador, impulsor dels cursos de llengua del Rat Penat des de 1949, sinó que, integrants d'aquell primer nucli nacionalista, tingué familiars de partits valencianistes d'avantguerra, fou el cas de Francesc Cueva, amb un familiar del Partit Valencianista d'Esquerra. De Carles Salvador, Enric Tàrrega, un altre integrant d'aquella joventut, ens recorda unes circumstàncies per al futur de la seva trajectòria:

"Tinguérem la sort de conèixer-lo [Carles Salvador] encara, i de tractar-lo personalment [C. S. morí el 1955 i alguns membres de la

²⁴³ Carta de Francesc Codonyer. València, 29 de juliol de 1989.

Joventut ja eren cursetistes, a punt d'acabar els cursos de llengua o ja freqüentaven Lo Rat Penat des d'inicis dels cinquanta]. Era un gran home! La seva mort fou, per a mi, la primera revelació valencianista. Vaig veure congregada molta gent, el que va fer que m'adonés que sí, efectivament, que hi havia cos" (Tàrrega: 1969:74).

Un altre referent dels anys trenta era Ismael Rosselló Zurriaga, mestre dels cursos del Rat Penat i oncle d'un altre membre de la joventut: Ferran Zurriaga, que hi contactà per mitjà del seu oncle, Ismael: "m'havia presentat a Tàrrega i d'altres" (carta 2.VII.91). Aureli Castanyer fou un altre cas: recollí llibres en català de les llibreries a l'entrada dels franquistes i anà a dipositar-los al Rat Penat. Aquests llibres serien llegits per la Joventut. Hi havia, doncs, determinats referents amb els anys trenta.

1.1.1 Els Cursos de Llengua i la Joventut.

Un altre camí per a defensar la llengua -una tasca bàsica i un primer element de conscienciació, com hem vist- fou el fet d'apuntar-se als cursos de llengua del Rat. Antoni Bargues i Albert Thous (nascuts respectivament el 1934 i el 1931) eren *cursetistes*, al començament d'entrar en contacte amb el Rat Penat cap a l'any 1952; pagaven una quota reduïda però no n'eren socis, del Rat. Trobem els primers cursetistes l'any 1954/1955: Enric Tàrrega, Francesc Codonyer, Josep Lluís Codonyer, Emili Olucha i Antoni Bargues Montesinos. Cal dir, però, que en el curs 1952/1953 i 1953/1954 n'hi hagué alguns, com Vicent Ferris i Ferran Sanchis Cardona, de Castelló, que tindran algun tipus de relació amb la Joventut del Rat Penat. L'any 1955/1956 continuaran completant cursos Emili Olucha i Antoni Bargues. El curs 1956/1957 iniciarà els estudis un altre integrant de la Joventut: Angel Sáez Pedrero. Durant 1957/1958 tenim a Eugeni Boscà. I en el de 1958/1959 hi estudien Eugeni Boscà i Ferran Zurriaga i Agustí. El curs 1960/1961 hi estudiarà Alfons Bonafont i Domènec Serneguet²⁴⁴.

Com veiem la concentració apareixeria als anys centrals de la dècada dels cinquanta i va seguint una seqüència per edats: els més adults, els primers integrants

²⁴⁴ Informació extreta de la memòria dels cursos que feia el Rat Penat.

de la Joventut, els primers anys i els més joves en anys posteriors. I aquest aspecte també es donaria en la coneixença de Joan Fuster, aleshores encara poeta, però que aniria iniciant-se en l'assaig. Antoni Bargues, per exemple va començar a conèixer-lo cap a 1952 per mitjà de valencianistes que aleshores exercien de correctors (Josep Vañó) o de professors (E. Valor). Així Vañó Bodí presentà Bargues, Bernabeu i Llates, F. i J. Codonyer i E. Tàrrega a Fuster. Aquests serien uns punts de contacte. Per altres seria la primera coneixença: Bargues conegué primer a Tàrrega, a Enric Valor i a Enric Matalí. El fet de la coneixença de Tàrrega va ser -segons A. Bargues- un 9 d'octubre de 1952. Als altres dos valencianistes esmentats va conèixer-los en una tertúlia que es feia al Rat Penat. I, en aquella avinentesa, Bargues recorda que Josep Vañó digué: "El dia que tinguem 10.000 joves com vostè ja tenim la guerra guanyada" ²⁴⁵.

Encara que hagi esmentat unes dades d'ingrés als cursos, en funció del seu inici o acabament, cal dir que, per exemple, Tàrrega recorda que va fer-se del Rat Penat a partir de 1952. De fet, Antoni Bargues hi contacta un nou d'octubre de 1952 amb una pregunta amb intenció: "Què, fem alguna cosa?"²⁴⁶. De manera que abans que fossin cursetistes, els primers components ja anaven al Rat Penat. A. Bonafont, per exemple, esmenta unes quantes etapes que exemplifiquen la gradualitat de formació d'aquesta Joventut: un primer nucli el tindriem en Tàrrega, els germans Codonyer, Antoni Bargues i Albert Thous; un segon cercle el tindriem amb F. Cueva, germans Bonafont, Montsó, Josep Ortiz, Eugeni Boscà i Domènec Serneguet, entrats entre els anys 1957-1958. Finalment, un grup provinent del Centre Excursionista de València integrat per Joan Colera, Vicent Arlandis i Josep Maria Sala i Blasco. Aquesta gradació venia donada per l'any d'ingrés als cursos de llengua (com així fou en el cas de Tàrrega) i pel factor de l'any de naixement. Això ens permet d'indicar, doncs, que a part de la manca de documentació suficient que ens permeti d'assegurar amb total exactitud les dades d'ingrés, sembla versemblant parlar d'un primer nucli històric format entre 1951/1954, període que coincideix amb la realització dels cursos al Rat Penat. Francesc Codonyer ens explica aquest procés d'incorporació a la Joventut:

"Però també hi vam arribar [al Rat Penat], atrets pels Cursos i amb un bagatge nacionalista incipient i primitiu, però disposats a rebre

²⁴⁵ Informació d'Antoni Bargues. València, novembre de 1992.

²⁴⁶ Informació d'Antoni Bargues. València, novembre de 1992.

formació i informació, una colla de joves de 15 a 20 anys entre els quals es trobaven Enric Tàrraga, Antoni BARGUES, Albert THOUS, el meu germà Josep i jo mateix. Alguns eren estudiants i altres treballadors. La colla va ampliar-se durant els anys cinquanta amb les incorporacions de Francesc CUEVA, els germans BONAFONT, Angel SÁEZ, [Vicent Arlandis], Eugeni BOSCA, Domènec SERNEGUET, Bernat GARCIA, [F.] ZURRIAGA²⁴⁷.

Els cursos de llengua al Rat Penat depenien de la Secció de Literatura i Filologia, a càrrec de Carles Salvador i van ser finançats per Ignasi Villalonga per mitjà d'Adolf Pizcueta²⁴⁸. El primer curs, creat el gener de 1949, fou impartit per Enric Valor que fou substituït per Josep Giner.

"Es donaren dos cursos orals; un d'Ortografia i un altre de Morfologia, seguint les lliçons pràctiques dels textos de Carles Salvador".

Al primer any sortiren uns professors formats per impartir classes de valencià, entre els quals hi havia Enric Valor, Vicent Sorribes, Francesc Ferrer Pastor, Ismael Rosselló Zurriaga. Alguns d'aquests professors, com Ismael Rosselló, impartiren classes als cursetistes a què ens referim. Al primer curs s'inscriviren un total de 27 alumnes (*Lo Rat Penat en 1949*: 1950:8 i 13). Aquesta fou la base inicial. La dinamicitat d'aquests cursos era visible en el nombre d'inscrits. Agafo com a exemple el període 1951/1952 fins el 1959/1960 per ser l'època en què hi assistí el gruix de la Joventut per a mostrar la seqüència d'inscripcions:

Any	1951/52	93 matriculats.
	1952/53	180 "
	1953/54	150 "
	1954/55	201 "
	1955/56	228 "

²⁴⁷ Carta de Francesc Codonyer, València 29 de juliol de 1989.

²⁴⁸ Informació d'Enric Soler i Godes. València. Desembre, 1989. Diu Soler i Godes pel que fa al finançament dels cursos [Ignasi Villalonga] comença donant-nos 30.000 pessetes i acabà donant-nos 40.000 duros".

1956/57	252	"
1957/58	180	"
1958/59	271	"
1959/60	342	"

Font: *XXI Aniversari dels Cursos de Llengua Valenciana* (s/p, 1971).

Llevat del curs 1957/1958, com a davallada més sensible a causa de les inundacions, la resta o bé es manté o descendeix lleugerament (curs 1953/54) o bé augmenta sensiblement (1959/60), amb l'entrada al Rat Penat dels universitaris com assenyalat més endavant.

Els cursos reflectien una certa obertura a la societat valenciana, alhora que un altre aspecte que marcarà la Joventut: la col·laboració de l'Obra del Diccionari als cursos de llengua. L'any 1956/1957 aquesta institució hi donarà suport, a través de donacions de llibres de les següents editorials: Quart Creixent (revista), Nova Col·lecció Lletres, Joventut, Teide, Bagunyà Germans, Arimany, Aymà. D'ençà del curs 1952/1953 (explicat a la Primera Part del treball) la relació amb els cursetistes no es trencaria. Una prova d'aquesta dinamització del Rat és que encara avui la biblioteca de l'entitat -aleshores: anys cinquanta, dirigida per Jaume Bru Vidal, conserva exemplars d'aquestes editorials i una col·lecció de la revista *Germinàbit-Serra d'Or* dels anys 1956-1979 a més de col·leccions com la Nova Col·lecció Lletres. Valgui aquest exemple com a paradoxa i ironia de la història d'aquesta societat, des de 1976 a mans del secessionisme lingüístic.

Àngel Sàez, alumne d'aquells cursos escriu:

"Els Cursos tingueren una important part en el despertar nacionaliste de la Joventut d'aquells anys i els seus arrels s'extingueren a Catalunya i les Illes²⁴⁹".

I l'afirmació no era pas gratuïta. El curs 1953-1954 ja s'hi havia apuntat algun cursetista com Grau Montserrat a Barcelona.

Pel que a l'extracció social dels seus membres, els cursos abastaven un ampli sector de la societat, com mostra aquest estat d'assistència al curs 1955/1956 (en què encara hi assistien membres de la Joventut):

²⁴⁹ Carta d'Àngel Sàez Pedrero. València, 3.VII.1991

Curs 1955/1956

PROFESSIÓ	NOMBRE
Administratius	34
Metges, Advocats, Enginyers, Llicenciats	21
Estudiants	39
Dependents de comerç, agents comercials	9
Obrers manuals	19
Professors mercantils	4
Agricultura	6
Preveres, religiosos	9
Industrials	2
Funcionaris	4
Militar (Capità d'enginyers)	1
Labors femenines	10
Sense dir professió	57

	228

Font: *Dades subministrades per gentileza d'Angel Sáez Pedrero.*

L'estabilització dels cursos de llengua vindrà amb la constitució de la "Secció dels Cursos de Llengua Valenciana" el 1960. Formarien la Secció sectors socials que hi farien les funcions de mecenatge. Les persones que hi intervingueren foren: President, Ricard Santmartí; Tresorer, Emili Beüt; Vocals, Nicolau Primitiu, Enric Soler, Francesc Soriano i Josep Cueco; Secretari, Enric Matalí²⁵⁰.

1.1.2 El Teatre Estudi i la Joventut.

El darrer camí rellevant de dignificació i interès per la llengua el tenim en les

²⁵⁰ *Memòria del Curs 1959/60.* Gentileza d'Angel Sáez Pedrero. Val a dir que el nombre d'inscrits del Principat aquell any ascendrien a un total de 8.

activitats del Teatre Estudi. Aquest Teatre Estudi, que Llorens Romaní diu que la idea provenia de M. Thous, en temps del Teatre Alcàzar²⁵¹, comença funcionant l'any 1956, sota la idea de Josep Alarte Querol. Entre 1956-1957 (abans que Querol marxés a Barcelona) el Teatre Estudi s'orientà, sobretot, a la formació de declamadors. Josep Alarte és nomenat "President de la Secció de Teatre" del Rat Penat el dia 15 de gener de 1956. La primera sessió d'aquest Teatre Estudi, que encara no comptaria amb la col·laboració escènica dels membres de la Joventut, serà el 29 de juny de 1956. En aquella primera ocasió, Josep Alarte féu una xerrada: Introducció al Teatre Estudi. S'hi presentà la funció *Un grapaet i prou* d'Eduard Escalante, amb una "introducció" prèvia de F. Hernández Casajuana. Acte seguit s'hi presentà *La rondalla de l'estudiant*, amb una introducció del seu autor: Francesc Almela i Vives. L'etapa pròpiament dita del Teatre Estudi en relació (escènica) de la Joventut i d'universitaris que anaren per primer cop al Rat Penat, serà amb Llorens Romaní.

Va ser-ne nomenat president el 4 de juny de 1958, i la seva nominació signada pel Secretari de l'entitat ratpenatista, Enric Matalí: "La Junta confia que vostra actuació serà profitosa, tant per a nostra societat, com per al teatre valencià". Rafael Llorens va ser proposat per la Joventut.

En carta d'Enric Matalí a Josep Alarte, datada a València el 24 de Març de 1958, li anuncia que en la renovació de la Junta General

"s'ha nomenat nous presidents de secció (...). Si tu véns promte, seguiràs de President de la Secció de Teatre, que és el que a mi m'agradaria (...). Te pregue me contestes (...), doncs els elements de la Joventut compten en persona [Rafael Llorens] per a dit càrrec i voldrien fer alguna funció abans de tancar el Curs". [També hi deixava entreveure els canvis que s'estaven donant al Rat Penat]: "si vens promte ja té contaré la volta que li estem pegant al Rat".

La primera representació que féu, en el marc de les activitats de la Joventut va ser el monòleg *El mentider*, representat per Josep Giner i Corral, essent l'autor Joan Cocteau. Giner tenia relacions amb els nacionalistes joves del Rat. L'altra representació fou *L'he perduda*, també de Joan Cocteau i interpretat per Josep-Lluís Galindo. La segona part de la vetllada consistí en la representació de l'obra d'Escalante: *La "Senserrà" del Mercat*. La representació -entesa per L. Romaní com

²⁵¹ Informació de Rafael Llorens Romaní. València, juliol de 1991.

de "retrobatment", ja que hi havia hagut una primera etapa del Teatre Estudi sota Alarte, va ser feta a València durant els dies 12 i 13 de Juliol i dirigida per Alarte, tornat ja de Barcelona. La premsa ²⁵², recull aquesta representació sota l'epígraf La "Joventut" de "Lo Rat Penat". No era sorprenent. Romaní havia contactat per primera vegada amb aquests joves cap el 1956. Hi va conèixer "E. Tàrraga, F. Codonyer, A. Bargues" i s'adonà que

"les meues idees sobre la cultura valenciana eren conscients, i en la qüestió de la llengua, les arts, el patrimoni... tot lo que anava en un món cultural ... no tenia una consciència massa clara fins que vaig prendre contacte amb gent valencianista".

Nascut al Grau de València el 1920 Llorens Romaní "sempre parlava el valencià", "ja que no es parlava el castellà". L'accés al llenguatge escrit el va tenir a través de "El Conte del Diumenge" i la "Gramàtica" del pare Fullana. Aquests precedents ens situen a l'inici d'una trajectòria aconduïda per una preocupació constant per la llengua:

"No he segut molt polític; més aviat ho he estat en la política de la cultura; la lluita per la defensa de la nostra llengua. Volia [ja al Teatre Estudi] que la gent s'adonara que el teatre valencià podia exposar obres de qualitat. És a dir, calia renovar-lo [el Teatre] respecte del que s'havia fet fins aleshores. Hom feia teatre valencià en valencià".

Fuster emmarcarà l'orientació del Teatre-Estudi en una tradició marcada per una característica: "Tot el "teatre valencià" (...) ha estat això: aquell teatre "per riure" (1971:[10]). I apostava per una eixida de futur, "l'única possibilitat que, per a anar endavant, té una empresa de teatre valencià, és la representació d'obres "bones", siguin del gènere que siguin" (1971:[17]). La tasca del Teatre-Estudi havia anat en aquesta direcció: "El fet és que el "Teatre Estudi" del "Rat", de tant en tant, ha assenyalat el camí per on convenia endegar les úniques possibilitats d'una supervivència "digna" del "teatre valencià" -o "en valencià""(1971:[10]). I en aquesta trajectòria, la base del Teatre Estudi era la Joventut del Rat Penat. "Ho fèiem tot", dirà Tàrraga en emmarcar les activitats al Teatre i a la resta d'esdeveniments. Per exemple, serà Tàrraga, qui financiï la vinguda de Jordi Carbonell a impartir una conferència l'any 1961: "El teatre, fet social".

²⁵² Vid.: *Las Provincias*, 18.VII.58.

Una segona obra amb participació d'elements de la Joventut fou *Els Misteris dels Corpus de València*, representada a València, a la Plaça de l'Almoina els dies 22 i 23 de juny de 1959. Entre els actors figuraven els universitaris -que ja havien entrat al Rat Penat- Eliseu Climent, Lluís Aracil i Manuel Ardit. Aquesta obra va obtenir de la Diputació de València, segons volant datat el 31 de juliol de 1959, un ajut de 2.000 pta. Aquesta col·laboració s'entenia en un marc de progressiva conscienciació de país i de la seva llengua. És així que L. Romaní respon a un interviu de *Las Provincias* ²⁵³:

"Nuestra meta es la de captar la atención del público por medio de un espíritu de selección en las obras, así como infundir la máxima dignidad artística a las representaciones".

Assistiren a aquesta representació unes 2.000 persones ²⁵⁴.

En aquesta conjuntura es farà un primer estat de la situació i ressò de les obres del Teatre Estudi des del 1958 al 1960, amb la representació de *Els Comediants*. Efectivament el butlletí *Lo Rat Penat, circular als socis* (març 1960) deia de les activitats del Teatre Estudi:

"Els resultats, encara no majoritaris, ens demostren que el nostre missatge d'inquietud, de reivindicació lingüística i d'adaptació a les modernes tendències teatrals han tingut el resultat que en gran part ens havíem proposat. Hem aconseguit l'atenció i el respecte d'amplis grups intel·lectuals i universitaris de la ciutat i hem pogut comprovar també com les nostres representacions han arribat a estar perfectament compreses per una massa de públic popular com podem atestiguar-lo en les actuacions del Teatre-Estudi en la plaça de l'Almoina amb *Els Misteris del Corpus*. [I afegia respecte a representar obres modernes] Junt a les obres clàssiques o de tipus popular, tenim el propòsit d'oferir l'estrena d'una altra obra moderna".

Hom cercava la representació d'obres pròpies del teatre valencià i de modernes però amb una preocupació per la dignitat lingüística.

D'altra banda, en una carta a Tomàs Sánchez Pastor, integrant de la Junta Directiva del Rat, datada a València el 18.VII.58, li manifesta el seu suport pels èxits

²⁵³ Vid.: *Las Provincias*, 13.IX.59.

²⁵⁴ Informació de Rafael Llorens Romaní. València, juliol de 1991.

assolits:

"Quan en la darrera junta proposàrem la funció teatral que anit donaren amb tan gran èxit, jo vaig demanar un vot de confiança per a vostès. La qualitat del programa era, per lo manco per a mi, una garantia d'èxit artístic. Celebre moltíssim que les meues esperances no hagen segut defraudades. Ans al contrari, anit vaig eixir del pati de Lo Rat Penat plenament satisfet. La interpretació resultà formidable. *L'he perduda* m'agradà moltíssim. Un gran artista!

La Senserrà d'autèntic folklore valencià amb detalls de molt bon gust, fugint de la xabacania. Un típic sainet escalantí!. La part musical insuperable. Magnífic!.

Podeu estar certament, satisfets. El comentari general: llàstima que no tornen a fer altres representacions paregudes! (Això és dignificar Lo Rat Penat i la nostra ai! rebordonida llengua). Estime adequadíssima la combinació literàrio-musical, però amb la part musical en mig, com estava projectat. Excel·lent programa de tres parts: una clàssica, altra musical i un sainet d'Escalante...

Sense perdre de vista eixes idees de més amplària que teniu: *La filla del rei Barbut*, *L'Anunciació* de Claudel etc...(..).

Bon principi ha tingut la col·laboració".

La segona representació que va tenir participació de la Juventut fou *Vençut per la ironia*, amb Francesc Codonyer (actor) i Josep-Lluís Codonyer (col·laborador: apuntador). Aquesta obra es va representar com el *Quadre escènic de l'Aula Ausiàs March*, a l'Ateneu Mercantil. Cal dir que aleshores a l'Ateneu hi havia com a representant de la Secció de Cultura, Robert Moròder, valencianista dels anys trenta, què entrà a formar part d'Acció Valenciana. A la secció de Cultura hi estigué entre 1957-1970, promocionant actes de caire nacionalista cultural ²⁵⁵.

Les activitats del Teatre Estudi, del qual només he vist aquelles obres que tenien una relació més clara entre la Juventut i aquesta secció, acabaren l'any 1962, després de la representació *El Sembrador de Prodigis*. A la *Memòria* del curs 1961/62 diu que

"tenim en projecte una representació d'obres d'Escalante participant en el Festival del Sainet Valencià que patrocina l'Ajuntament de la Ciutat. Estem satisfets de l'èxit artístic obtingut que és, a la fi i al cap, el que més ens interessa. Les entitats culturals no poden aspirar a fer

²⁵⁵ Informació de Robert Moròder i Molina. València, desembre de 1992.

negoci en les seues activitats, però almenys desitjaríem que les actuacions del Teatre Estudi no foren per a l'Entitat una càrrega econòmica²⁵⁶.

Per cloure aquesta relació entre Teatre Estudi-Joventut-qüestió lingüística, caldrà que entenguem les següents paraules de L. Romaní:

"És en el nostre teatre on tenim els valencians el vehicle més directe d'expansió lingüística, base d'una recuperació d'ordre cultural, i al teatre hem de dedicar tots el major esforç possible" (SIPE: 1962:23).

Aquesta voluntat de dignificació -constant en les declaracions de R. Llorens- sintetitza el fet del suport de la Joventut del Rat Penat amb una nova perspectiva d'activitats d'aquesta institució -tal com proposarà Josep Giner el 1960.

1.1.3. Bases de la idea nacional de la Joventut

Una altra constant que defineix el grup era un nacionalisme -valencianisme en la concepció d'aleshores, que tenia en compte una projecció interior (una idea d'unitat valencianista), una unió cap enfora (europeisme) i una idea de comunitat cultural (relacions entre Principat i País Valencià). Aquesta visió no gremialista ni localista (que aquells joves veien sobretot en un valencianisme vuitcentista i que els

²⁵⁶ Ofereixo tot seguit un llistat de les representacions del Teatre Estudi després de *Vençut per la ironia*:

<u>ANY</u>	<u>TITOL</u>
1959	<i>L'home de l'aigua</i> (F. de P. Burguera)
1960	<i>Els Condemnats</i> (Baltasar Porcel)
1960	<i>¿No n'eren 10?</i> (Martí Domínguez)
1960	<i>Els Misteris del Corpus a València</i>
1961	Conferències: cicle: <i>Teatre d'ahir i de hui</i> - Jordi Carbonell: <i>El teatre, fet social</i> - Baltasar Porcel: <i>Farsa i tragèdia en el teatre de hui</i> - Sanchis Guarner: <i>Un resum de la Hª del teatre en València</i> - Joan Fuster: <i>Problemes actuals del teatre</i>
1962	<i>El sembrador de prodigis</i> (Joan Voltes)

duria a una situació ancorada en la Renaixença) fou públicament exposada el dia 7 de juliol de 1957 al cementiri de Benimaclet a l'ocasió de commemorar el segon any de traspàs de Carles Salvador:

"El joven J[osep] Codoñer, en nombre de las clases de "Lo Rat Penat", leyó unas cuartillas llenas de férvido entusiasmo, glosando el pensamiento del maestro Salvador acerca de la fe y unidad de todos los valencianos, único medio de mantenerse vivas nuestras tradiciones" ²⁵⁷.

Era un text, com veurem, que es feia hereu dels ensenyaments de Carles Salvador. Ja he explicat com, per exemple, Tàrrega l'havia conegut. La filla del mestre, Sofia Salvador, ens diu avui, en relació a la coneixença:

"Sí, conegueren mon pare, membres fundacionals de la Joventut de Lo Rat Penat [els integrants de la Joventut] puix que se inscrivieren vivint ell i sinó donava la classe personalment els últims anys -morí el juliol de 1955- sí eren els Cursos dirigits per ell assistint-hi fins el traspàs sense aquella obligació oral de la classe, a més a més estaven els Cursos per correspondència i una gran activitat d'actes" ²⁵⁸.

El text en qüestió va ser redactat entre Antoni Bargues i Francesc Codonyer i, com veurem, s'avançava en part a les consideracions que Josep Giner feia cap a l'any 1960 sobre l'orientació del Rat Penat. Allà on Giner deia que

"El caràcter fútil del valencianisme es nota molt en lo poc que ha tingut mai d'aquells grups humans que realment han estat eficaços en la defensa i propagació d'una idea qualsevol".

I afirmava que

"Sempre s'ha escaigut que els hòmens que s'han proposat dur a cap un ideal qualsevol, especialment polític o que afecte a un poble, s'han unit i s'han ajudat mútuament, tendint a formar una família i protegint-se mútuament. Això jo no ho he vist mai en el valencianisme

²⁵⁷ *Las Provincias*, 9 de juliol de 1957.

²⁵⁸ Carta de Sofia Salvador, Benassal, 17.XI.1991.

(...). Cal, doncs, fer del Rat Penat una societat ideològica, amb socis que tinguen uns ideals, una fe (...), com una comunitat humana on tots els fidels se senten solidaris i saben que la sort d'un d'ells afecta a tots, se senten tots units per una protecció material i espiritual que és comuna a tots: crear una autèntica comunitat valencianista (...). Això caldria en Lo Rat Penat: una comunitat" (1960: 5).

La Joventut, tres anys abans, prenent els inicis de Carles Salvador deia:

"Ell [Carles Salvador] fou qui ens va encarrilar en aquesta idea patriòtica de veure València i ens ensenyà a no acontentar-nos amb concessions ridícules que no busquen la reivindicació total dels nostres drets. Ell va animar el foc, que algun dia es convertirà en foguera: el valencianisme.

Però si no hi ha més valencians disposats a contribuir, amb alguna branca, al manteniment del foc, eixa foguera s'apagarà i els nostres descendents viuran en una lamentable foscor ideològica. Carles Salvador ens ensenyà el fi i els mitjans d'aconseguir-lo, promulgant la unió entre valencianistes.

La trajectòria equivocada que fins avui ha portat el valencianisme en general, unida a altres circumstàncies, que no cal anomenar, ha fet que ens encontrem encara en la Reinaxença; i això a l'era de l'europeisme, és inadmissible.

Encara que a la resta de la Península puguen haver elements als qui plau la divisió que entre nosaltres i Europa fan els Pirineus, els joves valencianistes enderrocarien joiosament aquesta mola granítica que ens separa del progrés, de la llibertat i de la democràcia.

Europa és, i això deuen tenir-ho sempre present els valencianistes conscients, l'única gran esperança de València.

Si hi havia alguns que qualificaven, equivocadament, la nostra idea de reaccionària, amb el nou impuls de l'europeisme no tindran més remei que callar o reconèixer que nosaltres som més progressius que ells.

Però ¿es pot fer alguna cosa constructiva amb la desunió que regna entre els elements més o menys actius del valencianisme? Que una unió d'aquesta classe no es puga realitzar donat el caràcter extremadament individualista dels valencians és un error comú que no estem disposats a admetre de cap manera.

No portar a terme aquesta vital unió és condemnar-nos nosaltres mateixos a un etern provincianisme servil.

L'unió que propugnava el Mestre és un dels objectius a complir que caracteritza la joventut valenciana del moment actual".

Aquestes paraules que orientaven una trajectòria des de començaments dels

anys cinquanta, que com hem vist era representativa per les dates d'incorporació als cursos, no tan sols de valencianistes que eren a la Societat (exemple de Josep Vañó, Enric Valor o el mateix Carles Salvador), sinó que va ser present l'ideal d'unitat i de comunitat (com veurem entesa en termes d'unió amb el Principat) no tan sols en aquesta Joventut que aleshores era constituïda, pràcticament, amb les incorporacions d'Angel Sáez Pedrero cap el 1954, any en què se'n fa soci, o de Domènec Serneguet que hi entrà cap el 1957 o 1958 ²⁵⁹, sinó que es veuria àdhuc continuada amb la dinàmica dels universitaris que s'hi incorporarien el 1959. La idea d'europeisme, però, serà una constant al llarg de tota la dècada dels anys seixanta i assumida per diversos sectors polítics (nacionalistes i ridrujistes que anaren a Munic el mes de juny de 1962, entre els quals hi havia Vicent Ventura) i econòmics (com, per exemple, la revista que aleshores, a partir de la eixida el juny de 1962, incorporaria temes cívics i econòmics com el de la vinculació de l'economia valenciana al mercat europeu; argument sostingut principalment per Vicent Ventura). La idea, doncs, de l'europeisme era una idea forta del nacionalisme valencià dels anys cinquanta i seixanta.

S'arribava, doncs, a una doble comunitat, en termes de Giner: una interna, completada amb les relacions amb el Principat, i una d'externa: els vincles amb Europa. En aquest punt la Joventut es feia ressò d'una perspectiva que trencava amb el "provincianisme servil". La idea de relació amb el Principat també va ser proposada per Josep Giner:

"Les raons per les quals nos és ara absolutament precís anar d'acord amb els catalans, són tantes i tan importants que la majoria dels valencianistes no les tenen totes sabudes".

Aquesta visió que no deixava de ser estratègica, sí que plantejava una necessitat de veure necessària una relació cara a altres visions contràries.

"El món s'ha empetitit molt, cal pensar -dirà J. Giner- que si en el segle XV Catalunya i València eren dos regnes independents això hui en dia estem ja més acostats, el món es nega a considerar-nos com a pobles totalment distints, no pot haver-hi una dotzena de llengües distintes en un país com Espanya (sic), no pot haver un doblatge de cine en català i un altre en valencià, una llengua en la ràdio per a dir una cosa en català i una altra llengua per a dir lo mateix en valencià

²⁵⁹ Informació de Domènec Serneguet. València, setembre de 1991.

(...). Plantejar un valencianisme anticatalà podria dur-nos a la derrota. Els castellans ja se nos estan menjant ... Voler que València forme una nació completament separada de Catalunya, sense tenir res de comú amb Catalunya, com volen alguns valencianistes suspects, pot ser molt perillós".

Fora d'una concepció que apuntaria cap a un cert utilitarisme d'aquestes relacions ("Catalunya nos facilita el camí en tot, no nos cal fer-ho tot des de l'arrel, ho tenim ja fet, només basta agafar-ho i digerir les coses adaptar-les a les nostres realitats i res més"), Giner alertava sobre el perill de l'anticatalanisme:

"Don Nicolau [Primitiu]: molt en compte amb deixar-nos dur per un anticatalanisme molt perillós, cal vigilar molt això, per ací s'infilten els nostres enemics i cal que no es confonga allò que és de bona fe amb els enemics. Compte!".

De fet entre 1951, any de la primera exposició de l'*Obra del Diccionari* a l'Ajuntament de València i 1960, que va aportar, com hem vist a la primera part, un viatge d'aquells joves nacionalistes del Rat i universitaris, les relacions s'anaven consolidant i les postures vers aquest tema aleshores no trobava reticències generalitzables. La Joventut estan enmig d'aquestes relacions (hem vist el que s'esdevingué l'any 1956 amb aquell viatge a Barcelona o el viatge que féu A. Bargues el 1957 per anar a veure Santiago Albertí). I aquesta pràctica nacionalitària quallà en unes consideracions en aquell discurs del II aniversari del soterrar Carles Salvador:

"Convençuda que sols d'aquesta manera [la unió] es podrà aplegar a l'ideal de Pàtria i Llibertat, no s'aturarà fins que la unió material i moral de Catalunya, València i altres països de llengua catalana siga una realitat indestructible.

Ni catalanòfils, ni catalanòfobs; simplement, valencians; i qualsevol valencià conscient sap que els destins de València i Catalunya van emparellats.

Ens necessitem mútuament; però encara que no ens necessitéssim deuríem estar units, perquè constituïm un mateix país. I si anàrem per distints camins, tindrien raó els castellans en dir que no són més que grups de localistes absurds.

Que gran equivocació i ridícula postura la del "nosaltres sols" català d'abans de la guerra; però per fi han canviat els grups de catalans i valencians que així pensaven, perquè en comptes de "nosaltres sols" es diga: "nosaltres junts".

Per a nosaltres, les tendències estan subordinades a la idea; perquè considerem que el valencianisme no és una postura política sinó una postura patriòtica.

Que ridícula postura, també, la de la divisió partidista del valencianisme!

Ací, als peus del malaguanyat Carles Salvador, estem dient el que ens ix del cor, o siga el que ell ens va ensenyar amb la seua exemplar actitud patriòtica.

I creiem que, en aquest moment, és el millor que podem oferir-li per honrar el seu record" ²⁶⁰.

Aquell discurs -titulat: *A la memòria de Carles Salvador*- és significatiu per a veure quins eren els referents ideològics que movien aquella Joventut. Alguns membres d'aquells nacionalistes, com Enric Tàrrega, qualificaven aquella idea de relacions amb el Principat com de "nacionalisme alcoverià". No era desencertada si tenim en compte que la pràctica totalitat dels seus integrants es formaren sota la filosofia que aconduïa l'Obra del Diccionari Català-Valencià-Balear i la coneixença, entre d'altres catalanistes, de Joan Ballester, artífex de la propaganda del *Diccionari* d'Alcover-Moll. Per a entendre l'assumpció d'aquella idea de nacionalisme, Tàrrega enuncïava l'any 1969 algunes fites, entre les quals hi havia el *Diccionari* (el "món" que es movia), Fuster i la biblioteca del Rat Penat:

"Val a dir que en aquells moments [quan s'anava formant la Joventut] encara no s'havien plantejat massa obertament les relacions València-País i el Principat. Tothom fugia d'anomenar aquestes realitats, i llavors era comú el pensament que València no tenia res a veure amb Catalunya. Nosaltres fórem els primers que ens atrevírem a plantejar en aquella santa casa les relacions valencianisme-catalanisme. Ens va espantar molt, per a arribar a aquestes clarificacions, la introducció, aleshores iniciada, del diccionari valencià-balear-català feta per Joan Ballester Canals. (...) Altres circumstàncies que varen intervenir foren l'obra de Fuster, que anava donant-se a conèixer, i el descobriment, en la biblioteca de Lo Rat, de piles de llibres i publicacions que romanen oblidades, i que nosaltres ordenàrem i fitxàrem (...)" (Tàrrega: 1969:75).

Certament com hem pogut comprovar més amunt, les relacions amb València varen trobar un punt d'inflexió al llarg de la dècada dels anys cinquanta -després que

²⁶⁰ A la memòria de Carles Salvador: Inventari número 77 de Joan Massot: ANC. I informació d'Enric Tàrrega.

els primers nuclis dels anys quaranta anessin retrobant-se, com també hem tingut ocasió de comprovar. El "pretext" per a possibilitar una determinada tasca de país, segons Josep Maria Llompart, era present en tots els actes de l'*Obra del Diccionari*²⁶¹. Sense voler insistir, una petita mostra de la orientació d'aquesta tasca integradora, en concepció de Joan Ballester²⁶², la trobem en una lletra de l'editor de la llibreria Pública de Barcelona (Joan Ballester) adreçada a Enric Matalí, secretari dels cursos de llengua del Rat en l'avinentsa d'un homenatge que se li dedicà; diu Ballester:

"Tota la teva tasca [de Matalí] en profit de la cultura valenciana, totes les teves activitats amb segell de valenciania, ens han fet sentir i veure l'autèntica imatge del País Valencià, en el qual el Principat ha trobat sempre un acolliment que diu fins a quin punt es viva la nostra comunitat"²⁶³.

No es podia entendre, com hem vist per mitjà de Tàrrega, la tasca d'aquells primers nacionalistes sense el context de l'*Obra del Diccionari*. Entre els viatges, que he comentat a la primera part, cal esmentar el record que en tenia un membre del realitzat el 1956 a Barcelona:

"El 1957 [en realitat era el desembre de 1956] alguns de nosaltres vam anar a fer una estada nacionalista d'un parell de setmanes a Barcelona, per tal de conèixer l'ambient i els moviments culturals i nacionalistes"

Aquest n'era el propòsit, segons Codonyer²⁶⁴. I de fet, Joan Ballester va mantenir al llarg dels anys seixanta relació amb els joves del Rat Penat: Tàrrega i Domènec Serneguet en serien dos casos rellevants. I el viatge que feren el novembre de 1965, pot ser un exemple, com hem vist d'aquelles relacions nord-sud, orientades per Ballester i Canals.

²⁶¹ Informació de Josep Maria Llompart. Palma de Mallorca, desembre de 1992. Textualment digué: "L'*Obra del Diccionari* era un pretext per a fer patriotisme".

²⁶² Informació d'Enric Tàrrega. València, març de 1990.

²⁶³ Joan Ballester: *Per una Consciència de País* (Montevideo, 1963), *passim*. I lletra de Joan Ballester a Enric Matalí, 15.VI.1960.

²⁶⁴ Carta de Francesc Codonyer. València, 29.VII.1989.

Un segon element per entendre la visió de la Joventut en relació al nacionalisme va ser, com apuntava Tàrrega a l'entrevista, la coneixença de Joan Fuster. Ja he anotat que els nacionalistes de començaments dels anys cinquanta van conèixer-lo cap el 1952; era el cas d'Albert Thous i cap al 1954 els primers components, com he dit: A. Bagues, Bernabeu i Llates, F. i J. Codonyer i E. Tàrrega per Josep Vañó, que entrà en contacte amb aquests nacionalistes cap el 1954. Alguns d'aquests membres coincidiren posteriorment amb les trobades polítiques en què participava Joan Fuster. Eugeni Boscà, per exemple, anà a Riells del Montseny i Francesc Codonyer acudí a un recés a Sant Joan de Penyagolosa (1961). Per extensió, Joan Fuster evidencia, també, aquestes coneixences dels universitaris cap a finals dels cinquanta. L'intel·lectual de Sueca parlarà amb Joaquim Maluquer d'aquestes coneixences. Maluquer, com he apuntat, va tenir una relació notòria amb Fuster a partir de finals dels anys cinquanta: era cap a 1958. Fuster li diu en carta del 24.XII.1958:

"Per ací, en certs aspectes, les coses han millorat inesperadament. Les joves generacions s'han vist augmentades amb la incorporació d'un grup de vint-i-tans xicots- i, el que és encara millor, d'extracció universitària. Vaig coneixent-los poc a poc per fer-me'n una idea directa de cadascú. No tots, és clar, estan en el mateix nivell de formació i de fervor. Però en general constitueixen un nucli de bones esperances. Confio que, en aquest pròxim trimestre, les meves relacions amb ells s'hauran consolidat"²⁶⁵.

Aquesta descripció de Fuster pot fer-se extensiva, pel que fa a la impressió que causà la seva coneixença, tant al nucli universitari com a la Joventut del Rat Penat. D'altres membres de la Joventut com Ferran Zurriaga conegueren Joan Fuster per mitjà de persones de Barcelona que ja el coneixien i que actuaren com a mitjancers en aquesta coneixença: fou el cas de Max Cahner que li presentà Zurriaga.

El tercer aspecte que esmenta Enric Tàrrega a l'entrevista d'*Oriflama* és l'existència de llibres que serviren també de formació als nacionalistes d'aleshores. Ja he esmentat el cas de com es recolliren llibres valencianistes per a servir-los de l'entrada dels franquistes, per mitjà d'Aureli Castanyer. Però què llegien aquells joves d'aleshores? Àngel Sàez ens diu que al Rat

²⁶⁵ Agraïxo la gentilesa de Joaquim Maluquer d'haver transcrit allò més remarcable de la correspondència que va mantenir amb Joan Fuster.

"hi havia publicacions de l'Agrupació Valencianista. Vam llegir el *Concepte Doctrinal* de Reig; *El País Valencià*, de Mateu i Llopis. Eren els dos llibres punters. Hi havia coses de *El Camí*, *la Taula de Poesia Valenciana*, de Thous; *El Tio Cuc*, d'Alacant publicacions naturistes, de l'Agrupació Esperantista" ²⁶⁶.

Aquestes lectures, no es feren en el buit. Ja he esmentat a algunes personalitats dels anys trenta que van conèixer. Aquestes volien significar una determinada vivència política, un determinat referent, en un moment, per exemple, en què, segons A. Sàez Pedrero, va conèixer els primers valencianistes a nivell polític:

"Políticament els primers que coneguérem [es refereix a la Joventut] eren Carles Salvador, Enric Matalí, Ricard Sanmartí". D'altres, com Antoni Bargues, tingué coneixement directe de "Francesc Soriano, E. Beüt, Mascarell i Gosp, Leopold Martínez Vidal, Ismael Rosselló, Aureli Castanyer"²⁶⁷. Albert Thous conegué molt "F. Soriano" i "Adolf Pizcueta a través de Ricard Sanmartí".

També es formà, com els altres companys, amb lectures de l'editorial l'Estel, com *La llengua dels Valencians*, en edició del 1933, una lectura que feren joves d'aleshores com Bargues. Francesc Codonyer n'amplia la llista:

"Maximilià Thous, Enric Soler i Godes, que havia introduït el freinetisme a Catalunya i al País Valencià i un dels signants de les normes ortogràfiques de Castelló a 1932, Francesc Ferrer Pastor, Enric Valor, Cebrià" ²⁶⁸.

Aquests factors poden explicar com van arribar a redactar i a concebre la majoria d'aquells aspectes escrits el 1957.

Em referiré tot seguit, al context del text expressat per la Joventut en l'aniversari del soterrar de C. Salvador (1957). La seva localització enmig dels papers de Josep Pineda, ha fet que resseguis la probable relació entre Pineda (exiliat a Cuba)

²⁶⁶ Informació d'Àngel Sàez Pedrero. València, juliol de 1991. Agraïxo la gentilesa de poder consultar la documentació d'Enric Matalí.

²⁶⁷ Informació d'Àngel Sàez Pedrero, València, juliol de 1991.

²⁶⁸ Informacions d'Albert Thous (juliol de 1991) i F.Codonyer: carta 29.VII.89.

i nuclis valencianistes. La relació es produïa entre A. Sàez-Ferrer Pastor i Antoni Bargues. Es va donar primerament amb Ferrer Pastor que escriu a Josep Pineda i Fargas (remetent de la lletra) el dia set d'abril de 1958. En aquesta lletra Ferrer Pastor explica que a València hi ha

"un desig d'emancipació del jou castellà" i afegeix "(...) però a l'ensem manca la vibració patriòtica que no veja clar que l'única solució és separar-se d'Espanya. No, no tenen la culpa els valencians de pensar així en el qual no es va trobar mai l'home polític, el Macià, el Prat de la Riba que creara el "credo" patri".

Aquesta primera lletra que he trobat era una carta de presentació feta poc després de la riuada que València ciutat patí el mes d'octubre de 1957. Per aquesta raó, Ferrer Pastor parla a Pineda i Fargas del discurs de Martí Domínguez a Radio València i d'unes frases que hi digué:

"la culpa de les nostres dissorts històriques era exclusiva de Castella, que Catalunya era la nostra germana volguda". Aquesta lletra duia un apartat per a fer contactes a l'interior: "el jove ... ha rebut ja el que li haveu enviat i expandit també. És un jove molt entusiasta com tots els que s'han aplegat al caliu dels cursets que donem en la llengua nostra-da".

El que tenia d'interès, però, aquesta lletra era la possibilitat de fer nous contactes per a expandir a València un full que va fer Pineda i Fargas titulat "Missatge Català a València. ¡València pels valencians!", aparegut a *Combat*. Editat per un grup de *Patriotes catalans d'Amèrica, en defensa dels Països de Llengua Catalana: Principat de Catalunya, i els Regnes de València i de Mallorca; dels mesos març-maig del 1958*. Era un text que apel·lava al retrobament valencià i apostava perquè

"treballeu per la dignificació de València! Sigueu Valencians únicament i exclusiva i la victòria serà vostra!".

I deia de la mateixa manera que

"hem recreat, costant-nos molts sacrificis, la nostra NACIÓ CATALANA que aspira a la llibertat i la tindrà! RECREEU TAMBÉ LA VOSTRA NACIÓ VALENCIANA a despit dels contratemps".

En aquest sentit, la carta del 12 d'abril de 1958 adreçada per Pineda a Ferrer Pastor deia que li enviava aquell "Missatge" per a "l'amic Sàez [Pedrero]" a fi de propagar-lo "dintre València". En lletra del 13 de maig del mateix any, Pineda escriu a Angel Sàez Pedrero dient-hi que escriurà a Antoni Bargues (primera vegada que el cita en la correspondència): "No sols considero al nou amic i germà Bargues, com el coordinador de les vostres activitats (...)". En carta del mateix 13 de maig de 1958 Pineda escriu a Antoni Bargues dient que Sàez li notificà "que vós esteu encarregat per a dirigir la croada projectada en favor de València i dels seus valors humans i nacionals". Li esmenta igualment de "les assistències rebudes de València amb Ferrer Pastor i Sàez", i que envia un exemplar del *Missatge* a Ferrer Pastor que "deveu conèixer". També hi diu que li trametrà "uns exemplars de *El Regne de València*²⁶⁹, que ja havia enviat a "Sàez i Ferrer Pastor". La carta del tres de juny de 1958 adreçada a Sàez Pedrero conté unes ratificacions de Pineda d'uns "Punts Bàsics", tramesos per Sàez (segons que es desprèn del sentit de la carta) al voltant del *Missatge Català*. Es tractava de deu punts que, sintetitzant-los, anaven en la direcció de la filosofia del text *A la memòria de Carles Salvador*. Sàez i el col·lectiu de la *Juventut*, coordinat, com hem vist per Antoni Bargues, hi reivindicaven des d'uns

"Estats Units d'Europa fins a respectar el dret d'ensenyament i parla en l'idioma que cada ciutadà esculleix, amb obligatorietat de coneixença dels dos idiomes, català i castellà [cal dir que en el context de València d'aleshores, aquest principi pel que feia a l'ús del valencià era ignorat, amb la reproducció de complexos d'inferioritat i de prejudicis]; passant per "nostre idioma és el català" o que "La nostra senyera o bandera és la barrada catalana" i que "La nacionalitat valenciana és la mateixa dels catalans" o "València és part integrant dels Països de Llengua Catalana".

Finalment en lletra del 4 de juny de 1958, Pineda i Fargas escriu a Antoni Bargues dient que "rebereu aviat el material anunciat [es refereix al *Missatge*]"; però també fa esment, per primer cop, de la recepció (no sabem si en la carta que va adreçar-li Bargues el dia 28 de maig de 1958, on es fa esment en la carta del 4 de juny per part de Pineda) del parlament a Carles Salvador que "conté un cos de doctrina que francament no me l'esperava, de tan bona que és". Les dues darreres lletres localitzades de Pineda i Fargas són del 20 de juny de 1958 (adreçada a Joan Fuster) i, de la mateixa data, una altra a Ferrer Pastor. En la primera, Pineda tramet a Fuster "el meu primer Missatge a València, sortit a *Combat*". Aquest contacte el

²⁶⁹ *El Regne de València* era una declaració de tipus paròdic semblant al *Missatge*.

va proporcionar "la bona amistat establerta amb el comú amic Francesc Ferrer Pastor. A la lletra a Ferrer Pastor (contestació a les de Ferrer de 9 i 12 de juny de 1958) diu que veu que "ha rebut el Fabra". La darrera derivació exterior del missatge a Carles Salvador fou la transcripció a la revista *Vida Nova* d'aquell parlament fet per la Joventut ²⁷⁰.

1.1.4. La Joventut al si del Rat Penat.

He fet aquest *excursus* perquè sembla que entre el 1957-1958 l'activitat de la Joventut -recolzada en el suport d'un nacionalista d'abans de guerra, Ferrer i Pastor, qui coneixia Enric Matalí ²⁷¹- pren una embranzida a nivell de fer relacions i contactes. Va expandint la seva activitat. I precisament la coneixença de Pineda i Fargas ha permès de veure la semblança ideològica amb la Joventut, sobretot amb els 10 punts que he sintetitzat. No és casual, doncs, que Pineda i Fargas en la lletra esmentada a Antoni Bargues (4 de juny de 1958) i -posant una analogia biologista amb la germinació de la cèl·lula- "així sereu vosaltres: la cèl·lula primicera del valencianisme actuant; sobretot, no defalliu! I creeu-ne de noves!".

Aquesta activitat que anava fent la Joventut requeria una organització que pogués permetre noves activitats. Pel que fa a aquesta, el més remarcable va ser la progressiva inclusió de participants de la Joventut en les Juntes directives del Rat Penat. Efectivament, tot i que aquest nucli nacionalista fes unes activitats que superessin el marc de la societat literària, com passarà amb l'organització de parades de llibres, com veurem, a partir de 1958 tinc les primeres dades d'intents de participació en la Junta Directiva del Rat Penat. El període entre 1958-1960, sota la presidència de Nicolau Primitiu veurà l'ascensió d'alguns dels seus membres.

En un fulletó de la JUNTA DE GOVERN del mes de març de 1958, ja recollia que

"seria molt interessant i quasi necessari que "Lo Rat Penat" ampliara

²⁷⁰ *Vida Nova*, 15 (Abril-juny) de 1958, secció Carta a València (pàg., 52-53).

²⁷¹ Informació d'Angel Sáez Pedrero. València, juliol de 1991.

les seues activitats posant-se al nivell d'allò que les circumstàncies aconsellen (...) Noves altes de socis poden ser la solució. Cal aconseguir que formen part de la nostra Societat gran nombre de valencians que moralment estan obligats a col·laborar en la tasca de "Lo Rat Penat", a la fi de què puga expandir les activitats, en profit de la nostra cultura".

Es trobava, doncs, en un canvi de conjuntura. En aquesta Junta del 23 de febrer de 1958 dos membres de la Joventut: Francesc Codonyer i Enric Tàrrega, presentaven una candidatura que tenia com a objecte:

"No pretenem regir la Societat; volem tan sols injectar-li nova saba, evitant que la seua honorable antiguitat li produisca un anquilosament fatal. Nostres propòsits són de col·laboració. Entenem que la veu de la Joventut de Lo Rat Penat cal siga escoltada en prendre qualsevol decisió, i per això el millor que pot ocórrer és que jóvens tinguen lloc en la Junta Directiva".

Era un moment en què el nucli inicial de la Joventut (A. Bargues, germans Codonyer, Albert Thous) ja havia acabat els cursos del Rat Penat i participava en activitats culturals diverses: exposició de milotxes, catxirulos (fets per Nàssio Baiarri, entre d'altres pintors), participació en el Teatre Estudi. L'Almanac de *Las Provincias* de l'any 1959 recollia l'activitat de la Joventut que entenia encara "en organització":

"Encara en organització aquesta secció, vam aprendre diverses activitats i així, va organitzar una exposició de catxirulos, la qual fou instal·lada als jardins de la Generalitat. Hi presentaren catxirulos pintors, escultors i dibuixants de renom i foren subhastats entre el nombrosíssim públic assistent". (1959 [1958]: 102).

Pel que fa a la presentació de candidatura a la junta del 23 de febrer de 1958, quan fou escollit Nicolau Primitiu president del Rat Penat, sé només que ja n'era comptador Àngel Sáez Pedrero (*Sicània*, XII: 1958: 25). Com a hipòtesi diria que el president de la Joventut fou Albert Thous Navarro, elegit probablement en la renovació de càrrecs del 23 de febrer del 58. A. Thous, fill de Maximilià Thous, el posava al dia de les activitats de la Joventut al president de l'entitat, Nicolau Primitiu. Ho demostra el volant del 12 d'abril de 1958 referit a una "clausura de l'exposició de "catxirulos", organitzada per aquesta secció [de la Joventut]". Aquest volant podria ser una prova de l'exercici del càrrec d'Albert Thous com a president

de la Joventut. Arribats en aquest punt, com veien els valencianistes de pre-guerra, que eren al Rat Penat, les activitats de la secció de la Joventut?. Ho explica Vicent Badia, que ocupà el càrrec de Vice-president segon a la junta del 9.XI.58:

"La Joventut de "Lo Rat Penat" era fervent pancatalanista. La Directiva de l'Entitat es mostrava molt més conservadora, excepció de la meua persona, que en tota oportunitat vaig promoure interessos correlatius. (...) Només la joventut s'orientava envers els Països Catalans.

(...) En Nicolau [Primitiu] hi era al corrent del que passava a la joventut i fidel a la tradició valencianista de Lo Rat que ell representava s'oposà formalment als aldarulls juvenívols però, formalment només perquè allà en el fons de la seua consciència, coneixia ben bé que València seria catalana o no seria" ²⁷²

D'altra banda els integrants de la Joventut, com era el cas d'A. Bonafont, deien que les relacions amb el president del Rat eren "bones". Existia una tolerància vers les seves activitats.

Una altra dada que té a veure amb els llocs ocupats al Govern del Rat fou la presentació de la Junta del dia 9 de novembre de 1958. Era formada per: President: Nicolau Primitiu Gómez; Vice-President primer: Joan Segura de Lago; Vice-President segon: Vicent Badia Marín; Tresorer: Vicent Sanchís Sugañes; Bibliotecari: Jaume Bru Vidal; Vocal Primer: Josep Cuelco Adrian; Vocal Tercer: Ismael Rosselló Zurriaga; Vocal Quart: Josep Cervera Grífol; Vocal Cinquè: Vicent Gascón Pelegrí. Aquesta Junta va ser la que -segons la premsa- va donar la presidència del Rat a Nicolau Primitiu ²⁷³.

L'acte oficial de la presa de possessió de la nova Junta de Govern serà el 4 de gener de 1959. Hom hi completarà tots els càrrecs. A nivell de càrrecs generals la llista presentada el 9 de novembre es completarà amb la inclusió del Secretari general: Enric Matalí; Comptador: Angel Sáez Pedrero (integrant de la Joventut); Vice-secretari primer: Tomàs Sánchez Pastor; Vice-secretari segon: Rafael Tomàs Bèrnia; Vocal Segon: Domènec Gómez Senent; Vocal Sisè: Antoni BARGUES Montesinos (integrant de la Joventut). Entre les presidències de Seccions relacionades

²⁷² Carta de Vicent Badia, València, 17.III.91.

²⁷³ "Don Nicolau Primitiu Presidente", dirà el *Levante* de l'11.XI.1958

amb les activitats de la Joventut figuraran: Teatre: Rafael Llorens Romaní; President de la "Joventut Masculina": Vicent Sunyer i Garcia (Joventut del Rat); Junta Central Fallera: nomenat d'un Delegat: Pere Queralt Ferrandis (informació d'aquesta Junta; *Sicània*, febrer 1959:25).

En reunió del 22 de novembre de 1959 se celebra una Junta General Ordinària "amb assistència de 56 socis". Hi fou aprovada la Junta General Ordinària del 9.XI.58, i se n'elegiren uns càrrecs parcials (fet paral·lel al del 23.II.58). S'hi presentà una candidatura -que fou aprovada- amb els noms següents: Vice-President primer: Joan Segura de Lago; Secretari General: Albert Thous Navarro ²⁷⁴; Vice-secretari segon: Ramon Tàlens Molina; Comptador: Josep-Maria Sala Blasco (integrant de la Joventut); Vocals: Josep-Maria Vila Cabanes, Josep l'Escrivà Tomàs i Joan Senent Anaia (*Sicània*: Desembre 1959: 13).

El fet que integrants dels nacionalistes de la secció jove del Rat fossin escollits a Juntes Directives o a renovacions de càrrecs era una mostra, segons E. Tàrrega, que la seva dinàmica anava "creixent". I aquest fet va ser el que possibilitava una certa divisió del treball directiu: els més veterans anaven ocupant llocs de la directiva i els més recents es promovien com a presidents de la Joventut.

He esmentat, també, la nominació d'un Delegat a la Junta Central Fallera. Als anys que estic comentant -segona meitat dels cinquanta- era un fet "natural" que en ocasió de la celebració de les falles es fessin en català normatiu (després, a la segona meitat dels anys setanta el fenomen faller fou instrumentalitzat pel secessionisme cultural). Això féu que nacionalistes com Josep Vañó i Bodí, fos corrector entre els anys 1951-1954 de l'Ajuntament: "ho corregia a l'Ajuntament, a la secció de la Junta Central Fallera. Després seguí la Joventut" ²⁷⁵. I pel que feia a la nominació de Pere Queralt, només dir que va ser un dels tres expedicionaris al Principat el 1953, finançat pel Secretariat de Barcelona de l'*Obra del Diccionari* (els altres dos foren: Lluís Nadal i Ferran Sanchís; aquest darrer a Castelló de la Plana).

En l'apartat d'altres que registrà la societat, i que tingué a veure amb l'activitat de la Joventut, cal esmentar la de Ferran Zurriaga i Agustí que s'hi incorporà a començaments del 1959 (*Sicània*: febrer 1959:25).

²⁷⁴ Càrrec que exerciria encara el 1.III.60 . Vid.: *Lo Rat Penat*: març 60

²⁷⁵ Informació de Josep Vañó. València, setembre 1991.

La notícia de continuïtat dels càrrecs de la Joventut continuarà el 1960. En una reunió que celebrà el mes de gener de 1960, elegí com a President: Alfons Cucó; Vice-President: Antoni Bargues Montesinos; Secretari: Francesc Codonyer i Vice-Secretari-Comptador: Enric Tàrrega Andrés²⁷⁶.

L'entrada dels universitaris al Rat Penat es va fer a partir dels primers mesos de 1959, en una situació d'inici a la universitat a partir del curs 1958/1959 i, consegüentment, d'activitats culturals. *Sicània* al mes de juliol de 1959 (número 13) recull, entre les sol·licituds d'altres: "Josep Sala Blasco, Lluís Monferrer Gilabert, J. F. Martínez Navarro, Alfons Cucó, Lluís V. Aracil". Alguns d'aquests xicots -Cucó, Aracil, Martínez Navarro i L. Monferrer- participaren en activitats valencianistes quan entraren a la universitat, entre les quals el viatge al Principat el 1960. L'altra elecció a Junta del 1960 serà la del 26 de maig amb el canvi de President: de Nicolau Primitiu a Joan Segura de Lago. Aquesta presa de possessió de la Junta serà efectiva el 23 d'octubre de 1960. Aquesta Junta fou encapçalada pel nou President del Rat Penat, Joan Segura de Lago. Com a representants de la Joventut figuraven Enric Tàrrega com a Comptador; Secretari General: Albert Thous Navarro i com a President de la Joventut, Francesc Codonyer. El curs 1959/60 representava una nova onada d'activitats²⁷⁷ amb el reforç de la Joventut a causa de l'arribada dels

²⁷⁶ *Lo Rat Penat. Circular als Socis*, València, març de 1960, secció dedicada a la "Joventut" (s/p).

²⁷⁷ Entre aquestes activitats cal recollir uns cursos d'Història de València, organitzats per la Joventut. Aquestes foren les conferències, anunciades com a projecte al butlletí: *Lo Rat Penat. Circular als Socis* (1960):

<u>ANY</u>	<u>MES</u>	<u>TÍTOL</u>	<u>CONFERENCIANT</u>
1960	30.3	<i>València en la prehistòria</i>	D. Fletcher
	06.4	<i>Orígens de la ciutat de València</i>	M. Tarradell
	18.5	<i>València en la història de la difusió</i>	M. Batllori
1961	02.4	<i>La noblesa valenciana en el Renaixement</i>	J. Camarena
	26.4	<i>Conseqüències econòmiques de l'expulsió dels moriscs a València</i>	J. Reglà
	12.5	<i>La València de Jaume II</i>	J. E. Martínez Ferrando.

Font: *Serra d'Or*, núms.: 5 (maig 1960: 34) i 7 (juliol 1961:40)

A notar la presència activa dels professors de Barcelona: Miquel Tarradell (arribat a València el 1956) i de Joan Reglà (arribat a València el 1959). El cas de Miquel Batllori hem vist que era freqüent a partir de la primera meitat dels anys quaranta. Un aspecte a remarcar és que el fet de trobar aquestes notícies a *Serra d'Or* no era pas cap casualitat. Com veurem a l'epígraf dedicat a la fase

universitaris.

Francesc Codonyer fou qui començà les col·laboracions amb *Serra d'Or*, el mes de febrer del 1960, amb una notícia del teatre valencià desenvolupat al llarg de 1959. De fet Joan Fuster, en una carta escrita a Max Cahner²⁷⁸, esmenta Codonyer com a persona encarregada de trametre les notícies a *Serra d'Or* des de València. Codonyer les tramet signades fins el mes de maig de 1961. El cas de Rafael Llorens Romaní és present els mesos d'agost, setembre i novembre-desembre de 1961. Joan-Francesc Mira començà a escriure-hi també el mes de Novembre-Desembre de 1961. El context d'aquestes intervencions van ser els viatges que Max Cahner i Ramon Bastardas feien a València per a cercar una nova sortida (quant a suscripcions) a la revista: Cahner hi feia uns dos viatges al mes entre 1960 i 1961²⁷⁹.

1.1.5. La Distribuïdora General.

Una altra activitat que tingué un ressò exterior al Rat Penat va ser l'organització d'una parada de llibres a la Plaça Redona, els primers anys abans d'organitzar la Distribuïdora General. *Sicània* (núm.:6 de Desembre de 1958), en dóna una primera notícia:

"Segueixen aquests entusiastes joves la tasca que fa uns mesos emprengueren i cada diumenge o dia festiu instal·len a la Plaça Redona (o el Clot, com també és coneguda) una paradeta per a compra-venda de llibres en valencià, i tenen en estudi i organització projectes que aniran portant a terme en els moments oportuns".

De fet aquesta primera parada donarà lloc a la Distribuïdora General, la data

1960-1962, les informacions del País Valencià eren fetes pels mateixos joves del Rat Penat o de persones que hi tenien relació, com fou el cas de Rafael Llorens i Romaní.

²⁷⁸ Carta de Joan Fuster a Max Cahner: primer de juny de 1960. L'autor ha procedit -sota la mateixa negativa a Maluquer; ara a M. Cahner- a fer una síntesi de la correspondència, no podent -llevat de casos determinats- reproduir fragments de les lletres. Agraïxo a Max Cahner la gentilesa d'haver pogut consultar aquesta correspondència.

²⁷⁹ Informació de Max Cahner. Barcelona, març de 1990.

de fundació de la qual és, segons el seu reglament, el juliol de 1959.

Fundada per F. Codonyer, Antoni Pérez Perales, Angel Sáez i Josep Codonyer, aquesta Distribuïdora era una paral·lel de la Difusora que dirigia Albertí. Aquest havia assessorat a Antoni Bargues a Barcelona. Francesc Codonyer recorda que

"una de les conseqüències d'aquell viatge [efectuat el desembre de 1956 a Barcelona] va ésser la creació de la primera societat difusora del llibre català al País Valencià. (...) Fins aleshores la presència de llibres en català als aparadors de les llibreries valencianes era pràcticament inexistent, però nosaltres vam col·locar llibres en dipòsit en tot el País Valencià. També veníem llibres casa per casa i instal·làvem tots els diumenges pel matí una parada de llibres, exclusivament en català, a la Plaça Redona de València, una mena de mercat dels Encants molt concorrit i popular. Aquesta activitat es va mantenir fins a 1962, any que va coincidir que el meu germà va anar al servei militar i jo a la presó"²⁸⁰.

Els llibres catalans, com diu Codonyer, no tenien fins aleshores una mínima estructura de difusió en forma de plataforma. Ja hem vist com es distribuïen els llibres de la Barcino per llibreries com Rigal o Miquel Adlert i Casp, que també en venien a nivell individual. Als anys cinquanta però, i en el context de l'impuls que suposà l'Obra del Diccionari, Josep Vañó i Bodí, aleshores comptable de la llibreria Bello, va portar entre 1956-1958 la Difusora del Llibre Valencià. Un dels llibres que va vendre va ser l'*Antologia de la Poesia Valenciana* de Joan Fuster (1956).

Josep Vañó havia començat la seva activitat cultural cap el 1950. Va tenir de professor als cursos de llengua Carles Salvador i, com hem vist, fou una de les bases actives de l'Obra del Diccionari. El segon punt de difusió va ser els subscriptors de la col·lecció Raixa. La distribuïa Josep Cano Marqués, igualment inserit al Secretariat del Diccionari²⁸¹.

²⁸⁰ Carta de Francsc Codonyer. València, juliol de 1989.

²⁸¹ Val la pena que transcrivim la totalitat dels subscriptors ja que mostra el camp d'activitat valencianista, a nivell cultural d'aleshores: heus ací els subscriptors de la Ciutat de València. El llistat és de l'any 1956:

"Xavier Casp, Miquel Adlert, Josep Cano Marqués, Emili Beüt Belenguer, Leopold Martínez Vidal, Joan-Baptista Carles Llamósí, Josep Vañó Bodí, Pere Queralt

Fora d'aquests nuclis, la Distribuïdora als anys cinquanta va fer un salt qualitatiu. El subministrament de llibres (de la Distribuïdora) era portat a terme per mitjà de les relacions nord-sud. Aquestes relacions van proporcionar, com hem vist, coneixences comunes que va fer Antoni Bargues, en el context de la plataforma editorial Albertí-Alfred Vilaplana per a posar en funcionament la Distribuïdora - contràriament allò que hem transcrit de F. Codonyer més amunt. Ho va fer cap a 1958, a través d'un lligam, Antoni Pérez Perales, un dels fundadors de la Distribuïdora, que escriurà a Alfred Vilaplana el 12 de desembre de 1958, fent-li saber la fundació i funcionament de la Distribuïdora: "Ja tenim la DISTRIBUÏDORA GENERAL en marxa". Però també incloïa aquestes activitats en un context més ampli: el de les activitats de la Joventut:

"València està en un moment psicològic molt interessant. Hem pogut adonar-nos gràcies a la parada de llibres que tots els diumenges instal·lem a la plaça Rodona. Tant és així que és obligatòria la sortida als pobles propers amb una parada ambulant. Aquesta parada ambulant, que coincidirà en excursions col·lectives massives, volem inaugurar-la en quant pugam disposar dels vostres llibres que, després del que vares informar a l'amic Codonyer ahir per telèfon, confiem rebre-ls ràpidament.

A banda de la nostra tasca de la DISTRIBUÏDORA ja sabràs que existeix la Joventut Rat-penatista. Hi formen, per ara, un grup de més de trenta joves, que anem a treballar de fort. Presteu atenció, que aquesta Joventut catalana, de la bona, està disposada a què el teu AVANT! siga una realitat".

Ferrandis, Francesc Ferrer Pastor, Maximilià Thous Llorenç, Germà Roig Florencio, Julià San Valero Aparisi, Josep Cervera Grífol, Elogi Puig Grau, Llibreria Rigal, Ismael Rosselló Zurriaga, Bernat Bono Barber, Ramon Segura Valls, Uwe F. Menzel, Antoni Aura Vilaplana, Antoni Pérez Perales, Felip Monzó Quilis, Vicent Vañó Bodí, Francesc Codonyer (baixa 3.V.56), Cortina".

Fora de la Ciutat de València:

"Joan Fuster Ortells, Antoni Bernabeu Llatas, Pasqual Barrachina Guaita, Gaetà Huguet Segarra, Antoni Baldayo Vallés, Alfred Barbero Garcia, Antoni Campos Solbes, Enric Balbino Pachés, Antoni Roca Moreno, Josep Fibla Viciano, Fermí Cortès, Manuel Calduch, Manuel Cuevas Bellés, Ramon Paus Muñoz i Antoni Reig"

Dades proporcionades per Josep Vañó i Bodí. Per institucions, Raixa es distribuïa a : Llibreria Maragat, Llibreria Bello, Llibreria Dàvila, "Lo Rat Penat" i Distribuïdora General. (Dades extretes d'una "Liquidació de les vendes dels volums de la Biblioteca "Raixa" dels dipòsits de llibreries de València durant l'any 1958"). Aquesta distribució era feta per J. Cano. Arxiu F. de B. Moll.

Cal remarcar la concepció de catalanitat de la Joventut del Rat Penat, manifestada en "la difusió dels llibres en la nostra llengua", com assenyala l'objectiu de la Distribuïdora. Tenia com a forma concreta de socialitzar aquesta catalanitat venent llibres catalans a València, aspecte prou dificultós, com hem vist en el cas de Casacuberta i de Rigal. Ja en funcionament, Francesc Codonyer escriurà a Vilaplana, en carta del 12 d'agost de 1960 sollicitant-li "un parell de *Gramàtiques Fabra*". Alfred Vilaplana aleshores distribuïa llibres amb Santiago Albertí i va treure una Col·lecció: *Els Ocells de Paper*. Però insisteixo a remarcar que el món de Vilaplana-Albertí, com el de Joan Crusellas i Joan Ballester s'han de veure dins el context de l'Obra del Diccionari: era plataforma i va ser expressió ideològica.

En el context inicial de la parada de llibres i de la posada en funcionament de la Distribuïdora, calia cercar editorials per a obtenir subministrament de novetats. Un dels primers contactes de la Distribuïdora va ser Josep Maria de Casacuberta, de l'editorial Barcino. En carta del 28 de febrer de 1959, li fa saber el funcionament de la Distribuïdora:

"Suposem que estarà assabentat pel Sr. Valor, del funcionament a València d'una parada de llibres, únicament catalans, que dirigeix la Joventut del Rat Penat. Hi ha també el projecte de fer una altra parada amb caràcter ambulant, per a recórrer tots els pobles del País Valencià i fomentar d'aquesta manera la lectura en el nostre idioma. Aquesta parada estarà patrocinada per la nova entitat "Distribuïdora General de València", que està formada també, per membres de la nostra "Joventut".

Com és de suposar, ens interessen molt els llibres publicats per "Editorial Barcino", doncs els considerem de primeríssima qualitat, i imprescindibles per a propagar la nostra cultura.

Amb aquest motiu hem parlat amb el Sr. Valor, íntim amic nostre, el qual ens va dir que li escriuria a vostè, parlant-li dels nostres projectes. També el Sr. Fuster sembla que ha intervingut a favor nostre.

Darrerament, ens ha fet saber, el Sr. Valor, de que vosté no tindria inconvenient en enviar-nos les seues publicacions en dipòsit, per tant, restem esperant la seua contestació, pregant-li ens adjunte catàlegs de llibres en existència"²⁸².

²⁸² Correspondència Codonyer/Casacuberta.

Aquesta lletra mostra el funcionament de la demanda de llibres, però també assenyala la conseqüència dels llaços comunicatius i humans entre València i el Principat: les relacions també funcionaven com a possibilitat de noves activitats. En cartes a una altra editorial: Moll (Mallorca), Josep Codonyer diu a Moll que la Distribuïdora funciona des del mes de juny de 1959 (carta del 15 de maig de 1959). També li diu que distribueixen

"a València (i a la resta del País) en exclusiva: EDITORIAL SELECTA, EDITORIAL BARCINO, NOVA COL·LECCIÓ DE LLETRES, OCELL DE PAPER, COL·LECCIÓN (sic) NOVA EUROPA, EDITORIAL TORRE, LLETRES VALENCIANES I ARIMANY, esperant que en breu temps altres Editorials Catalanes ens confiuran la distribució dels seus llibres".

J. Codonyer diu també a Moll que

"des de la data dalt indicada [la de la lletra] rebem els de la Biblioteca Raixa per mediació del vostre Representat a València (Capital) Senyor Cano [Marquès]. Ja que aquest senyor solament es dedica a Distribuir la Biblioteca Raixa i el Diccionari Català-Valencià-Balear, tendríem un gran plaer en poder distribuir a València (País) la Col·lecció LES ILLES D'OR-OBRES DE MARIA ANTÒNIA SALVA i restants publicacions en llengua catalana de la vostra Editorial. En la actualitat ja comptem amb Agents en Gandia, Castelló i Sueca".

En carta del 16 de juny de 1959 Moll accepta que distribueixin la col·lecció Raixa ("tindrem molt de gust a confiar-los la distribució de les nostres publicacions que no estan en mans del Sr. Cano"). Aquesta oferta tira endavant i ja en lletra del 9.VII.59 Francesc Codonyer escriu a Anna Moll dient que "de moment ens interessen 3 exemplars de cada volum (dels que no tenen caràcter dialectal)". En carta de 18 de febrer de 1960 F. Codonyer explica a Anna Moll que els llibres de "Les il·les (sic) d'or" són els menys coneguts de l'Editorial Moll a València (...) la gent demana més els llibres de la Biblioteca Raixa" (més populars). Aquesta relació amb la Distribuïdora dura fins l'any 1963, concretament fins el mes de novembre, quan en carta del 20.XI.1963 Moll escriu a Codonyer dient ha "arribat a un acord amb el Sr. Emili M. Boïls perquè es faci càrrec de la distribució de "Raixa" a València. Can Boïls serà la primera llibreria catalana a la ciutat de València entre 1962 i 1965. Ja ho veurem més endavant.

La distribució de llibres, com hem vist que deia Codonyer, sortia fora de València. Entre els anys 1961 i 1962 un integrant d'aquella Joventut, Francesc Cueva, registrà les següents parades de llibres: 4 a València, una a Alcoi, l'Alcúdia de Carlet, Castelló, Cullera, Dénia, Ontinyent, Sueca, Torrent i Pego (carta del 10.I.1960). Es tractava d'una conjuntura marcada per l'expansió territorial del valencianisme. De fet hi havia una col·laboració conjunta entre integrants de la Joventut i universitaris que, com hem vist, van entrar al Rat Penat i es van integrar a les activitats dels joves nacionalistes. Es per aquesta raó que Ferran Zurriaga, aleshores ja amb contacte amb els universitaris, proposi, per exemple, per a l'any 1961 les següents parades de llibres: 23 d'abril, Parada de llibres al Banc Saragossà; 23 d'abril Parada de llibres a Carcaixent i 30 d'abril, parada de llibres a Sueca. Aquest fet de la parada de llibres venia fent-se des de 1952, després de la presentació de l'Obra del Diccionari a València el mes de desembre de 1951.

1.1.5.1. Els Clients de la Distribuïdora.

Qui era client de la Distribuïdora? Pràcticament tot el nucli nacionalista d'aleshores: elements de la Joventut, elements de la universitat que portaven uns anys a la Facultat (de Dret gairebé sempre) o que hi acabaven d'entrar, i intel·lectuals i nacionalistes. Un llistat d'aquests clients que la Joventut va registrar i conservar en part podia servir-nos de guia per a veure els noms de la clientela i els llibres per aquests adquirits (Vegeu annex 2).

De tota manera, a la Plaça Redona hi anava, com hom pot veure pels noms que aportem en annex núm. 2, bona part d'intel·lectuals i nacionalistes joves que aleshores començaven la seva trajectòria. Entre aquests sectors concienciats vull esmentar només el cas de Joan Fuster²⁸³ com a exemple de distribuïdor personal,

²⁸³ 29.XII.59 (Cinc exemplars *Antologia Ausiàs Marc*)
Gener 60 (Cinc exemplars *Antologia Ausiàs Marc*)
Novembre 60 (*Notícia de Catalunya*)

que adquiriria diversos exemplars per a difondre'ls a Sueca.

Aquells primers anys 60 (1961-62) ja hi havia un nucli de joves nacionalistes com Josep-Lluís Fos i Lleonard Silvestre. Aquest nucli girava a l'entorn d'una revista comarcal: *La Ribera*, editada per aquells joves.

Una ràpida ullada a la relació dels llibres més adquirits -annex 3- ens permet d'indicar que els dipositllibres que van tenir influència -abans de Nosaltres els Valencians- van ser: *Llengua dels Valencians*, *Notícia de Catalunya*, *Els Pobles Joves*, els Episodis de la història, i la difusió dels *Calendaris Jaume I* com a exemples de títols i publicacions que van incidir en la presa de consciència nacional en aquells nacionalistes. També cal remarcar la subscripció a *Serra d'Or* l'any 1960, revista que difonia la Distribuidora General i que servia d'enllaç a nivell de notícies, com he esmentat, amb la resta dels Països Catalans.

Les activitats de la Distribuidora acaben el setembre de 1963. Francesc Codonyer diu a Borja Moll que "el proper mes d'octubre us faré la liquidació del dipòsit que obra al meu poder". La Distribuidora, com hem vist, venia els llibres de la Col·lecció Raixa (en una liquidació d'aquests llibres que anava del 24 d'abril de 1961 al 12 de maig de 1962 n'havia venuts un total de 66 exemplars). I també l'hi diu que:

"no se si esteu assabentats de la recient inauguració a València d'una botiga especialitzada en llibres catalans, em refereixo a Can Boïls, plaça Picadero, 5. Aquesta botiga necessita urgentment un bon dipòsit de llibres i és per això, que jo havia pensat traspasar-li els llibres que actualment tinc a casa" (...) ²⁸⁴.

Cal dir que el traspàs definitiu de la Biblioteca Raixa a Can Boïls s'efectua entre els mesos d'octubre i novembre de 1963. Josep Maria Llompart, que aleshores havia entrat a treballar a l'Editorial Moll, deia a Emili Boïls, en carta del 5.X.1963:

Gener 61 (10 exemplars *Judicis Finals*)
Juny 61 (*Judicis Finals i Figures de Temps*)
Octubre 61 (*Judicis Finals, Descrèdit, 2 Indagacions*)
Novembre 61 (3 exemplars de *Raixà*: núm. 24, 28, 48)
Gener 62 (4 exemplars *Serrallonga*)
Febrer 62 (*El Català en vint lliçons*).

²⁸⁴ Carta de Francesc Codonyer a Francesc de B. Moll, València, 10.IX.1963

"Ens és grat anunciar-vos que, havent desistit els germans Codonyer de continuar la tasca de distribuïdors, us trametrem, dins pocs dies, un projecte de condicions d'acord amb les quals podem cedir la distribució de "Raixa" per al País Valencià".

I en carta del 17 de novembre i 20 de novembre de 1963, Emili Boïls es mostra d'acord amb les condicions proposades per Moll i, l'Editorial Moll diu que Cano Marqués (que havia traspassat els drets de venda de Raixa a la Distribuïdora General) i "Codonyer" s'hi posaran en contacte "per tal de lliurar-vos els exemplars de 'Raixa', respectivament. El circuit de comunicació, doncs, havia estat, pel que fa a l'organització d'un mercat nacional: Editorial Moll-Josep Cano Marqués-Distribuïdora General-Can Boïls. El mercat bibliogràfic dissenyava els límits d'un país.

Com es valorava aquella tasca de difusió de llibres catalans a la Ciutat de València i als afores?. Joan Fuster en un article titulat Un mercat que es perd, feia un repàs -era el 1970- de les iniciatives d'obertura de llibreries catalanes al País Valencià i, referint-se als anys 60, quan encara funcionava la Distribuïdora deia que fins aleshores

"mai no hi havia hagut una clientela gaire extensa per al llibre en català: ben poca per al llibre català estrictament indígena, i menys encara per al que procedia del Principat o de les Illes".

Però als inicis dels 60 , el panorama canviaria en termes d'un canvi "mínim" favorable ja que en comparació a l'índex de vendes del llibre català abans de 1936 es tractava d'un "progrés memorable". Allò, doncs que calia valorar, era més de termes referencials:

"Però el fet essencial era que, després de quatre segles, el País Valencià tornava a ser un "mercat" per al llibre català normal, fabricat a Barcelona o a la ciutat de Mallorca. Minoritari, naturalment. Malgrat tot, aquesta condició minoritària representava una demanda gens menyspreable ..." (1970:51)

Ja hem vist com el fet de demanar llibres a Barcino o Moll implicava continuar aquelles relacions nacionals que emprengué Casacuberta. Per aquesta raó allò rellevant no és que un fet social qualsevol siga o no minoritari: cal veure'n el significat i el sentit d'aportació a una societat. I la Distribuïdora era una aportació concreta dels nacionalistes.

D'altra banda un universitari que als inicis dels anys seixanta també es relacionava amb la Joventut, Eliseu Climent, valorava d'aquesta manera l'experiència de la Distribuïdora General a *Orifloma*. Entrevistat per J. M. Ribes Sonosa (pseudònim de J. M. Soriano Bessó) deia Eliseu:

"La descoberta, per a mi, del llibre com a vehicle imprescindible d'una cultura fóu amb ocasió de les eixides que tots els diumenges fém a la Plaça Rodona, amb un carret menut tot ple de soroll. Era allò pels anys seixanta. Aquella "paraeta" era una mena de símbol de tot el que hi havia al País: pobresa de llibres i editorials, i un públic amb les reaccions més sorprenents.

(...) En aquell temps es va fundar la "Difusora General del Llibre Valencià" (...). Els seus animadors eren els germans Paco i Josep Codonyer. Traguérem una "parà" el dia del Llibre, quan encara no hi era la Fira, a la Plaça del Caudillo, davant mateix de l'Ateneu.

Als anys següents, no ens la deixaren tornar a posar. La "Difusora (...)" pegà un bot de 8 o 10.000 pessetes de venda amb el carret de la Plaça Rodona, i vora 40000 a l'any". (1968: 16-17).

Eliseu Climent també s'inclouïa en la tasca de vendre llibre en català a València. No és estrany. Els universitaris també hi prengueren part. És el cas de Ferran Martínez Navarro que a inicis dels anys 60 era "director comercial i administratiu" de la parada a la plaça Redona. Es tracta d'un exemple de funcionament conjunt entre els integrants de la Joventut: els arribats a començaments dels anys cinquanta i els qui arribaren a començaments dels anys seixanta²⁸⁵.

Cal dir que en aquells moments de l'organització de noves activitats i al llarg dels anys seixanta, encara que hom faci una separació a nivell metodològic, el funcionament real era una comunicació d'organitzacions entre el nucli del Rat Penat i els nacionalistes universitaris. Potser les diferències raïen en l'ordre ideològic: aquesta secció jove del Rat era, des del seus inicis comunista; mentre que els universitaris eren socialistes; tenim ambdós corrents del nacionalisme com a característica comuna. I com arribaren aquells nacionalistes del Rat al comunisme?.

²⁸⁵ Vid.: *Lo Rat Penat. Circular als Socis*; València, març de 1960

1.1.6. Marxisme i Joventut.

Primerament he de dir que no he trobat cap tipus de documentació que expliciti l'assumpció comunista de la Joventut. Tota la reconstrucció ha estat per història oral i per correspondència.

La formació teòrica vers el marxisme l'obtingueren per mitjà de llibres portats de París per alguns integrants de la Joventut: Enric Tàrrega (portà l'*Anti-Dühring*) i Alfons Tudela que, segons Sernequet, "amb Angelí Castanyer, que era a París, enviaven llibres a València, de vegades per Autorex, en paquets de mercaderia". Per aquest mitjà aquella Joventut llegia Lenin, Engels, més tard llibres de *Ruedo Ibérico* i Gramsci perquè "plantejava qüestions antidogmàtiques". El procés d'aglutinament d'aquesta Joventut quant al marxisme es donava de moltes diverses formes. Per exemple, Eugeni Boscà, que, com hem vist, contactà cap al 1957 amb el primer nucli de la secció jove del Rat Penat, féu el pas de l'anarquisme al marxisme cap el 1954, amb la lectura del llibre d'Engels *L'Anti-Dühring*. Així, quan hi contactà ja tenia una formació marxista. La resta del grup continuava recobrant l'experiència política dels valencianisme i esquerranisme dels anys trenta, com a activitats més de tipus polític. Francesc Codonyer ens ho explica:

"Després de les classes de gramàtica es formaven unes tertúlies i en elles, a poc a poc, les persones grans anaven transmetent-nos llurs aspiracions, lluites, anècdotes, ideals, amors, frustracions i odis. Per damunt de tot, però, ens va encomanar llur constància, entusiasme i confiança en un triomf llunyà però segur del valencianisme (nom que ells donaven al nacionalisme) i dels socialisme, puix que tots ells eren d'esquerres i molt comunistes"²⁸⁶

Ja he esmentat alguns noms de valencianistes dels anys trenta que exerciren influència, molts per coneixement directe, sobre aquells joves. Leopold Martínez Vidal, per exemple, segons explica Tàrrega, en entrar al Rat Penat i trobar-se amb Mossèn Moscardó a la Tertúlia que hi funcionava devers el 1952, contestava amb un "Visca Lenin!" davant el prec de Moscardó que li esmentava: "Ave Maria Puríssima". He esmentat que una fita per a la formació ideològica d'aquesta Joventut fou trobar-se amb la biblioteca del Centre d'Actuació Valencianista (CAV), i com Tàrrega adquirí els 950 exemplars del *Concepte Doctrinal de Valencianisme* o com Ismael

²⁸⁶ Carta de F. Codonyer, València, 29.VII.89

Rosselló presenta Tàrrega a Ferran Zurriaga. El nacionalisme i una posició d'esquerres era el fil que trobaven al Rat Penat. No és estrany, doncs, que aquell grup inicial que hi ingressà devers els inicis dels cinquanta comencés de prendre una postura d'esquerres:

"Gent del grup inicial de joves del Rat Penat vam fundar als darrers anys de la dècada dels cinquanta el primer partit nacionalista de la post-guerra en plena clandestinitat que es va dir "Front Marxista Valencià" que es va dedicar preferentment a l'autoformació política, a l'organització interna i a mantenir contactes i col·laboracions amb altres persones i grups de València i Catalunya com Josep Iborra, Vicent Ventura (...)"²⁸⁷

La data d'inici i període del FMV (Front Marxista Valencià) varia d'uns anys segons integrants de la joventut: oscil·laria entre el període 1955-57-1962 i hi ha qui afirma que fou, efectivament entre finals dels cinquanta i començaments dels seixanta: 1959/60-1962. El que és clar és que en la detenció de nacionalistes i comunistes a València el mes de maig per les vagues en solidaritat dels obrers d'Astúries, els integrants de la Joventut detinguts militaven al Front Marxista:

"Aquest grup va col·laborar activament amb la lluita antifranquista que en aquells moments protagonitzava el Partit Comunista i l'any 1962 es va produir una caiguda on vam ésser detinguts molts nacionalistes i vam patir anys de pressó.

(...) En aquells moments nosaltres [F. Codonyer i E. Boscà] militàvem al Front Marxista (...).

[...] la meua organització política d'aleshores [maig 1962] que no era el P. C. sinó el Front Marxista Valencià (...)"²⁸⁸

Però com era que no entraren al "*Partido Comunista de España*"? La majoria de les contestacions fan esment a la incomprensió d'aquest partit espanyol del fet nacional valencià. Eugeni Boscà, per exemple, diu:

"(...) mai no he militat amb el PCE; ho impedia la no assumptió plena i clara per part del PCE de la qüestió nacionalitària". I tan sols hi va col·laborar amb Francesc Codonyer: "Vàrem (Paco Codonyer,

²⁸⁷ Carta: *ibid.*

²⁸⁸ Cartes de Francesc Codonyer: 29.VII.89; 2.XI.90 i 30.XI.92

almenys i jo) col·laborar amb el PCE. La meua detenció va ser conseqüència d'haver deixat la meua màquina d'escriure (...) per confeccionar els clitxés per fer octavetes sobre les vagues d'Astúries amb la firma del PCE"²⁸⁹.

El mateix Boscà explica, quan el portaren a Carabanchel pels fets de 1962, les dimensions ideològiques que portaren a ell i a Codonyer a no entrar al PCE:

"Recorde que Paco Codonyer i jo, en les nostres converses a la presó de Carabanchel, plantejàrem clarament la nostra posició de marxistes interessats en el tema nacionalitari. Plantejàrem la possibilitat de fundar el Partit Comunista Valencià: ens varen dir [els comunistes espanyols empresonats] que la situació a tota Espanya era molt complicada i no creien que fóra convenient dur a terme la nostra proposta. Passats els anys vàrem comprendre que no estaven per la feina. Volien un PCE, sobre tot amb una E ben gran i hegemònica, més que més pel que feia al País Valencià on no havia molta consciència nacionalitària i naturalment ells no estaven per enfortir-la. Ens donaren molts pretextos: que si primer calia acabar amb la dictadura de Franco i recuperar les llibertats i aleshores ja s'estudiaria el tema de les nacionalitats...".

"Amb el PC ens unien moltes coses però ens separava la qüestió nacional ja que nosaltres érem partidaris dels Països Catalans"²⁹⁰.

Aquest era el debat bàsic que hi havia al Front Marxista: el fet nacional valencià. Així anys després de la detenció de F. Codonyer: el 1965 elaborà un informe sobre la qüestió nacional al País Valencià,

"hi tractava de la visió que teníem al FMV respecte del nacionalisme al País Valencià i sobre la situació dels comunistes-nacionalistes que aleshores ens trobàvem agrupats al FMV [car el FMV ja havia deixat d'existir el 1965]".

Aquest informe, redactat per Codonyer a Montpeller, el va fer perquè -a més de raons ideològiques-

²⁸⁹ Carta d'Eugeni Boscà, València, 15.V.1991.

²⁹⁰ Cartes d'Eugeni Boscà, València, 15.V.1991 i F. Codonyer, València 2.XI.1991.

"tenia projectat pujar a París una vegada finalitzat el curs [hi feia un curs de lector en espanyol al Liceu Clemenci Royer] per tal d'entrevistar-me amb Santiago Carrillo o amb algun altre membre del Comitè Central del PCE i lliurar-li-ho, així com parlar de l'assumpte del Front Marxista Valencià"²⁹¹.

Finalment aquest viatge no el féu i el document arribà -per mitjà d'un militant del PCF: Jean Mouls- a Santiago Carrillo. L'any 1967, sí que Codonyer s'entrevistà amb un militant del PCE: no pas amb Carrillo sinó amb el responsable de "nacionalitats", Santiago Àlvarez, "el qual em va prometre que estudiarien el problema valencià del qual no tenien ni idea". I anys més tard (a finals dels 70) les anàlisis del PCE continuaven en la mateixa línia²⁹².

Aquell tema era el nucli ideològic. Ara, què feien? La manca de documentació d'aquesta organització, a part dels fets de 1962, no ens pot permetre sentenciar amb seguretat. Els testimonis d'aleshores veuen el FMV -ja ho hem vist amb Codonyer- com un grup de formació i estudi al voltant del marxisme. Un dels seus integrants dirà que era una "idea genèrica a causa de la falta d'un partit comunista nacionalista". Un altre integrant situa en les mateixes coordenades el Front, com a un grup d'estudi,

²⁹¹ Carta de F. Codonyer, València, 24.III.1993

²⁹² Així és, per exemple, en les reflexions de Santiago Alvarez -al qual agraeixo la documentació sobre el tema: conferències sobre la postura del PCE. Dels cinc dossiers enviats, tres porten data: *Universidad de Valencia* (8.I.1981); *Conferencia Valencia* (9.I.81); *Cursillo Monográfico sobre autonomias* (9-11.V.81) i *Consideraciones* (1967: sic; 1977) i *Valencia* (s/d).

D'aquest darrer informe només dir que l'autor en fa una exposició des de l'època musulmana" fins a l'actualitat (anys setanta, m'arrisco a predir). Hi afirma, per exemple, que

"La actual bandera valenciana o valencianista, es rectangular dividida en dos partes. La superior azul claro y la inferior con las cuatro barras catalanas".

Penso que hi manca una clarificació: per exemple, entre els integrants de la Joventut del Rat Penat, uns dels seus integrants (E. Tàrrega), afirma que a casa seva hi té una bandera amb les característiques de les quals parla Santiago Alvarez; però afegeix que la bandera que llueix en commemoracions o manifestacions públiques és la quatrribarrada. Per a Tàrrega, doncs, la senyera amb franja blava -de la qual parla S. Alvarez- és la pròpia de la ciutat de València (la municipal), mentre que la quatrribarrada és la pròpia del País Valencià.

Però potser l'afirmació més interessant que diu S. Alvarez és la següent:

"Mi opinión es que en España (sic) nos falta todavía traducir al plano teórico lo que ofrece la realidad concreta. Debemos preocuparnos por ello. Pero no crear problemas artificiales, que no tengan base objetiva real" (pàgina 6). (Subratllat del S. Alvarez).

Aquesta darrera preposició és semblant a la qual va fer referència Pere Ardiaca per a dir a Francesc Codonyer i Eugeni Boscà que els marxistes valencians "no tenien dret a col·laborar a crear eixa consciència" (cf. carta 24.III.93 de Francesc Codonyer). Per aquesta raó em sembla que els posicionaments dels anys seixanta i els de l'època de la reforma van variar poc.

teòric. Sembla ser que l'afirmació de Codonyer: "(...) es va dedicar preferentment a l'autoformació política" era correcte. Boscà dirà:

"El que crec que es pot dir del grup marxista (amb poquíssima formació per manca de llibres (només jo havia llegit l'any 1954, l'*Anti-dühring*, de Federic Engels, i un llibre de materialisme històric de l'italià Antonio Labriola) és que va ser un intent valencià de fer nacionalisme amb base marxista, però en no rebre la comprensió i, per tant, l'ajuda del PCE, no poguérem prosperar"²⁹³.

Francesc Codonyer, en canvi esmenta -quant a la formació- d'on van procedir alguns d'aquests textos (ampliem la idea exposada abans):

"Alguns havien estat amagats per antics militants d'esquerra els darrers dies de la guerra. També alguns militants de diversos partits, com ara Esquerra Valenciana, Agrupació Valencianista Escolar, Partit Valencianista d'Esquerra etc. van amagar molts llibres en març de 1939 a la biblioteca de la societat Lo Rat Penat, pensant que els feixistes no anirien a escorcollar en aquell lloc (...)"²⁹⁴

Les reunions de formació, almenys algunes (com ens assabenta Antoni Bargues: novembre de 1992) van ser a casa de Josep Giner, qui, com hem vist, havia actuat amb el Teatre-Estudi. Bargues li demanà permís i hi anaren a rebre classes "1 o 2 xarles" de Josep Iborra. Josep Iborra els feia classe de marxisme i de dialèctica: "Exposava Hegel" (E. Boscà).

Un altre nacionalista que els deixava sostre per a fer-hi reunions era Alfons Tudela (del qual he dit que portava llibres de marxisme des de París). Eugeni Boscà en diu:

"Sí que tenia relacions amb nosaltres: al Bar de son pare, en el pis de dalt feiem reunions (...) probablement entre els anys 1960/1962, abans de ser empresonats Paco Codonyer i jo".

Alfons Tudela, segons Boscà, també formava part del grup de formació. Les derivacions del Front Marxista arribaran els anys setanta. Avanço només el nom d'un

²⁹³ Carta d'E. Boscà, València, 26.VII.93.

²⁹⁴ Carta de F. Codonyer. València, 24.III.93.

partit: Partit Socialista Unificat del País Valencià (PSUPV) el 1978. Encara que no sigui objecte d'estudi d'aquest treball sí que cal dir que els redactors d'un seu text programàtic bàsic: *Manifest Comunista del País Valencià* va ser redactat per un integrant de la Joventut, influït per la problemàtica que aconduïa el Front Marxista: Domènec Serneguet amb Josep Iborra, Antoni Bargues, Caterina Garcia Esteve i Rafael Serneguet.

Domènec Serneguet, Antoni Bargues, Albert Thous entre d'altres formaren una plataforma de debat polític al voltant de l'anàlisi del fet nacional des del marxisme. Eren els Comunistes Independents que, com veurem, als anys setanta plantejaren una crítica de l'anàlisi del fet nacional feta pel PCE l'octubre de 1971. Només he de dir, que com a síntesi, els plantejaments del *Manifest* eren representatius de les orientacions de la plataforma Comunistes Independents. Per exemple, la consideració del País Valencià com a exemple d'"expoliació nacional" i la "culminació del domini de tipus que s'estén sobre el País Valencià i els altres pobles dominats per l'Estat espanyol" (1978: 72 i 73).

Un altre fet a considerar -palesat per integrants de la Joventut- eren les futures relacions amb el PSU del Principat. Francesc Codonyer explica els seus contactes a la presó amb Pere Ardiaca (F. Codonyer hi estigué des d'octubre de 1962 a març de 1963):

"El meu company del FMV Eugeni Boscà i jo vam sol·licitar una entrevista amb Pere Ardiaca que era allí [Carabantxel] la persona més important del seu partit doncs pertanyia al Comité Central del PSUC i era el responsable d'aquest partit en la presó, per tal d'exposar la nostra visió sobre el problema nacional del País Valencià i del nostre problema orgànic, doncs nosaltres demanàvem pertànyer al PSUC i no al PCE, ja que no ens consideràvem espanyols.

Ardiaca, però, ens va desanimar i ens va dir que el PSUC havia estat fundat per a l'àmbit de Catalunya estricta i que mai no s'havia pensat en Països Catalans.

En tot cas, va dir, cabia la possibilitat de futur de crear un PC del País Valencià, però que calia no precipitar-se i esperar a després de la caiguda de la dictadura de Franco que era l'objectiu immediat (...).

Quatre anys més tard de la llarga conversa que vam mantenir al pati de la presó de Carabanchel amb Pere Ardiaca, també vaig parlar

(1966) a Montpeller amb un dirigent del PSUC exiliat, el camarada Creus, que va reaccionar amb els mateixos raonaments de prudència d'Ardiaca, tot i manifestar, però el criteri que nosaltres, els comunistes, havíem de respectar sempre el dret d'autodeterminació i la defensa dels drets nacionals dels pobles que realment tenien consciència nacional. El matís importantíssim era que nosaltres no teníem dret a col·laborar a crear eixa consciència.

Nosaltres els comunistes, segons ell, no devíem contribuir a traure eixe tipus de problemes als llocs on no existeixen, com ara, el País Valencià²⁹⁵.

Aquesta va ser la relació entre F. Codonyer i E. Boscà (FMV) amb Pere Ardiaca (PSUC). El fet de la no-entesa per part del PSU del Principat venia donada, com diu Codonyer, perquè aquell partit no contemplava la realitat dels Països Catalans. Un exemple d'això és que la revista *Horitzons*, òrgan intel·lectual del PSU, ho manifestava en una carta l'any 1961 (número 3 de la revista). La resposta de Fuster fou aquesta: "És una bestiesa perfectament impolítica" (cf.: carta de Joan Fuster a Joaquim Maluquer i Sostres: 13.X.1961).

Com a cloenda parcial d'aquest capítol referent a la Joventut del Rat Penat podem dir que fou una primera organització d'actuació nacionalitària a la Ciutat de València els primers anys cinquanta amb una extensió a comarques quant a les tasques de difusió bibliogràfica (que també era una tasca cultural), i que -amb les relacions i lectures amb nuclis del valencianisme dels anys trenta que es trobaren a la tertúlia del Rat o bé a la seva biblioteca- assumirà un nacionalisme integrador d'abast nacional (partint de la realitat valenciana -nacionalisme desenvolupat a l'empar de l'*Obra del Diccionari* i, sobretot, de Joan Ballester Canals, el qual actuà com el seu propulsor a un cert nivell ideològic-) i un marxisme comunista que tingués present les característiques nacionalitàries del poble valencià. Aquest projecte no els porta a militar -per raons que els integrants de la Joventut conceptuen com d'incomprensió- al PCE i sí a formar un grup de formació, que culminarà amb les detencions de 1962 de dos dels seus components: el Front Marxista Valencià. Hom

²⁹⁵ Carta de F. Codonyer, València, 24.III.93.

féu el pas de cursetistes del Rat a marxistes²⁹⁶.

Aquests comunistes i nacionalistes viuran un fet que suposarà una manifestació política i alhora un fet que marcarà l'evolució posterior del grup. Em refereixo als fets de maig de 1962 on són detinguts militants nacionalistes i comunistes, pel fet de repartir unes octavetes solidaritzant-se amb els miners d'Astúries. Cal dir, que els quatre detinguts valencians, d'un total de 27²⁹⁷, que vinculaven ideològicament marxisme i nacionalisme era en: Jaume Pérez Muntaner, Eugeni Boscà, Francesc Codonyer i Màrius García Bonafé. També cal citar Josep Giner, el qual deixava casa seva per a fer-hi reunions. Aquells fets també manifestaven la solidaritat vers els detinguts per part dels universitaris nacionalistes.

Llevat de Codonyer i de Boscà, els altres dos detinguts no pertanyien al FMV ni al PCE. García Bonafé i Jaume Pérez Muntaner eren uns comunistes sense partit²⁹⁸. Començaré per explicar el context de Bonafé i Pérez Muntaner i els contactes mantenien amb nuclis intel·lectuals i polítics d'esquerra. Els casos de García Bonafé i Pérez Montaner confluiran.

1.1.7. Les detencions de 1962.

García Bonafé neix a Carlet el 1939. Els seus primers nuclis seran: Jaume Pérez Muntaner i els germans Torró (comunistes i nacionalistes alcoians represaliats el 1959, any de la caiguda de l'aparell valencià del PCE), a qui coneixeran el 1960. García Bonafé va iniciar aquests contactes amb militants comunistes a Alcoi, on existia un nucli polític (i.e.: un altre integrant d'aquell nucli serà Ovidi Monllor). Aquest període abastarà els anys cinquanta i setanta. Comença a estudiar a la Facultat de Lletres el mes d'octubre de 1960; contacta amb Vicent Ventura i Joan Fuster, per via de Josep Iborra (l'intel·lectual a través del qual García Bonafé coneixerà Fuster).

²⁹⁶ Per al Front Marxista Valencià: cf.: Ramon CHAO: *Después de Franco, España*, ed. Felmar, Madrid, 1976. Pàg. 437; diu que "no es universitario, sino de base popular".

²⁹⁷ Cito segons el certificat de la "Causa" número 629/62. Signat a Madrid el 25 de febrer de 1963. Agraïxo a Francesc Codonyer i Caballero la reproducció del document per mitjà de xerocòpia.

²⁹⁸ Entrevista a Màrius Garcia Bonafé. València. Novembre de 1992.

En aquest període assisteix a tertúlies com Casa Pedro, Club Universitari i Cafeteria Oeste. Coincideixen també en aquestes tertúlies, amb Jaume Pérez Muntaner, Josep Palacios, L. Alpera, E. Tàrrega, A. Bargués, Vicent Garcés, músic ...). Eren tertúlies que suposaven, segons M. G. Bonafè "una mena de comentari polític-cultural". Va coincidir també a casa de Ventura, amb Joan Fuster, on es llegia *France Observateur*, *Le Monde*, diaris rebuts per subscripció a casa de V. Ventura. Aquest inici en un món entre intel·lectual i polític (el fet de conèixer els germans Torró, per exemple), també confluirà en la coneixença de Ramon Pelejero al col·legi Major Alejandro Salazar, es llegia a Sartre, Camus, Malraux ... Aquestes lectures es feien en un moment en què, segons G. Bonafè, a la Facultat de Lletres no hi havia motivacions lectores.

D'altra banda, aquestes lectures es relacionaven amb aqueixes coneixences alcoianes i de companys com J. Pérez Muntaner, que fou on començà la seva pràctica parapolítica amb unes preocupacions socials, més que no pas estrictament nacionalistes.

Un primer nucli d'aglutinació de formació teòrica i política, més orientat, serà el format entre els anys 1961-1962 a casa de Josep Giner (l'altre detingut), on, per mitjà de Francesc Codonyer va contactar amb J. Pérez Muntaner, amb Angel Pestaña, aleshores estudiant de medicina, militant a partir de 1960²⁹⁹, amb el "*Frente de Liberación Popular*" (FLP), i Sacramento Martí. Aquests contactes formaven part d'un context més global de mobilitzacions sòcio-polítiques: Astúries i la reunió de Múnic de juny de 1962. En aquest contacte amb Pestaña serà quan els presentarà (a M. García i J. Pérez) al secretari provincial del PCE a València, Joaquim Fernández, el qual es reunirà també amb A. Bargues, F. Codonyer, A. Bonafont i A. Pestaña. He resseguit fins el moment de la detenció dels nacionalistes i comunistes, la trajectòria de García Bonafè perquè és un cas il·lustratiu de com anaven fent-se les connexions, les coneixences i la formació teòrica a través de diversos mitjans.

Retornant a l'evolució dels fets, Joaquim Fernández els va dir que era el moment estratègic adient per "fer alguna cosa" (segons mots de Bonafè), i els indicà de preparar una vaga per mitjà del llançament d'octavetes. Aquestes foren repartides a la Universitat per M. Garcia Bonafè, J. Pérez Muntaner, Francesc Codonyer i A. Pestaña. La seqüència dels fets, segons el consell de guerra, i el certificat de la

²⁹⁹ Dada extreta del certificat de la "Causa".

sentència, acusava els 27 detinguts de pertànyer al PCE, anteriorment al 1962. M. G. Bonafè i Jaume Pérez Muntaner eren acusats de pertànyer-hi, segons el certificat, encara que abans de la detenció, no hi pertanguessin, com he dit, "*desde fechas indeterminadas del año mil novecientos sesenta y uno*". Eugeni Boscà, que no hi pertanyia, en formar part del FMV, ho seria "*desde el mes de octubre de mil novecientos sesenta y uno*". Se l'acusava també de mantenir entrevistes i contactes

"con los principales dirigentes de la facción comunista, y en el mes de mayo de mil novecientos sesenta y dos en Valencia, para mostrar su solidaridad con los huelguistas de Asturias, al ser requeridos por sus correligionarios para ello, ofreció su máquina de escribir y su domicilio para la redacción de los clichés necesarios para imprimir octavillas excitando a la huelga general, colaborando materialmente en la confección de éstas, procurando además, otra máquina de escribir, para igual finalidad, sin resultado".

Segons aquell informe, Francesc Codonyer, era "*comunista militante desde el mes de octubre de mil novecientos sesenta y uno*". F. Codonyer no militava al PCE i sí al FMV³⁰⁰. Josep Giner Corral, era acusat, després de fer esment que

"era del Frente de Juventudes en el período de tiempo comprendido entre los años mil novecientos cuarenta y uno y mil novecientos cuarenta y cinco", de relacionar-se a València amb "Joaquín Fernández Martínez y el Delegado del Comité Central del Partido Comunista Angel Fernández Sanz, así como con otros dirigentes de esta Agrupación Universitaria, cediendo su domicilio en varias ocasiones para las reuniones del Comité Provincial Comunista a sabiendas del alcance de las mismas".

Les detencions, com he dit, de Codonyer, G. Bonafè i Pérez Muntaner, van ser fetes per aquell repartiment d'octavetes:

"(...) el nueve de mayo de mil novecientos sesenta y dos, por consecuencia de sendas entrevistas aceptaron repartir octavillas encaminadas al planteamiento de una huelga general (...), siembra que efectuaron, el día once del mismo mes y año, entre las diez treinta y once treinta horas en la Facultad de Derecho, de Filosofía y Letras y entrada de la Universidad respectivamente".

³⁰⁰ Carta de Francesc Codonyer. València, 30.XI.1992.

La detenció de García Bonafè i Jaume Pérez Muntaner, és dugué a terme a casa seva passats uns dies i fou una de les darreres; però alhora anunciada, perquè prèviament havia estat detingut A. Pestaña. En el moment que va ser detingut Codonyer li van ser

"confiscats a l'enregistrament de casa seva: 2 exemplars de la revista nacionalista i cultural "Pont Blau" (...), l'original (...) de la proclama nacionalista que la Joventut del Rat Penat va fer amb motiu de l'acte de l'enterrament d'En Carles Salvador al poble de Benimaçlet, alguns papers interns del Front Marxista Valencià i (no recordo si un o dos) exemplars de la Revista *Serra d'Or* de Montserrat"³⁰¹.

Després de ser detinguts, anaren a la presó de València on passaren de quatre a cinc mesos. Posteriorment anaren a Madrid, on se'ls féu consell de guerra. A Madrid van ser-hi de setembre-octubre de 1962 a març de 1963. Després anaren a Càceres. La condemna va ser de dos anys per a Codonyer, Garcia Bonafè i Pérez Muntaner. Un per a E. Boscà i Josep Giner (Giner Corral va anar a les presons de València, Albacete, Madrid i Càceres). La condemna de dos anys, però, va ser reduïda a causa de la mort de Joan XXIII. Van sortir de la presó el 15 d'agost de 1963. Aquell mateix any al recital que Raimon -ja cantant- va fer al Teatre Principal el mes de desembre, els alliberats foren aplaudits pels assistents. I a la llibreria que hi havia a la Plaça del Picadero, 5, Can Boïls, l'amo de la llibreria, Emili Boïls, els va fer signar al *Llibre d'or* de la llibreria³⁰².

Pel que fa a contactes mantinguts a nivell polític a Madrid, Pestaña, Pérez Muntaner i García Bonafé coincideixen a la presó amb Pere Ardiaca. Garcia Bonafè s'havia fet del PCE a la presó, durant la seva estada a Càceres, però en sortir-ne deixà de ser-ne militant. Pel que fa a la solidaritat dels nacionalistes universitaris, cal dir que Ferran Zurriaga, que hem dit que no era universitari però que hi col·laborava, va fer a màquina una octaveta en solidaritat amb els detinguts. El text deia així:

³⁰¹ Carta de Francesc ...

³⁰² El recital de Raimon va ser al Teatre Principal el dia 29 de desembre de 1963 a les 11.30 AM. Aquest acte va ser organitzat per estudiants nacionalistes vinculats a ADEV. Hi van actuar: Conjunt de jazz, Josep Lluís Galindo, els "Quatre Z" i Raimon. Presentà Emili Boïls.

Al llibre d'or de can Boïls (1963) hi signaren alguns dels detinguts: Francesc Codonyer (10.IX.1963), Jaume Pérez Muntaner (16 d'agost de 1963), Eugeni Boscà (31.X.1963).

"Company

Fa més d'una setmana que vénen manifestant-se obrers i estudiants contra la dictadura i els seus procediments coactius, tant al nostre País com a la Península.

Alguns joves han segut detenguts i estan a la presó. Podran ser o no ser del nostre partit polític, això no ens importa en aquests moments, més si és important el que eren: NACIONALISTES; FIDELS AL SEU POBLE, A LA SEUA LLENGUA I A UNA MAJOR IGUALTAT I JUSTÍCIA SOCIAL.

Els companys empresonats són: Jaume Pérez Muntaner
 Eugeni Boscà
 Francesc Codonyer
 Màrius García Bonafè

Company: Per la nostra dignitat i la del nostre poble
 Per el sacrifici dels companys empresonats.
 Per la llibertat i la justícia
 Propagueu aquest full:

Maig 1962

Acció Valenciana³⁰³.

D'altra banda, el butlletí *LLUITA*, fet per Eliseu Climent i Ferran Zurriaga al Castell d'Olocau, al número 3 del mes de juny de 1962, es feia ressò de les mobilitzacions d'Astúries on

"l'exemple dels 70.000 miners asturians ha senyalat un camí recte a seguir"; i destacava que: "Malgrat l'immens poder coactiu, els empresonaments gairebé en massa i totes les innumerables maquinacions utilitzades, el moviment vaguístic fou seguit per milers de treballadors d'Astúries, Euskadi, Galícia, Països Catalans i altres llocs de la Península, fins arribar a uns 200.000 el número dels parats. Constatava que els catalans no hem restat indiferents davant d'aquesta situació. I, en aquest sentit ací al País Valencià el resultat d'aquestes manifestacions ha estat l'empresonament d'unes decenes de militants tan nacionalistes com d'altres tendències i distints estaments socials".

I esmentava els noms de "Eugeni Boscà (Obrer), Jaume Pérez Muntaner

³⁰³ Inventari Albert Manent: ANC

(Estudiant), Marius García Bonafè (Estudiant) i Francesc Codonyer (Estudiant). El butlletí acabava la crida amb "PER LA LLIBERTAT I LA JUSTÍCIA".

Pel que fa a la solidaritat dels estudiants de la Facultat de Dret i Lletres cal esmentar una manifestació al pati de Lletres. Els estudiants hi cantaven: *Asturias patria querida*. Entre els manifestants hi havia J. V. Marquès, Cèlia Amoròs... i, finalment, l'estudiant Alfons Cucó que va deixar el llibre de Lluch Beltran: *Història de les Doctrines econòmiques* (1961) a Francesc Codonyer. Els intel·lectuals també donaren suport als empresonats. Entre aquestes mostres de suport hi hagué unes signatures a una carta de José Bergamín que, entre d'altres coses, deia que hi havia la sospita que els empresonats fossin torturats. Entre els intel·lectuals de València que donaren llur suport a aquesta lletra hi havia, Vicent Ventura i Joan Fuster³⁰⁴.

Un altre acte en solidaritat amb els detinguts, va ser uns enfrontaments dialèctics amb Diego Sevilla Andrés, en una conferència organitzada per "Falange Universitaria", el delegat de la qual era Antonio Garcia Miralles. En els parlaments van intervenir per aquest ordre: J. V. Marquès, L. V. Aracil, V. Alvarez³⁰⁵.

L'evolució d'aquesta primera Joventut del Rat Penat continuaria per mitjà d'un fil conductor: el d'Enric Tàrrega, qui era al darrera de la revista *Tres i Quatre*³⁰⁶.

Enric Tàrrega va romandre al Rat Penat fins el 1968. Aquell any el local del Rat Penat va patir un registre policial i Tàrrega va ser detingut el mes de novembre

³⁰⁴ *Boletín Informativo* ("Centro de Documentación y de Estudios". París), número 19, novembre de 1963, pàg., 17.

³⁰⁵ Informació de V. Alvarez, València, setembre 1993.

³⁰⁶ El butlletí *Tres i Quatre* va sortir en dues ocasions durant els mesos de gener i febrer de 1968. Tenia un tiratge d'uns 1000 exemplars. El darrer número (el segon) va tirar-ne 2000. Va aconseguir 800 subscriptors arreu dels Països Catalans. Els números es preparaven al Rat Penat. El finançament de la revista es feia per mitjà de la propaganda que s'hi publicava. La revista seguia el lema de Joan Ballester "Entre Tots ho farem tot" (expressió que apareixia a l'editorial del primer número de gener de 1968). El segon número dedicava l'editorial a Pompeu Fabra i incloïa l'article de Vicent Ventura: "Raons últimes d'una decadència". I rebia propaganda de les Edicions d'Aportació Catalana que portava Joan Ballester.

La policia espanyola va entrar al Rat Penat diverses vegades i en va segrestar el tercer número. (Informació de Josep V. Alonso. València, Novembre de 1992).

de 1968, en una acció policial contra CCOO. El 7 de novembre de 1968³⁰⁷ es feia soci de la Societat Coral el Miquelet, institució que va acollir unes tertúlies dels integrants de la Joventut que anaven fent-se'n socis. Aquesta institució, que resistiria els embats de l'anticatalanisme a mitjan anys setanta, seria un dels nuclis que formarien el primer PSPV.

La Joventut del Rat Penat, doncs, havia constituït una primera base d'activitat nacionalista amb orientació política i dinamitzà alhora la cultura catalana al País Valencià.

³⁰⁷ Agraïm la gentilesa de Frederic Jordà i Emili Mira en deixar-nos accedir a l'arxiu de la Societat Coral el Miquelet.

1.2. PRIMERS NUCLIS (II): UNIVERSITARIS. QUADRE GENERAL.

Les activitats que tenien com a objectiu la presa de consciència de la realitat global i de país tingueren a la Universitat de València un altre nucli. Els nuclis del Rat Penat (la Joventut) i els universitaris tingueren, en línies generals, una activitat coordinada. Ja he esmentat que fou el 1959/1960 quan un grup d'universitaris, que desenvoluparen bona part de les accions nacionalitzadores, anaren al Rat Penat. Per tant, seria erroni concebre de forma aïllada els dos nuclis d'activitat, a la pràctica, s'esdevingué que per exemple, l'organització de l'Aula Ausiàs March o la convocatòria dels Aplecs que també actuaren conjuntament. I en el cas d'integrants del nucli nacionalista, hi hagué joves del Rat que també actuaren al Partit Socialista Valencià.

El procés que durà al canvi cultural, al canvi de concepció del País Valencià, en relació a una comunitat més àmplia, la dels Països Catalans, començà el curs 1958/1959, quan entraren a la Universitat estudiants com Lluís Aracil o d'altres que ja hi eren com és el cas de Vicent Miquel i Diego. En anys successius, ingressaven a la Universitat estudiants nascuts l'any 1940-1945. En aquest àmbit cronològic, o poc abans, entre el 1937-1939, caldrà situar el màxim nombre d'alumnes que s'integraren a activitats culturals i parapolítiques primer i, després, quan acabaren els estudis, continuaren en el PSV, primer partit polític nacionalista després de 1939.

La trajectòria d'aquests estudiants abastarà els anys 1958-1966, quant a la seva freqüència màxima. En pocs casos, ens hem trobat amb estudiants que, nascuts el 1945, formessin part del nucli primer de nacionalisme a la Universitat Literària. Vull dir que, com que estudio els primers nuclis conformadors del nacionalisme cultural i polític dins i fora la Universitat, formen el fil conductor aquesta promoció d'estudiants nascuts generalment a les envistes de 1940.

L'elecció d'aquest nucli m'ha semblat que és característic d'un primer relleu generacional després de 1939 ja que supera la reinvidicació literària estricta per abastar estratègies polítiques. És clar que, segons integrants d'aquell nucli activista, com J. F. Mira³⁰⁸, la conscienciació cap al fet nacional partia de la llengua, del fet

³⁰⁸ Informació de J. F. Mira. Castelló, juliol de 1990.

literari, del qual es passarà a un nacionalisme cultural en primer terme i a un nacionalisme polític com a postura final. Aquesta etapa cultural-literària vindrà donada per casos com Alfons Cucó amb els llibres *Lluernes Tan Sols* (1960) o amb l'aplec de Poemes: *Poetes Universitaris Valencians* (1962), recull literari llançat per estudiants d'aquella generació: Lacomba, Cucó, Aracil, Riera, Clara-Simó, Rodríguez Bernabeu, Alpera, Seva. Però aquest cas seria un moment evolutiu, per molts d'aquell nucli nacionalista. De fet, en el nucli que estudiava a la Facultat de Dret i de Filosofia i Lletres del carrer La Nau, i que serien les primeres facultats on es donaria aquell influx conscienciador, hi havia una part d'estudiants més continuadors de la tasca cultural estricta i un altre que seria el més clarament polític.

El primer grup, més cultural, continuaria la seva tasca literària. El cas de Lluís Alpera, Emili Rodríguez Bernabeu i Antoni Seva, poden ser representatius d'aquesta opció, mentre que el nucli parapolític universitari, continuaria aquesta politització fora de la Universitat. Es tracta de noms com Vicent Àlvarez, Ferran Zurriaga, Eliseu Climent, J. Francesc Mira, Ferran Martínez Navarro, Miquel Vilar, Albert Ferrer, Enric Jordà... Alguns d'aquests noms, pertanyien a altres Facultats com la de Medicina (Ferran Martínez Navarro i Enric Jordà). Dic això, perquè sovint s'identifica aquest nucli com a l'estrictament universitari. I penso que una de les característiques que més l'identificarien seria aquesta voluntat d'estendre's per tot el País Valencià, és a dir, pels nuclis comarcals més dinàmics on prèviament hi havia un nucli valencianista dels anys trenta (com fóra l'Alcúdia de Carlet). Aquest aspecte trencaria una imatge " acadèmica" del nacionalisme valencià als anys seixanta.

Els vincles -normalment en nuclis molt determinats- amb comarques i amb capitals de comarques, donen una imatge de centralitat/articulació del nacionalisme al llarg del País. He trobat aquests nuclis a Castelló (tant del PSV com culturals: Grup Castellonenc d'Estudis i Centre Excursionista de Castelló), Sueca (nucli vinculat al voltant de la revista *La Ribera*), Gandia (on hi havia una vinculació amb València feta pels propis universitaris de Gandia, com Francesc Candela i Josep Paià Gassent), Alcoi (amb les activitats del Centre Excursionista i d'un nucli del PSV), Elx (amb una tasca cultural prèvia amb un nucli del PSV) i Alacant (on he constatat una activitat de conscienciació cultural).

Aquesta voluntat d'irradiar fora de València té a veure amb la voluntat d'anar construint un marc de pertinença cultural i política valenciana, però emmarcada, com veurem, en un perspectiva de Països Catalans. És el cas de les relacions entre el PSV

i el Front Nacional de Catalunya o el Moviment Socialista de Catalunya. Però el fet de pertinença és clar. Mira ho il·lustrava fa uns anys a *El Desig dels Dies*:

"No hi havia més manera possible de ser que ser alguna cosa, d'alguna gent i d'algun lloc, pertànyer, perquè aquesta és l'única possible condició dels humans(...), i sense aquesta o som reduïts a una infra o sub-condició precària, o al rosegament permanent de la corca i de l'arna, i el treball de buscar una pàtria amagada entre els arbres i places i columnes, oblidada dorment entre ruïnes d'aparença intacta, era així mateix l'única manera de poder carregar sobre nosaltres l'antiga maledicció de poble, de seguir esperant els Dies del Messias o caminar encara buscant dins de casa la terra promesa, mentre uns altres perden els camins i cauen en l'adoració dels ídols estrangers, o pitjor condició encara, són cridats i forçats un per un a la retracció i a l'oblit, obligats a passar cadascú i tots davant el Tribunal Sant dels inquisidors de l'herètica parvetat en la Ciutat i Regne de València" (1981: 91-92).

I aquest fet de pertinença era viscut, per a molts integrants d'aquell nucli, com a fet sense cap referent. Per exemple, Aracil dirà que "surt una fornada de gent que no tenen ben bé amb què identificar-se"³⁰⁹ o Valerià Miralles que diu que fins aleshores "no hi havia cap altra cosa. Marquem fites"³¹⁰. Allò que els unia, doncs, era una voluntat de descoberta, de coneixement de la realitat però tenint en compte un marc nacional. Per aquesta raó, uso el terme generació com a sinònim de voluntat generacional, en el sentit que ho entenia Joan Crusellas³¹¹. És a dir, un nucli vinculat a través del fet de viure un mateix problema.

Encara que el cas que analitzo coincideix amb el fet d'estar units a una mateixa data de referència, el fet de compartir un mateix problema, descobrir una realitat, ho proposa Mira a *el Desig...*:

"hàviem d'assumir a més a més el fardell insuportable, que no consol d'orats, de saber que arreu del món eren molts, però ignorats i amb migrada esperança, els llocs on la gent de diverses maneres era obligada a viure així, desterrats de la terra pròpia, exiliats al recambró més fosc de la pròpia casa incautada pels ocupants, sotmesos a la més íntegra minuciosa apropiació dels sentits de la vista i de l'oïda, a la

³⁰⁹ Informació de L. V. Aracil. Barcelona, novembre de 1989.

³¹⁰ Informació de Valerià Miralles. València, març de 1990.

³¹¹ Vid.: Joan CRUSELLAS: *Els Pobles Joves*, ed. Nova Europa, Barcelona, 1958, *passim*.

llengua tallada (...)" (1981:90).

Aquell nucli universitari s'anava fent ell mateix. Lluís Aracil dirà que

"vam aprendre més entre nosaltres que dels professors universitaris... érem gent sense models i havíem d'aprofitar les coses... érem uns drapaires del temps.... exploràvem, dialogàvem"³¹².

Quan Aracil diu allò que aprenien més entre ells que no pas dels professors, ho deia en referència a unes frases que va dir a José Corts Grau, rector de la Universitat d'Aleshores (1951-1967).

Tots els professors, però, no van contribuir isoladament al buit ideològic o referencial. Precisament en el model d'integrar el coneixement que anaven construint, els professors vinguts del Principat influiran a aquella generació tant a nivell "d'informació ideològica", com "orientadora", com també a nivell de "consolidació d'allò après"³¹³. Altres, com Alfons Cucó, hi veuran un "vessant humanista" (en el cas de Miquel Tarradell); és a dir, d'influir-los "en un sentit global"; en canvi, en el cas de Joan Reglà, hi havia un sentit més "acadèmic", més centrat en la "renovació de la historiografia".

Aquesta opinió de Cucó, també la compartiria Màrius Garcia Bonafè; per al qual Reglà, exercia una funció "clara" a nivell historiogràfic; en canvi Miquel Tarradell, influirà més en un sentit intel·lectual. Per exemple, Garcia Bonafè, recorda que Reglà portà els tres volums de *Catalunya dins l'Espanya moderna*, de Pierre Vilar a Joan Fuster.

Joan Reglà feia unes classes "poc ortodoxes, valorant més la comunicació, introduint pràcticament els nous corrents historiogràfics"³¹⁴. Aquests professors, i sobretot Miquel Tarradell, Joan Reglà i, a un altre nivell més genèricament cultural, Miquel Dolç, tindran una funció de referent per allò que cercaven: un altre ambient. Hem de recordar, amb Josep-Francesc Yvars que aquella generació no tenia ni

³¹² Informació de L.V. Aracil. Barcelona, novembre de 1989.

³¹³ Informació de Francesc Candela i Josep Paià. Gandia, novembre de 1992.

³¹⁴ Informació de M. G. Bonafé. València, novembre de 1992.

"padres ni modelos ni tampoco historia"³¹⁵.

J. F. Mira, en la novel·la apuntada, descriu el marc d'aquella recerca de referència:

"Entràvem al seu Col·legi [al Patriarca], si no teníem altra cosa que fer, a seguir buscant entre tots alguna definició de pàtria -el mal, ai las, és que només es pot definir allò que no té història, per tal com altrament ja estaria definit de sobres" (1981:88).

I l'ambient general de la ciutat era provincià. Així ho recorda Miquel Tarradell, el primer professor de Barcelona que va venir a València el 1956: "*la impresión que tuve de Valencia fue la de haber caído en una provincia cualquiera, con mucha vitalidad económica (...)*" (Servià: 1975:157). I el mateix Tarradell, passat un temps -uns onze anys-, escrivia a Maurici Serrahima el 21 de maig de 1967, palesant un cert canvi en la situació inicial amb la qual es va trobar:

"Aquí no hi ha res de nou. Les coses segueixen el ritme que tu ja coneixes i la part més optimista és aquesta: que segueixen i que, per ara, el procés de desprovincianització no s'estanca, encara que es manté poc previsible".

La manera com aquell grup universitari anava actuant, ens l'explica un dels seus components, Ferran Martínez Navarro:

L'època [de finals dels anys cinquanta i començaments dels anys seixanta] és la del començament d'una tasca unitària que, com és natural, aniria obrint-se poc a poc a altres opcions, sense abandonar mai el seu caràcter nacional. El grup, de forma individual, anà adoptant posicions democristianes, socialistes, marxistes, etc. Ara bé, sens dubte fou el començament de la politització del País Valencià i el nacionalisme sorgit prou, podríem qualificar-ho així si bé minoritari"³¹⁶.

La formació d'aquell grup universitari té uns punts de confluència. Casos com el d'Eliseu Climent que començaren a estudiar als Jesuïtes, on anà per "emulació de

³¹⁵ J. F. YVARS: *Diario de Valencia*, 12.XI.1981.

³¹⁶ Carta de Ferran Martínez Navarro. Madrid, 7.VIII.1992.

les classes benestants" i, on encara, hi havia senyals de famílies de l'alta burgesia i la noblesa. Dels Jesuïtes, dels quals té "un molt bon record" ja que van entendre un principi de sentiment nacional-lingüístic, va passar a la Salle on va "organitzar una vaga general". Als Jesuïtes ja coincidí amb Alfons Cucó i Lluís Aracil, on amb 11 anys (Climent va nèixer el 1941 a Llombai) ja es mostraven "obsessos per la qüestió valenciana". En aquesta etapa d'infantesa ja "contestàvem -diu Climent- tota aquella situació", la qual cosa féu que a quart de batxillerat deixés els Jesuïtes i anés a la Salle. En recorda que era com "un correccional", i on "era prohibit parlar català". En aquell context recorda que "ja plantava cara a la situació". Hi havia un sentiment nacional incipient, aspecte que conservà a l'entrada de l'Institut Lluís Vives, on va fer sisè de batxillerat, i on tornà a coincidir amb companys dels Jesuïtes³¹⁷.

L'Institut Lluís Vives, fou un altre indret de concentració no tan sols d'aquell primer nucli nascut cap a l'any 1940-1941, sinó que estudiants posteriors hi anaren també. El cas d'Enric Jordà, és un exemple de com va connectar amb el nucli inicial de Dret:

"A l'edat de 10 anys, vaig fer l'ingrés en l'Institut Lluís Vives de València. L'ambient dominant era llavors (1953-1960) conservador i instrument de la cultura franquista, castellano parlant, i de forta influència religiosa. Professors d'edats avançades amb bon nivell de coneixements, si bé amb mètodes pedagògics tradicionals. Al voltant d'un professor de física, teníem converses fora de les aules, envers del passat polític: guerra civil, república, etc., i provàrem a fer un cineclub que es va abortar, per resultar sospitós per al cap d'estudiants. En aquells moments els únics que s'expressaven en català eren alguns companys que vivien els pobles, al voltant de la ciutat de València. Al voltant de l'any 1958, editàrem una revista que s'anomenava *Albatros*. Fou arran d'escriure dos articles en ella, l'un sobre la guerra d'Arger, i l'altre sobre el Congo, que es fixaren en mi, els de la revista *Diàleg* on estaven Vicent Àlvarez, Lluís Aracil, Eliseu Climent, etc."³¹⁸.

Per bé que els pares d'Enric Jordà parlessin el català, no tenien necessàriament un pensament polític nacionalista. Els seus pares, en aquest cas, serien "de pensament catòlic tradicionalista". Encara que per via lingüística hi podia haver

³¹⁷ Informació d'Eliseu Climent. València, octubre de 1989.

³¹⁸ Carta d'Enric Jordà. Godella, 2.V.90.

alguna influència:

"La influència dels meus pares en la qüestió nacional, va ser conseqüència de l'observació del menyspreu que es patia envers la llengua i la pobresa. En la casa tots parlàvem en català, per lo tant, esta va ser la meua llengua materna".

La introducció a la primera lectura en català va fer-la amb *La Simbomba Fosca*, de Baltasar Porcel. Però a nivell públic hi havia oposició vers el valencià. El medi en què es trobava era hostil a l'ús del valencià:

"En el veïnat, barri d'edificis senyorials [va néixer al barri de la Catedral] només parlàvem en català alguns dels estaments més baixos i algun botiguer. Tant la classe mitjana, com els rics, demostraven un clar refús. L'ús del català era sinònim de ignorant i pobre" ³¹⁹.

Aquest refús de la llengua era una norma a la Ciutat de València. Aracil diu que amb els companys d'escola,

"encara que la gent que eren de la Ciutat de València, la nostra llengua era el castellà, mentre que la gent més o menys semblant [la que provenia de comarques] parlava en "valencià".

Aquesta situació no s'esdevenia amb alguns d'aquells universitaris provinents de comarques. Vicent Miquel i Diego, Toni Pérez Gil o Joan Tortajada van a València parlant normalment català. V. Miquel i Diego (nascut el 1939 a La Núcia) recorda que provenia d'una família de mestres d'escola al si de la qual parlaven un "Valencià perfecte" i que, en arribar a València, ja portava un valencianisme de tipus vivencial que arribarà fins a ser "quasi federal-carlí", fins que anà a la Facultat el curs 1956-57. Joan Tortajada, nascut a Benicarló (Baix Maestrat), en canvi,

"en un ambient familiar i escolar castellanoparlant va aprendre el valencià al carrer jugant amb alguns dels nens veïns com els altres que eren també castellanoparlants. I així el valencià va esdevenir la nostra llengua de joc"³²⁰.

³¹⁹ Ibid.

³²⁰ Carta de Joan Tortajada. Reus, 21.III.1991.

Per regla general, doncs, existia una polarització espanyol-català en funció de la llengua que es parlava a la ciutat de València o dels alumnes que procedien de comarques, encara que algunes famílies no fossin catalanoparlants. És el cas de Vicent i Empar Àlvarez³²¹. En aquests casos però, sí que hi hauria una influència del medi ideològic familiar, com era el liberal o el fet d'haver rebut classes a l'Institut, com van ser les classes d'Àngel Lacalle per al cas de Xàtiva (on van néixer Vicent i Empar Àlvarez).

En els moments inicials d'organització del grup nacionalista tant universitari com de la Joventut del Rat Penat, el fet lingüístic era una plataforma que aglutinava activitats:

"Les manifestacions lingüístiques de l'època eren la d'utilitzar la llengua sempre, en tots els actes. Iniciàrem alguns contactes amb comarques. Els germans Codonyer venien llibres catalans a la plaça Redona, que es convertí així en lloc de reunió dels pocs nacionalistes, l'assistència als actes del 9 d'octubre i la llavor de consciència i formació al marc de la Universitat(...)"³²².

Les primeres activitats, les que tenien un caràcter d'iniciació, sí que tenien en la conscienciació lingüística un puntal aglutinador. Per exemple el llibre *La llengua dels valencians* va ser adquirit per nacionalistes que van anar integrant el nucli més polític, com Ferran Zurriaga que el va llegir gràcies a la Distribuïdora General (l'havia adquirit el 28 de juliol de 1960).

Lluís Alpera, per exemple, creu que aquell llibre va influir tota la generació universitària que anava prenent consciència nacional. Era de tipus "didàctic", una aplicació, segons Alpera, de la concepció del llibre de Joan Coromines: *El que s'ha de saber de la llengua catalana*. Era un llibre amb funcions didàctiques.

Alpera, que l'any 1970 s'establirà a Alacant, tingué un medi familiar catalanoparlant, ja que havia nascut al barri de Cabanyal³²³. Però els seus pares no tenien una trajectòria política marcada. Alpera, de fet, tampoc no tindria un aspecte

³²¹ Ens referim als germans Vicent i Empar Àlvarez.

³²² Carta de Ferran Martínez Navarro. Madrid, 7.VIII.1992.

³²³ Per a seguir els trets bio-bibliogràfics de L. Alpera, *vid.*: *Daina*, núm. 9, València, 1991.

polític determinat, ja que, la seva trajectòria seria sempre en el "front nacionalista cultural". D'altres integrants d'aquella generació, com Francesc Cuartero (Alacant, 1941), tenien un origen lingüístic "mixt": d'un costat el matern, obrers i menestrals de segona generació o convertits de pagesos en treballadors urbans; llengua: català. Per la part paterna, professors i funcionari(...); llengua: castellà funcional, tot i que amb actituds respectuoses i no excloents"³²⁴.

Referent a les lectures que anaven fent aquells estudiants universitaris, n'hi havia dels anys trenta com el llibre de Francesc Alcaide i Vilar: *Contra el valencianisme* (llegit per Lluís Aracil i Ferran Zurriaga); *Per la concòrdia*, de Francesc Cambó (llegit per Eliseu Climent, L. Aracil i Alfons Cucó); de Joaquim Reig: *Compendi Doctrinal del Valencianisme* (L. Aracil i Vicent Àlvarez Rúbio); *La nacionalitat catalana*, de Prat de la Riba (L. Aracil); *La Redención de las Provincias*, de J. Ortega i Gasset era, segons Aracil, lectura comuna de la generació; el *Llibret de Versos*, de Teodor Llorente; *Els Furs de València* (ambdues obres reconegudes per Aracil). *L'Antologia de la poesia valenciana* (Joan Fuster), llibre que Aracil va llegir per mediació d'Alfons Cucó.

Cucó havia aconseguit aquest llibre per mitjà de Francesc Giner a qui li regalà Fuster. Val a dir, que les biblioteques d'amistats com la d'Aracil i la de Fuster, en casos com el de Cucó, van servir de mitjà per aconseguir lectures. Altres lectures foren la *Notícia de Catalunya*, de Vicens Vives; *Els pobles joves* de Joan Crusellas, llibre que com hem vist fou adquirit per Vicent Àlvarez. En casos determinats, com el de L. Aracil, algun integrant d'altres generacions com era el periodista Martí Domínguez li va proporcionar la lectura de la novel·la *Blasco Ibañez i València*.

Val a dir, que Martí Domínguez va ser un exemple d'ascendència en joves com Aracil i E. Climent, ja que els mostrà coses com la unitat de la llengua. Aracil mateix el recorda com

"una persona que aleshores era dels qui havia guanyat la guerra. Però arran de la riuada [1957], va caure en desgràcia i va caure en gràcia per altres. Va ser l'únic personatge públic que va despuntar a València".

D'altres lectures que influïren van ser el *Descrèdit de la Realitat* de Joan

³²⁴ Informació de Francesc Cuartero. Bellaterra, gener de 1992.

Fuster, llegit per Ramon Pelegero i Jaume Pérez Montaner. Per a Pérez Montaner aquest llibre va servir per a mostrar que es podria fer cultura en català. Fou un llibre que va actuar en certa mesura com a mecanisme ideològic per a mostrar-li aquella vinculació entre cultura i llengua, ja que aleshores només creia que aqueixa associació era pròpia per a l'espanyol.

Les referències al valencianisme dels anys trenta van tenir en el llibre de Joaquim Reig *Concepte Doctrinal...* una influència notòria, encara que la gran part dels protagonistes d'aquell moment no tenen el valencianisme dels anys seixanta com a continuador dels anys trenta, en el fet que no era una proposta estrictament literària. Alpera, per exemple, identificaria la proposta dels anys trenta com a lingüística i la dels anys seixanta més global: cívico-política.

Hi havia elements de continuïtat a nivell familiar d'alguns integrants de la generació com el cas de Ferran Zurriaga, l'oncle del qual Ismael Rosselló havia pertangut a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana. La influència, doncs, es limitava a les lectures de tipus ideològic. Allò que va influir en la clarificació cultural i política d'aquella generació fou l'entrada a l'Universitat. En els casos de F. Candela i J. Paià sembla clar. També ho és el cas de Francesc Cuartero.

"La meua entrada en la consciència política té lloc l'any 1961, amb la meua anada a València per estudiar els dos cursos comuns de lletres. Compartia la cambra amb el meu amic el poeta Emili Rodríguez Bernabeu a través del qual vaig conèixer Joan Fuster i gent agombolada al seu voltant, com ara Elieu Climent, Aracil, Joan Francesc Mira, Lluís Alpera, Ardit, Ferran Zurriaga, Vicent Alvarez Rubio... A la Facultat de Lletres tenia llargues converses amb Alfons Cucó, Raimon... I afegeix que el més interessant va ésser la substitució d'un nacionalisme més o menys vague per un d'esquerrà, tot i que no expressament marxista"³²⁵.

Aquesta iniciativa pròpia fou la que anà constituint aquell nucli nacionalista universitari. Alguns d'aquells estudiants, que al començament formaven part dels Estudiants d'Acció Catòlica, abans de contactar amb el nucli d'universitaris nacionalistes, com Josep-Lluís Blasco, dirà, en aquest sentit de l'aportació dels anys seixanta que:

³²⁵ Informació de Francesc Cuartero. Bellaterra, gener del 1992.

"La Renaixença del País és més forta als '60 que no pas al segle XX. Les bases del nacionalisme modern es donen en els '60, que coincideix en un procés d'expansió econòmica i obertura de les classes mitjanes i obertura de la cultura³²⁶.

Aquesta nova aportació del nacionalisme valencià tenia altres fonts culturals com l'existencialisme francès de Camus i Sartre, però en el cas de Cucó, de Bertrand Russell i de llibres com *Els mandarins*, de Simone de Beauvoir, o el descobriment del marxisme a través de P. Vilar.

Llibres de poemes de L. Aragón com *Du poète à son parti*, llegits pel mateix Cucó, i portats de París per Vicent Álvarez, varen influir a l'hora de prendre una postura crítica amb "l'ortodòxia comunista"³²⁷. Altres llibres que tingueren influència van ser el text de J. Yves Calvez sobre Carles Marx; André Chouraqui: *L'Estat d'Israel*, Joaquim Maluquer i Sostres: *L'Estructura Econòmica de les Terres Catalanes*³²⁸; Josué de Castro: *El llibre negre de la fam*; E. Fromm: *La Por a la llibertat*; Josep Ferrater i Mora: *Les formes de vida catalana*; G. Lasserre: *L'empresa Socialista a Iugoslàvia*; Jordi Ventura: *Les cultures minoritàries europees*; M. Dobb: *Capitalisme, ahir i avui*. A més dels llibres de Joan Fuster, *Nosaltres els valencians*; de Josep Melià: *Els Mallorquins*, o el de José Vicente Mateo: *Alacant a Part*. Un llibre que va tenir una crítica per part d'universitaris com A. Cucó, va ser el de Solé-Tura: *Catalanisme i Revolució burgesa i industrials i polítics*. La crítica era que Solé-Tura identificava nacionalisme amb burgesia, mentre que aquells universitaris mantenien que en el cas valencià no hi havia una burgesia que aconduïa la reivindicació nacional. Posteriorment Cucó ha comentat que les tesis de Solé-Tura hauran de matisar-se en no haver de vincular, pel que feia a la realitat dels Països Catalans, burgesia i mercat (A. Cucó 1977:45)³²⁹.

A part d'aquestes lectures, i com ja he dit anteriorment, una via cultural

³²⁶ Informació de J. L. Blasco. València, setembre de 1991.

³²⁷ Informació d'Alfons Cucó. València, novembre de 1992.

³²⁸ El llibre de Joaquim Maluquer va ser objecte d'una ressenya a la revista universitària de la Facultat de Filosofia i Lletres, *Concret*, núm. 4 (1963).

³²⁹ Aquest comentari va ser fet en una conjuntura la característica de la qual era l'assumpció del fet dels Països Catalans per part del Partit Socialista del País Valencià (PSPV), partit que aconduïa la gran part de les reflexions teòriques sobre el fet nacional de la revista *Arguments*.

d'accés al nacionalisme va exercir-la el "descobriment de la ciutat", el "descobriment de la llengua com a fet cultural" i "les converses amb els companys de curs"³³⁰. Aquests fets són destacats per A. Cucó, en referi-se a les converses amb L. Aracil sobre el tema.

Però una altra via de formació, en un sentit més acadèmic i global, va existir la influència d'altres professors a més dels professors arribats del Principat. Em refereixo a F. Murillo i Carlos Paris. El cas de F. Murillo anava lligat a l'organització d'un seminari de sociologia a la Universitat de València (Murillo estigué a València des de 1953 fins el 1961). L'objectiu era introduir a la Facultat de Dret, de la qual Murillo era Catedràtic de Dret Polític, autors i disciplines del camp sociològic. Diu Murillo:

*"Yo había leído o andaba leyendo lo que daba de sí entonces la sociología americana. Y el reflejo que producía en la Alemania de René König y Ralph Dährendorf. Me atraía especialmente la psicología social. Todo esto en una Facultad de Derecho y en la universidad española de los primeros cincuenta sonaba extraño"*³³¹.

Murillo va introduir aquesta disciplina en un ambient de "*suficiente e imprescindible libertad*" i hi plantejava una orientació general:

*"Pretendíamos ignorar que la ideología es capaz de resistir cualquier prueba empírica en contrario. Que no hay opiniones opuestas, sino adversarios, dispuestos a utilizar toda suerte de armas, dialécticas por lo pronto". En definitiva: "Nos limitábamos, modesta, pero honradamente, a tratar de tomar contacto universitario con lo que entonces creíamos una ciencia postergada aquí: la Sociología"*³³².

Un altre professor que va influir en aquell context universitari va ser Carlos Paris, catedràtic de filosofia que a la Facultat de filosofia de València va impartir classes entre 1960-1968. Hi ensenyà "fonaments de la filosofia i història dels sistemes filosòfics" (2 cursos de comuns); " fonaments de la filosofia i filosofia de la natura" i dos anys de lògica. També hi introduí la filosofia de la ciència, i lògica moderna

³³⁰ Informació d'Alfons Cucó. València., novembre de 1992.

³³¹ Carta de F. Murillo. Madrid, 16.XII.1991.

³³² Carta de F. Murillo. Madrid, 5.I.1993.

i filosofia de la tècnica a més de qüestions d'antropologia filosòfica. Va fer el discurs inaugural del curs acadèmic 1964/65 titulat *Home i natura*. La relació amb els estudiants d'aleshores se centra en uns seminaris de caràcter polític que es feien al seu despatx a darrera hora de la tarda. Era un seminari portat per estudiants com Josep-Vicent Marquès i Cèlia Amorós. Segons Paris s'hi debatien temes com socialisme, nacionalisme, el feixisme. La funció de Carlos Paris era la de donar-hi cobertura. El seminari va organitzar-se entre 1963 i 1965/1966. Paris veia definit aquell nucli universitari al voltant del socialisme i valencianisme catalanista. Ideològicament veia aquells estudiants influïts per Marx més que no pas per Engels. Per llibres com *La ideologia alemanya*, no tan *Els manuscrits de Paris*; no gaire per Althusser i sí pel positivisme lògic en tot allò referent a la crítica de la metafísica i a l'escolàstica; a més de l'existencialisme.

C. Paris assistí també a actes com la concentració al Puig del 1965 i al Desert de les Palmes de l'any 61. L'any 1965 llegí un manifest de la I Assemblea lliure d'Estudiants al claustre de la Universitat. Carlos Paris, doncs, era un altre professor de tarannà liberal que va deixar fer als estudiants. Es va relacionar amb M. Tarradell i Reglà però no va tractar gaire Fuster. En aquell marc també copsava com el cantant Raimon era " molt admirat" i com era concebut com una "expressió de la sensibilitat de l'època". Paris diu que aleshores a la Universitat de València, i per part d'aquells estudiants, hi havia una

"unitat entre treball polític i intel·lectual" i que trobava "una connexió entre les preocupacions personals i les del moviment universitari".

L'etapa universitària on aquest professor veu més un domini del nacionalisme és entre 1962/63 i 1965/66, és a dir quan el sindicat nacionalista i anti-SEU ADEV va tenir una actuació plena³³³.

Un altre professor que va influir en alguns d'aquells estudiants (sobretot a aquells que estudiaven Història, és el cas de Joan A. Lacomba), fou José Maria Jover, que impartí la càtedra d'"Història Moderna i Contemporània" entre gener de 1950 i l'octubre de 1964. Jover recorda el clima d'aquella Facultat d'Història de València, en la qual es pot plantejar un "abans i un "després" "*y que yo centraria en torno a 1960*".

³³³ Informació de Carlos Paris. Sitges, juliol de 1993.

Aquell context:

*"fue un esfuerzo de renovación, de diálogo, de hacer una Facultad moderna y en sintonía con las corrientes historiográficas europeas lo que animó los esfuerzos de Reglà, de Ubieto, de Antonio López Gómez, de Tarradell, de Dolç, de Garín y de tantos otros compañeros, que, de manera más o menos activa participaron en el esfuerzo". Per a Jover, *La Introducción a la Historia de España que redactamos por entonces los profesores Ubieto, Reglà, y yo mismo fue, entonces, un testimonio vivo de este afán de rejuvenecimiento*".*

Recorda que va tenir relació amb Aracil, Cucó, Ardit, Llobregat i Ramon Pelegero i Lacomba. Per Jover, doncs, el canvi de situació que es dona a la Península a mitjan cinquanta té en la Facultat d'Història de València

"una especial intensidad" a causa de "un equipo bien conjuntado de profesores con afán de reformas" amb la recepció/influència de Jaume Vicens Vives i la historiografia francesa "sobre todo la obra de Braudel".³³⁴

A banda d'aquest magisteri un altre fet comú d'aquella generació era l'obertura cap al Principat. Mira dirà que en aquells anys inicials dels seixanta

"descobreixes un procés paral·lel a Catalunya, amb referències al teu propi territori que consideraves teu"³³⁵

Com situa Mira a *El Desig...* allò que representava el Principat era d'àmbit històric-nacional:

"Calia , un dia o altre, viatjar a l'altra Captiva Capital, un temps altiva, i segons diuen bona si la bossa sona. Recordant com a l'altra i a l'una, si sona o si no sona(...)

Los fills enyoradissos dels Berenguers y els Jaumes seransempre germans, circumstància aprofitable i útil, especialment, si els germans d'allà no són tan ignoscents orfes com els d'ací, ni tan desheredats, sinó que almenys poden fer compte del cabalet, tanmateix poca cosa,

³³⁴ Carta de J. Mª Jover. Madrid, 9. I. 1992.

³³⁵ Informació de J. F. Mira. Castelló, juliol de 1990.

que els pares i els avis els van deixar per disfrutar-lo en el passat, testament amb tots els ets i els uts, com ara Solidaritat Mancomunitat Generalitat Estatut Institut" (1981:202).

L'autor de *El Desig...* va prendre part activa en aquests viatges a Barcelona. Eren els primers anys seixanta (aqueix interval entre 1960-1964 és prou versemblant) i anava al carrer Alt de Sant Pere a casa del pintor Casablanca, amb Núria Codina, Josep Ferrer i Montserrat Manent, tots quatre integrants del Front Nacional de Catalunya. En altres viatges també hi anaren integrants del PSV, com Albert Ferrer i Francesc Candela. Eren viatges polítics, a banda de l'amistat personal que s'hi va establir. A València ja hi havia la base universitària de l'ADEV i el PSV, mentre que a la Universitat de Barcelona hi havia la FNEC i el Bloc Escolar Nacionalista (BEN). La comparació entre el nucli barceloní i el valencià era que "ells - diu Josep Ferrer - havien vist món, tenien molta més base³³⁶. Però les relacions comencen en una Ruta a Montserrat el curs 1960, on hi van participar Mira i Lluís Aracil. Diu Josep Ferrer respecte d'aquella Ruta:

"Ara, l'esdeveniment important d'aquella Ruta fou la intervenció més que brillant dels meus companys valencians que jo havia demanat de venir a ajudar-nos". Concretament eren Joan- Francesc Mira i Lluís V. Aracil, i puc assegurar que es feren els amos de la sessió de debat general a la qual assistiren, fins al punt, que l'únic que s'acudí de dir a un company del PSUC és que no s'hi valia perquè la Ruta era per "catalans"(...) " (1978:14).

En aquesta reunió interuniversitària hi havia militats del PSU, MSC, CC i FNC: Espinet, Josep Termes, Joaquím Boix, Rosa Borràs, Jordi Vila, Roig Fransitorra, Jaume Sobrequés³³⁷. Ferrer, però, també parteix, pel que fa a la coneixença d'aquells joves universitaris, del viatge que hem vist per pasqua de 1960, segons Ferrer

"aquest contacte va permetre de constatar que sintonitzàvem totalment i que ells a València havien arribat a uns plantejaments ben iguals als nostres, llevat que no creien oportú de formular l'objectiu d'independència. En l'aspecte teòric, estaven més ben preparats que nosaltres. La coneixença d'aquests companys valencians i un

³³⁶ Informació de Josep Ferrer. Barcelona, octubre de 1992.

³³⁷ Informació de Josep Ferrer. Barcelona, octubre de 1991.

subsegüent viatge al País Valencià em van fer adonar del gran potencial que hi havia per a la lluita d'alliberament en aquesta part del nostre país, puix que la identificació de l'opressió nacional i social en una mateixa classe era un fet més diàfan, més immediatament copsable, que no al Principat" (1978:14).

En allò que estaven més avançats, ens diu J. Ferrer, era en temes com el plantejament de la concepció nacional. Ja he dit que llibres com el de Solé-Tura no eren ben bé acceptats quant a les consideracions que aquell militant del PSU feia al voltant de la burgesia i del catalanisme. Aquelles relacions polítiques nord-sud plantejaven un altre panorama. Un panorama de solidaritat i de lluita política, tal com Joan-Francesc Mira planteja a *El Desig...*, al carrer Alt de Sant Pere i a casa del pintor Casablanca:

" Què porteu a Barcelona de València?
" Papers escrits, i no per al silenci."
" Els tirarem..."
" com que....."
" vull dir a la màquina".
" Ah! Això. Policòpia. Multicòpia. Cinc-cents".
" Quants ?".
" Quatre fulls a dues cares. Fan Quatre, Mil, no?"
" Entesos. Ja avisarem quan siguem a l'ordinari."
" Quants?"
" Quatre fulls a dues cares. Fan Quatre, Mil, no?".
" Entesos. Ja avisareu quan siguem a l'ordinari."
" Ordinari, segur?"
" Segur ordinari. El Rrapidíssim Terrestre Marítim"
" El Rrapit del carrer Pelayo, potser?"
" Deu ser aixó mateix".

I alhora havíem de concertar un viatge seu a València per a dur-nos la caixa del nostre tresor no arribava per a més, una multicopista "vietnamita", d'aquelles que eren només amb un caixonet i una tela". (1981: 208).

Aquell escenari, emmarcava les relacions entre militants del PSV i del FNC, que Ferrer, concep com a " oficiosos", ja que les relacions més comunes es tingueren entre el MSC i el PSV. De tota manera, un exemple de relació entre PSV i FNC fou que els primers butlletins del PSV, *Esquerra*, van ser impresos a Barcelona, pel pintor Casablanca, militant del FNC, que en féu la capçalera (en concret: el números d'abril, maig, juny-juliol-agost del 1967 i del febrer 1968).

Des de l'àmbit intel·lectual Joan Fuster, que estava essent partícep d'aquelles relacions, escrivia a *El Correo Catalán*, coetàniament a aquests viatges universitaris i polítics, que

*"El aislamiento de nuestras tierras empieza a quebrarse, y la vena común, más allá de la lengua incluso, sale a la superficie. Si algún espíritu vidrioso o memo todavía sale con el manido fantasma del "imperialismo" del Principado sobre las regiones hermanas, ahí están los hechos para desmentirlo. No es del Principado que han partido las reclamaciones integradoras: esto es lo importante"*³³⁸

El nacionalisme (el "valencianisme" com s'anomenava a València el nacionalisme) valencià tenia una orientació cap al Principat. Hom reconeixia els Països Catalans culturalment i històrica i s'avançava cap a una concepció política (de tarannà federal) del fet català. Entre els més joves tampoc no hi havia, parafrasejant Fuster, fronteres interiors. Aquestes relacions també tingueren una traducció "intel·lectual" com fou la col·laboració al setmanari *Cataluña Exprés* de Valerià Miralles i Alfons Cucó a l'any 1962. Alfons Cucó hi va fer una ressenya, com veurem, de l'assaig de Fuster *Nosaltres els Valencians* (setmana 22-28 de juny de 1962). Aquest marc de relacions nord-sud era demanat pels integrants d'aquell nucli nacionalista, la qual cosa evidenciava aquella opinió de Fuster abans citada: "fins i tot més enllà de la llengua".

Alfons Cucó, l'any 1963, responent a una enquesta sobre història social de la llengua (sobre narrativa i novel·la) per a *Serra d'Or*, deia que

"la raó última del particularisme valencià ve donada per una rivalitat (...) entre dues ciutats. Per això cal insistir en els problemes comuns de tots els Països Catalans, diferenciant perfectament aquest concepte del de la ciutat de Barcelona(...). Però per la mateixa raó ha d'esforçar-se, sense ingenus paternalismes, a conèixer aquesta comunitat d'homes que viuen des de Salses a Elx i des de Lleida a Mallorca, i a compenetrar-s'hi cada vegada més" (1963:31).

Cal remarcar l'ús del concepte "comunitat", com a sinònim de nació. Josep Palàcios, que ja havia anat a Barcelona per pasqua del 1960, també esmentava la necessitat que Barcelona s'obris a la resta del país:

³³⁸ Joan FUSTER: "Laurel para un canónigo" a *El Correo Catalán*, 4.II.1962, pàg. 6.

"Barcelona ha d'obrir-se a València, i ha de contribuir amb la seva ajuda total perquè els valencians se sentin vers valencians, que si això s'aconsegueix s'haurà donat un gran pas per tal que els catalans esdevinguen un autèntic país, un poble i una cultura.

(..) no hi hauria ni país ni cultura valenciana -(..)-, avui en dia, si aquell i aquesta ['País' i 'cultura valenciana'], no s'haguessin fet o ressuscitat conscientment o inconscientment, de cara al Principat i amb una idea catalanista, idea potser no del tot reconeguda, però real" (1963:38).

Aquest ambient, penso, que depassa una pura concepció literària. Joan Fuster, de fet ja palesa al *Cap d'Any* de 1962 que els títols literaris produïts aleshores "no" reflectien "tota la vida literària nostra del País Valencià". I continua dient que "podríem consignar-hi d'altres activitats no tan perdurables ni tan aparatoses com els llibres". I assenyalava -per a l'any 1961 del qual feia balanç- que "els cicles de lliçons sobre temes nacionals i en la llengua del país es repeteixen entre una vasta expectació". Per exemple, en aquesta situació d'eixamplament d'activitats no estrictament literàries, ja esmentava el butlletí *Diàleg* "intencionat i àgil" (1962:40-41). És per aquesta raó, d'influx progressiu de les activitats (ja hem vist com el Rat Penat, per exemple, i per activitat de la Joventut, havia realitzat els primers cursos d'història i conferències sobre teatre), que trobo que afirmar que el "ritme" d'aquella activitat "no fos el desitjat", no s'adiu del tot amb el context d'aleshores encara que hom reconegui que

"aquelles iniciatives significaven, en bona mesura, assentar les possibilitats, no sols de supervivència, sinó d'expansió de la cultura catalana al País Valencià" (BALAGUER: 1987: 76)

Tot perquè 1) d'ençà de la segona meitat dels anys cinquanta s'anava eixamplant el radi d'activitats nacionals i 2) que aquestes activitats tendien a una unitat del treball cultural i polític.

El nacionalisme valencià d'orientació catalana no era estrictament literari. Era aquell ritme el desitjat?. Penso que caldria valorar la tasca no tant al voltant de la seva "puntualitat" històrica sinó a nivell d'aportació a la societat del moment.

De tota manera és evident que, en el sentit de superar una orientació estrictament literària, hom anava apartant-se de la tertúlia de Xavier Casp i de Miquel Adlert. Molts dels partíceps d'aquell moment, com Emili Rodríguez Bernabeu,

recorden que ja als anys finals de la tertúlia (R. Bernabeu la situa cap a inicis dels anys seixanta c.1964), ja no hi assistia Fuster i era quan els enfrontaments amb l'intel·lectual de Sueca eren ja un fet. Cal dir també, que molts dels integrants d'aquella generació hi anaren poc o no assistiren a la tertúlia (com Josep-Lluís Blasco que no hi anà), d'altres com Eliseu Climent recorda que aquella tertúlia, on l'any 1959 va dir d'organitzar-hi un acte cultural en commemoració de la mort del poeta Ausiàs Marc, va anar diluint-se.

Max Cahner, que quan baixava per València hi assistí alguna ocasió, diu que Miquel Adlert tenia unes concepcions pròximes a les reaccionàries.

Joan-Francesc Mira en recorda que "els primers indicis" de dissensions cap a Joan Fuster es donen cap al 1960 i que en el curs de 1961/1962 ja no hi assistia. Aquell any Mira connecta amb Alfons Cucó i posteriorment, per via d'Alfons Cucó, amb Lluís Aracil. Un altre component de la generació, Manuel Ardit, tenia una idea que aquella tertúlia era "algo antic"; Enric Solà hi va anar només quatre o cinc vegades.

Entre aquells anys 1958-1959 anaven coneixent Joan Fuster, bé a la tertúlia de la tarda del Club Universitari o bé a la Cafeteria Rialto, on hi assistiren universitaris com E. Climent, A. Cucó, L. Aracil, E. Solà. Però, en aquella conjuntura, segons Mira, encara "no hi havia una prevenció política anticatalana"³³⁹. El mateix Mira, en una carta a Max Cahner explica l'ambient de la tertúlia de Miquel Adlert:

"Vaig assistir, no sé si per sort o per dissort, a la tertúlia del senyor Adlert uns dies després d'haver-s'hi rebut l'últim *Serra d'Or*. Va ser un espectacle entre còmic i penós, anant des de la defensa de la personalitat valenciana, basada en la seva qualitat de regne migeval fins als insults personals més baixos i grollers"³⁴⁰.

Mira aleshores enviava a Cahner cròniques del País Valencià per a *Serra d'Or*. D'altres universitaris com Alfons Cucó assistien a la tertúlia d'Adlert-Casp perquè els interessava la literatura, més que no pas la ideologia "A mi m'interessaven

³³⁹ Es refereix als primers anys seixanta. Informació de J. F. Mira, Castelló, juliol de 1990.

³⁴⁰ Carta de J. F. Mira a Max Cahner. València, 29.VII.1961.

molt els aspectes literaris" (era una) "influència literària que no pas ideològica" diu Cucó³⁴¹. En aquella conjuntura, i quan Adlert i Casp estaven preparant una carta col·lectiva sobre la qüestió de noms (ells proposaven no pas una terminologia totalment contrària: "comunitat catalànica") arran d'una carta contestació de Fuster a Vicens Vives (*Serra d'Or* XI, 1960), Fuster escriu una carta a Max Cahner on explica les contradiccions de la ideologia de Miquel Adlert. En reproduïxo tot el text:

Sueca, 18.XI.1960.

"Benvolgut Max:

Climent m'ha deixat veure el paper de l'Adlert.

M'hauria agradat de conèixer-lo sencer: no hauries d'haver-l'hi retornat sense ensenyar-me'l (la salut del país hauria excusat la teva indiscreció). En realitat les idees de l'Adlert no em vénen de nou. Fa anys que me les conec. L'única cosa que m'hi ha sorprès és, en certa manera, la crispació amb què ara les manifesta. Això, tanmateix, és ben comprensible. L'Adlert, en principi, pateix una pila de neurosis prou considerable: el seu histerisme es manifesta, "particularment", en una mena de mania persecutòria molt curiosa. Aquell final [de la carta col·lectiva de *Serra d'Or*] on insisteix sobre "alguns" que "reaccionaran contra mi", etc, n'és una mostra ben típica. D'ençà que me'l presentaren, no he vist mai Adlert que no hagi proclamat, d'una manera o altra, que estava essent objecte d'"atacs personals": sempre hi havia algú "atacant-lo". I no cal dir com replicava ell els altres! Bé. Sembla que, de fa un cert temps, una de les obsessions de l'Adlert sóc jo. Què hi farem! Un dia que tinguem lleure, et contaré els incidents que originaren la semi-ruptura en què ara ens movem. No dubtis que les "reaccions" que preveu en el seu article, m'assenyalen a mi, i que els 'mòbils d'interès personals m'al·ludeixen també personalment. Segurament es pensa que el meu "catalanisme" no té altre objecte (a part el de fer-me ric, és clar) sinó "atacar-lo" a ell. En el fons de la qüestió hi ha d'altres motius més estúpids encara: presumptes rivalitats literàries (!!) i coses per l'estil. Ara: m'imagino que tot això no hauria provocat en l'Adlert aquesta excitació diguem-ne catalanòfoba, si no hi haguessin mitjançat d'altres circumstàncies. Una d'elles és la prosperitat del catalanisme radical entre els joves patriotes que tots coneixem; una altra, la transcendència pública, en llibres serres d'or i relacions personals, que va prenent el problema "Països Catalans".

³⁴¹ Carta d'Alfons Cucó. València, novembre de 1992.

Això el treu de polleguera.

Amb tot, cal que ens mirem el cas Adlert amb una òptica més impersonal. En primer lloc, no hem d'oblidar que el seu 'nacionalisme' és només tradicionalisme. Em conec bé el panyo. Ell és un 'regnicola': seria feliç si demà el País Valencià es trobés convertit en Regne de València, ple de ducs i de gremis, de corts corporatives i de bisbes, de gramelles i de trobadors, amb un rei sobrevestit i barbut com el rei de la baralla. Recordo velles discussions amb ell, a propòsit del concepte de "nació": les coses pintoresques que deia encara em fan riure. El seu punt de vista "historicista", naturalment, havia de xocar, pel malentès fonamental que implica, amb la idea d'un nacionalisme català integral. Per a ell, la "personalitat valenciana", "el fet diferencial", havia d'ésser afirmada no solament enfront dels castellans sinó també -i potser més- enfront del Principat. Crec que tot això ja dona prou llum respecte al particular. L'actitud de l'Adlert, per desgràcia, és compartida per molts valencians, i per molts valencianistes. És divertit comprovar, per exemple, que en aquest punt coincideix amb un dels seus enemics més irreconciliables: l'Almela i Vives. Les atzagaiades anticatalanes de l'Almela, en aquests darrers anys, són famoses: pràcticament les úniques que han tingut -de més a més- publicitat, dissonant una mica el to "pro-català" que intentem d'introduir en la premsa local els altres plumífers valencians. Tan l'Adlert com l'Almela són individus que tenen un ressentiment personal pendent amb "els catalans": però fóra imprudent de reduir-los a això només. Les bestieses que diuen tenen partidaris, clientela, jinchas. Molts d'ells són valencians espanyolistes o valencianistes criptoespanyolistes. Aquesta gent els aplaudeix i corrobora. La cosa no tindria importància si l'Adlert o l'Almela no apareguessin davant el públic com "valencianistes" i fins i tot com simpatitzants del catalanisme. Però com que son "valencianistes" i escriuen en català (malament, però hi escriuen), la polèmica amb ells es presta a tenir, en principi, l'aparença d'una picabaralla interna; doctrinal en el grau més delicat, del "valencianisme". I el "valencianisme", no és tan robust, ara com ara, per suportar una prova així. Pel que fa a mi, he procurat sempre ignorar aquestes posicions, en tant que posicions individuals i m'he limitat, en el millor dels casos, a combatre-les en un terreny purament teòric.

Papers com el l'Adlert, però, ens obliguen a reflexionar sobre alguns punts que habitualment passem per alt, enduts com anem per una eufòria massa plàcida. La revifalla catalanista d'aquests últims anys ha pogut fer-nos creure que els tradicionals obstacles "anticatalà" de la societat valenciana estava superat. En això sí que podia haver tingut raó l'Adlert: si ens hagués reprotxat la nostra "obnubilació", no

respecte a les comarques de parla castellana, sinó respecte als valencians de parla catalana mateixos. Els catalanistes valencians d'avui estem en el perill constant d'oblidar que la nostra gent no ha sentit parlar mai de catalanisme. No és que desconeguem aquesta realitat: és que, a força de moure'ns en un medi -el nostre- restringit, catalanitzat, acabem creient (o en el risc de creure) que tot està resolt, o que tot és fàcil de resoldre. Com que ací no hi ha ningú que tingui el menor sentit polític, aquesta qüestió encara no ha estat enfocada cruament. Una exigència d'eficàcia hauria de regir les nostres actuacions, això és elemental. El problema, aleshores, seria : ¿cal anar de cara al poble parlant de "catalanisme" o de "valencianisme"? Ara empro aquests dos mots com a etiquetes volent designar la mateixa cosa, però pensant en la distinta repercussió immediata que poden tenir. El dilema és una mica fotut. Hauríem d'estudiar una solució adequada, en vistes a una oportunitat de propaganda. Necessitem, els valencians catalanistes, un nou utilitatge terminològic per a encarar-nos amb el país. Aquest és un punt que em preocupa moltíssim. A més, com ja pots comprendre, no és solament un problema de lèxic, ni tan sols de principis bàsics: té una projecció de tipus constitucional (hipotèticament almenys), que hauríem de tenir prevista.

Quant a les comarques de parla castellana, hi hauria molt a dir. Els valencianistes d'abans de la guerra, que no es plantejaren mai seriosament la possibilitat "pancatalana", no els concediren massa importància. (Potser també perquè no acabaven de creure ni tan sols en la perspectiva d'un País Valencià autònom). Jo no crec que -i contesto la teva pregunta a Climent- aquelles comarques siguin "catalanes". Són castelleses, o aragoneses, o com vulguem dir-ho. ¿Valencianes?. Potser sí, però no gaire. I no ens hem pas d'enganyar: la gent d'aquestes comarques voldria un País Valencià, com és lògic. Si pensem en les solucions "constitucionals" que poden arbitrar-se per al cas, jo no crec que es decidissin de grat a fer el joc a la solució "valencianista" autonòmica (i no diguem ja a una solució "catalanista") però si se les posava en la disjuntiva de triar entre Castella i nosaltres, probablement es decantarien per nosaltres. Els temps que corren no són els més propicis per a fer càlculs fins aquests extrems. Jo només goso judicar-hi a través d'alguna gent d'aquesta, intel·lectuals, que circulen per València. Però si els valencians-catalans els costa de fer-se càrrec del nostre problema -enfangats que estan en el mites i els prejudicis carpetovetònics, ¿què serà dels valencians-castellans, que ni tan sols tenen la llengua per sentir-se "diferenciats"? L'Adlert s'equivoca sobre la "valencianitat" d'aquelles comarques. La "fidelitat valenciana" dels Serrans, dels xurros, és un joc de paraules sense sentit. Aquells bons homes no passen d'un primíssim patriotisme administratiu, com és d'esperar. Pel que es refereix a l'origen del

bilingüisme geogràfic valencià, també caldria corregir alguna de les observacions que -suposo- fa l'Adlert. Aquest és un punt obscur per als filòlegs encara, jo no crec que provingui de l'època de Jaume I; si més no, no en prové únicament. M'inclino a pensar que la repoblació de principis del XVII, després de l'expulsió dels moriscos, hi contribueix d'una manera potser més poderosa.

En fi... Encara podríem seguir divagant sobre el Tema. Ja ho farem de paraula, quan em convidaràs a sopar, durant la meua pròxima visita a Barcelona. Perquè em convidaràs a sopar ¿oi? Després de l'aplec de Lliria l'Adlert ha tingut una violenta topada amb en Cucó i en Codonyer, a propòsit del mateix tema. Sembla que Sanchis Guarnier hi ha intervingut d'home bo, a fi d'atenuar la fricció, i sobretot de fer reflexionar a l'Adlert a propòsit de les seves intemperàncies. Serà inútil.

Bé ja m'he cansat d'escriure't.
Records a l'Eulàlia. I a Bastardes.
Ben teu".

Aquestes contradiccions al si del Grup Torre vers Joan Fuster ja hem vist que foren, entre d'altres causes, per l'aparició, segons Fuster, dels "catalanistes radicals". Aquells joves universitaris s'anaven situant al voltant de Joan Fuster i abandonant la tertúlia d'Adlert, que ja en tenia una concepció crítica³⁴².

³⁴² Miquel Adlert va escriure una carta a Albert Manent on deia que ell i la resta del Grup Literari de Torre havien iniciat aquells joves al valencianisme: "Alguns dels que érem jòvens a la vinguda de la guerra hem intentat dur-los una consciència patriòtica (...); però aquells joves no copçaven, segons Adlert, aspectes de la realitat valenciana --com era el "bilingüisme geogràfic", com esmenta Adlert-- els quals serien "negligits", "per aquells joves informats pels propugnadors d'aquest valencianisme esquifit". I afegia que "quan hom veu l'edifici i hom no coneix els fonaments o l'arbre sense conèixer les arrels, a simple vista fa goig veure aquests joves, però quan hom aprofundeix per examinar arrels i fonaments, la impressió és desoladora davant la manca de base, sostinguda per un dogmatisme i una falta d'esperit crític que fan molt difícil el remei; i és una gran pena quan hom veu les condicions d'aquesta joventut, tan abandonades. Per això nosaltres ens esforcem per aprofitar-les i dur a bon port aquesta vocació, puix que, de seguir així, les conseqüències, (...), serien realment catastròfiques(...)".

Afegia respecte als joves d'aleshores, que hem de suposar que serien aquells universitaris, que "s'han bastit un valencianisme en l'aire -sense arrels- que no podria sostenir-se en circumstàncies normals i que -quan aquesta joventut ha vingut cap a nosaltres- fem per fonamentar-lo, tasca essencialíssima puix que és el valencianisme del futur".

La carta era una justificació de la tasca d'Adlert i una crítica als propugnadors d'aquell "valencianisme esquifit" [= Joan Fuster?].

La conjuntura de 1960 seria significativa pel que fa a marcar diferències ideològiques entre la tertúlia d'Adlert, i els estudiants, amb Joan Fuster. Carta de Miquel Adlert a Alber Manent.

Hi havia una consciència de generació a nivell general en aquell nucli universitari. Encara que hi havia una tendència més política i una altra de més cultural, existia el fil conductor de construir una realitat. Joan Francesc Mira ho manifestava en una carta-manifest titulada *L'hora d'una nova joventut* el febrer de 1961. És a dir, quan ja feia uns dos anys que aquells estudiants s'anaven aglutinant. Els termes en què escrivia Mira eren els característics d'aquells joves valencianistes universitaris:

"... I ara està sorgint una nova generació d'homes autèntics, amb un camí i una preocupació: amb un ideal.

València, el poble valencià, estava, i està encara, adormit en un dormir de segles. Des del segle XVI, des dels temps dels Reis Catòlics, els valencians vivim en la inconsistència més vergonyosa de la nostra personalitat... Ens han volgut fer oblidar que som valencians, fills i germans de catalans, que tenim una personalitat, una cultura i uns drets que cap persona, cap país foraster, no ens pot negar... Ara, quan valencians i catalans podríem ser un poble entre els més civilitzats, cultes i progressius d'Europa, ens trobem en la trista situació econòmica i cultural que qualsevol amb els ulls oberts pot observar.

Però València no ha mort. I una nova generació de valencians, dignes del nostre passat gloriós, sabrà trencar la indolència actual del nostre poble, sabrà superar els obstacles d'un estat d'opressió absorbent i castellanista, sabrà trobar per a la nostra Pàtria un nou camí de progrés, de dignitat i de llibertat dins la col·laboració entre tots els pobles hispànics i entre tots els pobles europeus...

Nosaltres els joves tenim la iniciativa. El futur és nostre... Ara és l'hora de la teva resposta i de la teva responsabilitat"³⁴³.

Les idees que contenen el text de Mira són pràcticament semblants al text redactat per la Joventut del Rat Penat el 1957. Potser Mira, rebla el clau en la incidència històrica que portaria a aquella "inconsistència" del poble valencià. Però el marc era pràcticament el mateix: la relació amb el Principat i obertura cap Europa. Aquesta concepció del fet nacional els portava a començar l'anàlisi per la realitat més propera (Manuel Ardit conta que la seva afecció de jove, amb Aracil, era

València, 30.VIII.1960. Agraïm la gentilesa d'Albert Manent en haver permès la reproducció d'aquesta carta.

³⁴³ In Max CAHNER: "Un document històric" a *el Temps*, núm. 31, 21/27.I.1985.

l'arqueologia; Cucó ja hem vist que també atorgava importància als anys en què "explorava" la ciutat) per abastar el marc europeu. Ardit concebia aleshores, un universalisme no contraposat al fet nacional valencià i sí oposat al localisme³⁴⁴. I d'elements en tenien: la metodologia historiogràfica proporcionada per Joan Reglà.

Els professors del Principat jugaren un paper determinant en el fet de donar unes noves perspectives superadores del localisme. Joan A. Lacomba explica:

"Estos profesores (Dolç, Tarradell, Reglà) fueron importantes en la formación académica y cívica de mi generación en la Universidad de Valencia. Tarradell y Dolç nos dieron a conocer la existencia de la cultura catalana (por ej. las traducciones al catalán de poetas clásicos latinos) como hecho cultural diferenciado. Por ejemplo, ellos con J. Vidal Alcover [va ser a València entre 1957-1960] nos acercaron a Espriu, P. Quart y algunos otros. Reglà, con quien tuve estrecha relación, nos 'transmitió' a Vicens, cuya influencia fue decisiva. Metodológicamente, fuimos herederos de Vicens y de su escuela, en buena medida. Junto a ello, y a través de Jover, nos llegó la 'línea braudeliana' (...) El Mediterráneo fue obra de obligada lectura sobre la que se nos examinó). (...) Reglà y Jover nos abrieron a otras lecturas: Ramos Oliveira, Bruguera, A. Castro, Sanchez Albornoz, Diaz del Moral, historiadores franceses, etc. Tanto Reglà, como Jover, junto con Ubieta, nos transmitieron un 'sentido crítico' ante la 'historia tradicional' y, sobre todo, ante la idea de que la Historia de España era la historia de Castilla. Ellos nos hicieron ver, cada uno a su manera, que otros pueblos habían participado en el proceso histórico espacial. Por su parte, Antonio López Gómez por su preparación, rigor en las explicaciones, modernidad en la concepción geográfica y gran calidad humana y científica, nos hizo ver el papel de la geografía en el proceso histórico. Ellos, fundamentalmente, nos formaron"³⁴⁵.

Aquests professors, doncs, els bastien dels elements bàsics quant a formació per a que hom pogués construir un quadre històric sobre el qual intervenir. No s'entén d'altra manera que Miquel Tarradell escrivís un article a *Didleg*, revista d'aquell nucli d'universitaris, titulat "El descobriment d'Europa" o que Joan Reglà hi col·laborés amb un altre de titulat "Consideracions sobre el món actual". Tota

³⁴⁴ Informació de Manuel Ardit. València, març de 1990.

³⁴⁵ Contestació a qüestionari de J. A. Lacomba. Málaga, 7.VI.1992.

aquella perspectiva d'activitat intel·lectual i concreta -les primeres passes- fa que la gran part de components d'aquella generació consideri que les tesis de *Nosaltres els Valencians* (1962) ja les portaven, almenys en intuïció, en tot aquell procés de conformació d'un nucli universitari i cívic amb unes bases mínimes de consciència de país."Algo que buscàvem"³⁴⁶, és una expressió que denota aquella activitat prèvia al llibre de Fuster. Jaume Pérez Montaner, també integrant d'aquell context encara que no lligat directament al nucli universitari de la revista *Diàleg*, recorda que el llibre de Fuster "era necessari en eixe moment"³⁴⁷.

Joan A. Lacomba també dirà que "*Nosaltres... reafirmó en mí lo que veníamos haciendo*". Hi havia, doncs, el llibre i hi havia un subjecte, un context que l'acondueïa. Eren dos camins que s'ajuntaven: les idees i la pràctica. Josep Iborra diu que "Quan Fuster va marcar "la frontera divisòria" no es trobava sol en la "banda" en què s'havia situat. Li feien costat alguns escriptors de la generació dels anys trenta - encara fidels a l'esperit que la va animar- i altres més joves que volien continuar-la. Tots plegats, no n'eren molts, però constituïen ja un front decidit, ja animat des de principis de la dècada dels cinquanta per les idees que Fuster havia fet circular en alguns escrits, i sobretot, de paraula. Eren ells els primers, i més directes, destinataris de *Nosaltres els valencians* els únics que, de fet, esperàven aquest llibre i el van fer ràpidament seu, perquè ja en sabien de la substància"³⁴⁸.

Aquestes paraules concentren la pràctica nacionalista des dels temps que hem vist de l'*Obra del Diccionari* als temps dels universitaris, passant per aquells casos amb antecedents polítics dels anys trenta com són els casos de Ferran Zurriaga, l'oncle del qual, Ismael Rosselló havia format part de l'Agrupació Valencianista Republicana (AVR) i Joan-Antoni Lacomba, qui va conèixer valencianistes dels anys trenta com Josep Cuelco, per mitjà de son pare. El llibre de Joan Fuster, tenia un nucli que el va rebre i el va fer seu: un subjecte.

De fet ja hem vist com la coneixença de Fuster i de les seves idees no venia de nou. Molts el conegueren, com Lacomba, a final dels anys cinquanta i el tenien com a referent:

³⁴⁶ Informació de J. L. Blasco. València, novembre de 1991.

³⁴⁷ Informació de J. Pérez Montaner. València, setembre de 1991.

³⁴⁸ Vid.: Josep IBORRA: *Humanisme i Nacionalisme en l'obra de Joan Fuster* (Tesi Doctoral), Vol. II, València, 1984, pàg. 89.

"Fuster era un 'hombre referencial', cuyos artículos en prensa leíamos. Nosotros... significó una conmoción entre mucha gente y para mucha gente. Yo pude comentar estas cosas con M. Sanchis Guarner (...). Fuster fue un aglutinante para mi generación. Él significaba una clara línea interpretativa a proseguir. Representaba, sobre todo, ese compromiso cívico con una cultura y con el 'pals'. En este sentido, creo que también fueron importantes M. Sanchis Guarner y V. Ventura"³⁴⁹.

D'altres estudiants d'aleshores com Rafael L. Ninyoles, remarcaran la comunicació existent entre aquells joves i Fuster:

"Però entre Fuster i nosaltres es produïa un intercanvi freqüent de punts de vista en les reunions setmanals en el bar Los Pajaritos i després les Cafeteries Oltra i Oest, que van substituir les tertúlies en casa d'Adlert i el Casp"³⁵⁰.

Per l'Aracil, i per la seva generació,

"Fuster va representar per a nosaltres el saber, la intel·ligència i la dignitat. Era l'únic exemple vivent d'un tipus de persona: un home de lletres (oposat a la comunitat donada: a 'l'antigor'). Per nosaltres, Fuster va ser el que els nostres mestres no van ser"³⁵¹.

Tot aquest context ens permet d'entendre la tasca de continuïtat que volia deixar Fuster:

"No desearía morir sin antes haber dejado en funcionamiento y en forma en el país valenciano, unos cuantos equipos de intelectuales y no intelectuales capaces de remover esta sociedad en perpetua somnolencia digestiva"³⁵².

És a dir l'any en què es produeixen aquestes afirmacions, 1963, el nucli bàsic de *Diàleg*, el nucli inicial, ja haurà acabat la carrera (generalment de Dret o de

³⁴⁹ Carta de Joan A. Lacomba. Málaga, abril de 1992.

³⁵⁰ Vid.: Toni MOLLÀ: "Un senyor sociòleg" a *El Temps*, 9/14 de febrer de 1987, pàg. 34.

³⁵¹ Informació de L. Aracil. Barcelona, novembre de 1989.

³⁵² Vid.: *Destino*, núm. 134, 27.IV.1963, pàg. 45.

Lletres), o estarà a punt d'acabar-la i continuarà la tasca de traduir en realitat política o intel·lectual, la seva consciència de país, ultrapassant una concepció culturalista. És per aquesta raó que Ninyoles constatarà aquesta superació d'una esfera estrictament literària:

"(...) Yo me considero de la promoción valenciana del 62, la cual representó, al margen de un tema de conciencia del país y de una fuerza de choque, en este aspecto, una especialización profesional que parte de esta postura. Quiero decir que hasta entonces el 'valencianista', entre nosotros, era el hombre que debía saber hacer versos. Nosotros en cambio aplicamos nuestra actitud a las más variadas ramas profesionales: la historia, la antropología (SERVIÀ: 1975: 265).³⁵³

Els principis generals s'aplicaven a l'anàlisi dels problemes del país. Un altre cas de traducció professional de l'assumpció del fet nacional, serà Ricard Pérez Casado que dirà:

"He estudiat econòmiques per raons patriòtiques. Calia que hi haguessin economistes. Entenem que, en un marxisme solapat, es podia fer país a partir de la industrialització. El país seria modern si era industrial"³⁵⁴.

Hom seguia tota aquesta trajectòria del grup amb una seqüència. Primer, alguns integrants d'aquella generació començaren amb un sentiment fosc de consciència de pertinença a una comunitat cultural; molts, com J. F. Mira o E. Climent, en un primer moment de juvenesa, no admetien que la cultura, o els representants de la cultura valenciana, com pogués ser el cas d'A. Marc, pertanyés a la cultura catalana. En canvi, la relació amb persones més grans, com Martí Domínguez, intervenen, en casos com el de Climent o Aracil, per mostrar aquesta pertinença. Als Instituts (Lluís Vives) o als Jesuïtes, aquells estudiants formen un nucli que ja admetrà formes de sentiment de pertinença a l'àmbit català. Finalment, la universitat i la relació amb intel·lectuals, sobretot Joan Fuster, farà que aquest sentiment prengui la forma de consciència nacional.

Aquest procés, que es produeix de forma autònoma al procés d'industrialització

³⁵³ Per a la ideologia nacional d'aquella generació vegeu: Aracil, L. V.: "Notes sobre un segle de Vida Valenciana", *Serra D'or*, juny, 1966, pàg. 21.

³⁵⁴ Informació de R. Pérez Casado. València, desembre de 1989.

valencià (accelerat a partir de la segona meitat dels anys seixanta), fa que puguem parlar de formació de les bases d'un canvi cultural, un canvi de mentalitat, de canvi de mecanisme ideològic en funció de les activitats d'aquell nucli generacional; més si hom té en compte que el canvi de mentalitat, d'orientació dels problemes que ordenen la realitat i la forma d'entendre'ls es produeix prou més tard que el propi canvi d'estructura econòmica en una formació social. Vicent Soler reconeix aquesta disfuncionalitat entre canvi cultural i canvi en l'estructura econòmica quan diu que

"el trasllat dels canvis operats en l'estructura econòmica a l'àmbit més ampli de les relacions socials és més lent del que hom pot suposar"(1986:96)

He parlat de canvi de mentalitat. Em refereixo, que aquesta generació, aquell nucli que esdevindrà progressivament un moviment de conscienciació nacional cultural i polític, que basteix una nova representació de la realitat. L'organització de la seva ideologia tindrà dos àmbits de funcionament. Un primer lloc comú serà combatre el tòpic del "Levante Feliz"; un segon escenari serà obrir-se a la realitat exterior. I no solament a Europa, sinó a indrets com Algèria, Cuba, on s'estava produint un canvi revolucionari.

Pel que fa al primer nivell, estrictament valencià, Valerià Miralles escrivia a *Cataluña Expres* un article titulat: "*La Agricultura valenciana, la realidad y el Mito*"³⁵⁵ i hi feia un retrat de la situació real i no pas mixtificada del camp valencià:

"Todavía, motivo para que la más selecta variedad de tópicos comiencen a aparecer. El cuadro mitológico del 'Levante Feliz', desgraciadamente ha calado en la mentalidad soñolienta de muchas gentes que nunca han pisado la tierra del país valenciano. Aunque, todo sea dicho, también en la ciudad de Valencia no sea extraño tropezar con algún despistado agrícola, capaz de creer todavía en ciertos sucedáneos del paraíso. Sin embargo, la agricultura valenciana no es, de ninguna manera, un vergel florido, fácil y risueño. Lo aquejan numerosos problemas".

I, com a conseqüència, V. Miralles planteja el problema real: la

³⁵⁵ Valerià MIRALLES: "La Agricultura valenciana, la realidad y el Mito" a *Cataluña Expres*, núm. 39, 27 de juliol - 3 d'agost de 1962, pàg. 16.

industrialització de l'agricultura:

"El país valenciano necesita urgentemente la industrialización de su agricultura. Esto permitiría resolver provechosamente un problema económico -los derivados industriales en los mercados español y europeo- y un doloroso problema social: La creciente emigración valenciana (...). La industrialización de la agricultura daría un empleo estabilizado a gran número de jornaleros desocupados- o mal pagados durante ciertas épocas del año".

En forma genèrica allò que aconduïa aquella generació, era, com diu el mateix Valerià Miralles, *Conèixer-nos*:

"Una societat sense consciència de la seua realitat social, històrica, econòmica podrà ser qualsevol cosa menys un poble. Serà com a màxim un aplec desorganitzat de persones sense vincle entre elles.(..)
Els valencians necessitem conèixer-nos per a tenir 'una decisió de futur' (..)

[i endinsant-se en el tema de l'article: l'economia]. La manca de coneixement sobre la nostra realitat econòmica, produeix, com a conseqüència, fer que molts de nosaltres no tinguem criteris ni resposta davant de la majoria dels problemes que la nostra comunitat té plantejats. I això és greu. El qui no coneix la realitat, no es preocupa ni de les causes ni de les solucions dels problemes: simplement no existeixen per a ell. (...)

El primer pas per a la solució dels problemes es prendre'n consciència. I no ho oblidem mai: nosaltres com a comunitat, tenim uns interessos a defensar"³⁵⁶.

És tan sols, un exemple d'opció d'un marc general que impulsés una manera innovadora de percebre la realitat social valenciana. Aspecte que s'oposava radicalment a un altre tipus de visió, la ideològica dominant d'aleshores. Com a exemple, el discurs pronunciat per Enrique Oltra Moltó a l'ocasió dels Jocs Florals de 1959. El títol, ja prou eloqüent, *Germanor. Sempre València*, contenia la següent visió de la realitat de València:

"Si de acuerdo con vuestro justo deseo tuviera que presentaros mi tarjeta, en ella, acaso, figurara bajo mi nombre un título: el de mi valencianía. Yo vengo aquí tan sólo por eso: por valenciano. Vengo

³⁵⁶ Valerià MIRALLES: "Conèixer-nos" a *Jornada*, 2.X.1964, Pàg. 4.

sin otro título, ni otro mérito, que mi entrañable y sentida valencianía (...).

Vinc d'unes terres regional, tradicional i psicològicament valencianes, on nostra dolça llengua vernacla és encara hui el vehicle comú del nostre pensament (...).

Vengo a afirmar la admiración y el cariño de Alcoy a esta Valencia adelantada, aquí donde su geografía es suavidad, verdad de huerta, jardín y aroma de naranjo. A esta Valencia cuya alma es toda ella Primavera: una primavera fuerte y sensible; una primavera que la llena por completo, y que, incapaz de mantenerse oculta en sus entrañas, estalla en la flor de sus jardines y rompe en la hermosura de sus fiestas y sus ferias y se concreta aquí, esta noche, en ti, Reina, en cuyos ojos vibra la luz, el color y la luminosidad de su sol y de su cielo y por cuya sonrisa está escapando a raudales, con toda su poesía, la gracia y la alegría infinita del mar y de la huerta (...).

*Queremos, en fin, evocar nuestra Historia para conocer; y conociendo, amar el espíritu genuinamente español, el alma de lo auténticamente hispánico de aquel espíritu nuestro que, al lograr la unidad nacional, aseguraba la propia existencia de Europa*³⁵⁷.

Les reflexions d'aquells universitaris, es feien ressò d'un principi bàsic: situar els problemes que sorgien en aspectes centrals com l'economia, (un dels casos que dominarà les reflexions d'intel·lectuals i periodistes valencians al llarg de la dècada del seixanta)³⁵⁸ en un marc propi cultural. Aquella generació entenia que calia dinamitzar la societat però a partir d'una trajectòria pròpia. Anys més tard, aquesta voluntat (i necessitat) de vincular innovació, canvi, amb una cultura; ho expressava així l'economista Josep A. Ybarra amb unes reflexions que si bé es feien a la dècada dels vuitanta, podien ben bé ser retrospectives vint anys enrera:

"El culte que a hores d'ara -diu Ybarra- es fa de la innovació i de la

³⁵⁷ Enrique OLTRA MOLTO: *Germanor. Sempre València*, 1959, pàgs. 7-9, 17.

³⁵⁸ *Valencia Fruits*, diari econòmic editat a partir de juny de 1962, fundat per Martí Domínguez va expressar des de les seves pàgines temes d'interès per als sectors socio-econòmics valencians. La industrialització de l'agricultura valenciana, les connexions europees de l'economia valenciana i l'atenció a les propostes dels agents econòmics, fou una de les característiques d'aquest diari que, el 1966 va incloure, en principi com a suplement *Al Dia*, que deixà de publicar-se el mateix any 1966 i va ser finançat per Vicent Iborra i Lluís Sunyer, empresaris valencians. Aquest diari també es feia ressò de qüestions socio-econòmiques i cíviques.

modernització no pot fer oblidar que els components culturals, la tradició, la llengua, la història, representen un paper rellevant -potser el que més- per a assolir innovador capdavanter de caràcter no dependent" (1989:61)".

Els anys seixanta doncs, tenen "el suport cultural", organitzat per aquella generació; primer en forma d'interrogant, sobre els quals caldria reflexionar i aquestes reflexions, s'aniran fent a partir de la segona meitat dels anys seixanta amb els primers estudis en l'esfera de les ciències socials³⁵⁹. És per aquesta raó que la importància donada per Ybarra a aquest suport cultural no és en va: "L'oblit de la tradició- dirà Ybarra- aboca a un fracàs en la innovació" (1989:66).

Per tant, marc cultural-nacional i reflexions inicials que tendiran cap a pensar que els canvis socials anaven interrelacionats. I la gradació nacional, la construcció d'aquest marc cultural, anava irradiant en dos cercles concèntrics bàsics: 1) apel·lar a la responsabilitat vers el País Valencià, que és el que contenia aquella carta-manifest de Mira de febrer de 1961 i 2) cercar una comunitat nacional general: els Països Catalans. Mira ho veu així:

"(...) la qüestió presentava un doble aspecte que la majoria de nosaltres [parlant de la lògica de *El Desig...*] tenia prou clars. Si el patriotisme l'entens com un sentiment d'adhesió emocional, de responsabilitat immediata i directa del País Valencià, érem patriotes valencians [es refereix al marc d'aquells primers anys seixanta 1960-1962]. Ara bé, des d'un plantejament intel·lectual nosaltres ni volíem ni podíem concebre aquest territori, aquesta pàtria, al marge del seu marc nacional propi, els Països Catalans. Són dos nivells distints de consideració" (1988:26).

³⁵⁹ Un exemple serà *L'Estructura Econòmica del País Valencià*, editat per L'Estel el 1970. La idea d'aquest estudi col·lectiu sobre els sectors econòmics valencians (amb incorporació d'estudis demogràfics i comarcals), era crear un exemple semblant al llibre sobre estructura econòmica de Ramon Tamames. L'elaboració, amb coordinació d'E. Lluch, que ja començava a fer viatges a València, va començar el 1966. Vicent Ventura, explica que després que Fuster l'assabentés sobre la realització d'un estudi econòmic per part d'E. Lluch, van anar a veure Adolf Pizcueta, home de confiança d'Ignasi Villalonga. Pizcueta va parlar amb Joaquim Reig, el qual va citar a casa seva Pizcueta, Fuster i Ventura. I els va dir que temia que no hi hagués gent per a fer aquest llibre. Joaquim Reig va donar un ajut econòmic d'unes 200.000 pta per a la realització d'aquest llibre; encara que E. Lluch afirmi que aquest suport fou molt genèric. Aquest llibre, segons Ventura, va tenir molt de ressò entre els sectors econòmics. Era un llibre que "feia de referent", diu Ventura. (Informació de Vicent Ventura i Ernest Lluch. València, setembre de 1991 i Barcelona, gener de 1993).

Elaborar una concepció del que havia de ser la societat valenciana, alliberada de tòpics, l'enfrontaria a l'*stablishment*. Fuster en serà un exemple. Per això sembla que la categoria d'identitat transgressiva, elaborada per Jaureguiberri, no sigui desencertada: per a construir un àmbit nacional comú (català) partint de la realitat pròpia (València) i fer-ho en tant que valencià en relació amb la resta de connacionals a fi de substituir la provincianitat (a la qual hem vist que es referia Miquel Tarradell) per la dignitat com a poble, és quelcom que requeria construir simultàniament una visió de la realitat que partís no del tòpic sinó de les contradiccions. Tot aquest procés portaria a una situació que Mira, com a representant d'aquella generació, va viure: la substitució de la dependència vers un tipus de cultura espanyola per una altra organitzada des del propi País Valencià i que pertanyeria a un altre de distint: la cultura catalana com a cultura nacional:

"(...) només és a partir de llavors, dels anys seixanta, quan comença a tornar créixer una certa producció pròpia, una producció dins de València, de cultura que es pensa i es concep o bé específicament valenciana, o bé, en aquell moment, majoritàriament part d'un món cultural més ampli, almenys culturalment i lingüísticament, com a català "(1990:91).

Però hom podria dir potser més: des de l'àmbit de la pràctica nacionalitària el fet vivencial de la construcció d'aquests dos àmbits de pertinença constantment intercomunicats, començà almenys en les seves bases, en el missatge implícit de l'Obra del Diccionari, en aquells primers viatges dels anys cinquanta i en la concepció de Joan Ballester de crear una xarxa nacionalitària que duqués a la integració nacional. Allò que en paraules d'Enric Tàrraga seria el nacionalisme de tipus alcoverià: de la regió a la nació; de l'àmbit de pertinença més pròxim al més comú: com a valencians, i en tant que valencians: catalans.

Aquest primer àmbit de la ideologia d'aquella generació comportava partir de les contradiccions concretes-pròximes per a bastir un marc cultural de pertinença que inclouria un procés de canvi social. Ço és veure amb nous ulls la realitat vindria acompanyat d'un referent ideològic exterior als primers anys seixanta (1960-1962).

Aquells primers anys seixanta, que abasten un primer període de formació ideològica i l'obertura als problemes internacionals d'aleshores s'anava efectuant des d'unes postures solidàries. El marc d'aquesta solidaritat activa, podríem trobar-lo en un viatge que va fer Eliseu Climent a Algèria, en el procés de la independència

respecte de l'estat francès, solidaritzant-se, alhora, amb un grup ètnic cabilenc:

"(...) jo estic acabant la carrera de dret i aquell moment era el més fort de la revolució algeriana, allà hi ha Ben Bella, que està en lluita molt popular, popularíssima en contra del francès, i jo me'n vaig a Algèria (...). M'instal·le en el barri més deprimat, més castigat, d'Alger, i participe en una sèrie de col·lectivitzacions d'impremtes, en algunes campanyes de tipus cultural i també en campanyes de repoblació que organitzava Ben Bella. El que passa és que quan vaig arribar vaig conèixer que hi havia un territori, el territori cabilenc, que és una minoria nacional que havia lluitat molt contra els francesos, però que la mateixa revolució algeriana estava en aquell moment aixafant. Aleshores em trasllade a la Cabília, (...), i encara recorde ara i m'impressiona moltíssim com les tropes algerianes feren unes batudes increïbles per tota la zona del Djurdjura, com demanaven a la gent on era el líder de la revolució cabilenc i com la gent, tothom, contestava el mateix, impressionant: 'Només el vent de les muntanyes sap on és Ait-Ahmed'. Em va servir molt l'estada a Algèria, perquè vaig conèixer amb un procés revolucionari com pocs n'hi ha hagut els darrers anys (...)" (1985:69).

Altres casos de ressò d'aquells esdeveniments internacionals entre aquells joves estudiants, alguns encara a l'Institut Lluís Vives, els tenim en Enric Jordà, en un article que va servir per contactar amb el grup universitari, sobre Algèria: *Carta abierta a los Europeos*, publicada a *Albatros*, revista de l'Institut, l'any 1962, amb un inici prou clar:

"Eramos argelinos, estábamos heridos e indefensos..." [i es posa en la situació de l'uropeu que anava a Algèria]: *"Allí me enseñaron que todos los hombres somos libres, iguales y hermanos, fui conociendo sus costumbres, y pude comprobar cómo los argelinos se ganaban la vida trabajando en los oficios más duros y peor distribuidos(...)"*. [Un altre article del mateix autor a la mateixa revista parla de la desigual distribució de l'alimentació a *"Una abundancia insolente frente a una miseria atroz"* (març, núm. 5, 1962)].

A la revista *Diàleg*, del grup inicial d'universitaris que s'anaven aglutinant: E. Climent, E. Solà, V. Àlvarez, F. Zurriaga, J.F. Mira, L. Aracil, A. Cucó, M. Ardit, J.V. Marquès i R.L. Ninyoles, aparegueren altres articles que es feien ressò d'afers internacionals i que corresponien a una identificació amb una ideologia compromesa

amb la realitat³⁶⁰.

Aquest període inicial que servia per a definir unes línies ideològiques que evolucionaven cap al socialisme, es veurà reforçat al si del Partit Socialista Valencià (PSV) en textos com *La Doctrina Xinesa sobre la Guerra i la Revolució* (1966).

El que he explicat fins ací, ha estat un quadre general de les característiques d'aquells universitaris que encetaren una dinàmica de descoberta progressiva de la realitat més propera vinculada a un món on esclataven conflictes polítics, en la qual calia intervenir culturalment i política per a superar un estat de mixtificació. Veure de quina manera començaren a intervenir és el que ens proposem d'analitzar al següent apartat.

³⁶⁰ *Requiem per a Lumumba* (L. Aracil: 1961), inserció de l'article d'un estudiant panameny que aleshores estudiava a València; *Los Estados Unidos y el Canal de Panamá* (Voro Ripoll: 1961); *Tendències Actuales del Socialismo Europeu* (Jordi Vilaragut [pseud. de J. F. Mira]: 1961); inserció d'un article sobre "l'Estat belga" (1961); *Reflexiones sobre el colonialisme* (J.V. Marquès: 1961); *Encuesta sobre el II Concilio Vaticano* (1962); *Luthuli: un lluitador de la pau* (Valerià Miralles, 1962); *Els mercats colonials a l'Àfrica* (Jaume Pérez Montaner:1962). A més, la revista incloïa retalls de premsa al voltant de temes internacionals d'actualitat. També va inserir articles de persones del Principat que aleshores ja mantenien vincles amb València: Ernest Lluch que hi va escriure dos articles sobre aquesta temàtica: *Informe sobre la Llei de Reforma Agrària Cubana, Iugoslàvia, Realitats i Esperances* (1961) i Josep Maria Ballarín sobre un autor alemany pròxim al socialisme: *Bertolt Brecht: la rebel·lió i l'esperança dels vivents* (1962).

1.2.1. El Grup de Diàleg: Universitat i política.

Miquel Tarradell, mentre era a València l'any 1968, va col·laborar en un número monogràfic sobre la Universitat a *Qüestions de Vida Cristiana*, dirigida aleshores pel pare Evangelista Vilanova. Hi va escriure un article: "Una Universitat Valenciana?" L'interrogant era justificat. Tarradell hi plantejava quina era la perspectiva d'aleshores donat el passat de la Universitat de València, sobretot a partir del XIX, en què, en relació al fenomen de la Renaixença, "No hi hagué un nucli universitari que seguís el moviment d'una manera coherent i clara" (1968:18).

El context de canvi, de "creixença", que es donava a la Universitat de València, quant a nombre d'alumnes a la Facultat de Lletres, permetia de pensar realment en l'articulació d'un moviment que plantegés algun tipus nou de canvi? Quan "fa deu anys només tenia una secció d'especialització (Història) amb un terme mitjà d'una vintena escassa d'estudiants a cada curs, mitjana que ha pujat fins als volts d'un centenar" (1968:19).

En una conjuntura de tombant cap a la industrialització dels anys seixanta, Tarradell, ja veia que la "universitat de València ha perdut l'aire quasi familiar que ha mantingut fins no fa gaire" (1968:20). Però també endevinava que al canvi tècnic hi havia un altre inici de canvi que Tarradell concebia com una "Consciència de país": "l'entrada a la Universitat de la consciència de país, com un corrent cada vegada més ben definit i més ampli" que feia uns anys "quan jo vaig arribar a València, cap símptoma no el feia preveure" (1968:20). Aquesta consciència de país va fer canviar, segons Tarradell, la dinàmica de l'ús de la llengua a la Universitat, ja que la tendència dominant era l'ús de l'espanyol, en un marc on segons el catedràtic d'arqueologia, s'hi plantejava una "dualitat de cultures". Va ser per aquella consciència nacional que, quan "s'ha obert camí, els valencianoparlants duen, més aviat, avantatge" (1968:22).

Semblava, a parer de Tarradell, com si aquell procés de conscienciació hagués "amarat" la Universitat. És a dir, encara que el mateix catedràtic reconegués que el nucli d'estudiants que havien iniciat aquella innovació cultural era un "fenomen minoritari", també reconeixia que aquells estudiants que, per "modernització de les actituds" no hi eren tan a prop, també es veien obligats, al reconeixement del "fenomen valencià"; "han de tenir-lo present per força, perquè les manifestacions són massa vives" (1968:21). En general, doncs, aquell inici de canvi d'actituds respecte al país, va causar que professors

o estudiants que eren valencians, però que viuen fora de València (la gran part a Madrid), restessin sorpresos -"bocabadats", dirà Tarradell- davant "l'evolució del grau de consciència de país". És a dir, aquells qui venien a València podien entendre un determinat "procés de politització", però el que no entenien era que aquell procés es basés o tingués com a nucli bàsic aquell fet nacional. I de fet, l'any 1968, quan Tarradell escriu aquestes ratlles, el grau de politització dels universitaris -que ja era aconduït per un altre tipus de generació emmarcada en el marxisme- va quallar en el Sindicat Democràtic d'Estudiants

Valencians (SDEUV), els estatuts del qual van ser fets en català per un d'aquells universitaris que es va aconduir per aquella consciència de país: Vicent Garcés³⁶¹.

Però com entendre, segons Tarradell, la formació d'aquell nucli d'estudiants -el grup de *Diàleg?*- Avui encara reconeix que va ser com una mena de "generació espontània" dinamitzada per tres factors:

- a) la "inquietud d'unes minories de joves "obertes a la realitat que els ha permès de fer un "dels descobriments bàsics": "s'han adonat que l'existència del País Valencià va molt més enllà del folklore local que els havien donat com la representació genuïna -potser única- de la personalitat del País" (1968:21);
- b) la "presència benèfica" d'uns "guies de fora de la Universitat", que, segons Tarradell, "tenen, sobre el cas valencià, idees molt clares"; Joan Fuster, en seria un cas per al professor;
- c) la presència d'uns professors que "han pogut, i han sabut, orientar" (1968:21).

I la tasca real era aquesta: orientar i formar. Vull dir que no feien una política explícita: no adoctrinaven. Es limitaven a mostrar camins nous de progrés del coneixement. Ara, també he de dir, que, dels primers professors del Principat, Miquel Tarradell, era el cas de professor més vinculat a plantejaments cívics: és a dir menys acadèmics; fins al punt que va haver de dimitir el seu càrrec de Degà per haver ocupat un lloc -el de Bibliotecari- a la Casa de Catalunya.

Finalment Tarradell planteja en aquest article-marc, les connexions que s'anaven donant entre la universitat i la societat, en el sentit que, segons Tarradell, mentre que a Barcelona (posava aquest exemple) existia una tradició de relació entre universitat i país a València, el canvi, anunciat pel refús del "sucursalisme"(1968:23) apareixia amb aquells estudiants, que partien sense "precedents"(1968:23). Tot aquest clima feia dir a

³⁶¹ Informació de Vicent Garcés. València, novembre de 1992.

Tarradell, que existia també el refús a les visions de la realitat valenciana que es limitaven al folklore; i que com a conseqüència, existia el refús d'aquests "folkloritzants" vers els plantejaments d'aquella joventut; per part, segons Tarradell, de "petites personalitats locals", que "veuen com s'enfonsa una mesquina plataforma de "provincias" a través de la qual ells han surat i confiaven continuar capitanejant"(1968:25).

Per aquestes "personalitats", Tarradell veia que aquells joves estudiants representaven el "peligro catalán"(1968:25). I afirma³⁶² que quan era professor a la Facultat de Lletres ja veia actituds, entre els companys docents, reticents a la catalanitat del fet valencià. Com he dit abans hi havia aquesta oposició entre dues visions de la realitat que envoltava aquells estudiants, la del qui era conscient dels problemes que s'hi plantejaven, i la d'altres que tendia a la "germanor". El grup de *Diàleg*, era el nucli d'aquella visió conscient de la realitat.

Aquest grup o nucli comença a configurar-se a partir del curs 1958/1959, quan es dona una oportunitat de presentar una candidatura dels propis estudiants a l'oficial del SEU. Era la candidatura incolora, encapçalada per Lluís Aracil. Darrera, però hi havia alguns estudiants que ja eren a la Facultat de Dret, com Vicent i Miquel i Diego i Josep Raga ("férem pinya Raga i jo", dirà Miquel i Diego³⁶³). Aquella candidatura surt guanyadora i no permet que el delegat del SEU, Ansuátegui Gárate representi els alumnes. Eren uns primers moments en què, segons Aracil, s'anava formant un "cercle de Relacions", i entre aquestes relacions, a primer curs, "Joan Fuster va descobrir que nosaltres existíem". I Aracil es refereix a E. Climent, E. Solà, A. Cucó, entre els joves que el conegueren perquè Aracil "encara no sabia qui era Fuster".

De fet, la descoberta era mútua, ja que, com hem vist abans, l'intel·lectual explicava a Maluquer i Sostres que, efectivament, aquell mateix any els començava de conèixer. I aquesta coneixença es produïa a la tertúlia que Fuster presidia els dilluns a la tarda al *Club Universitario*. En aquest primer curs és quan coincideixen els primers integrants de *Diàleg*: Enric Solà, Eliseu Climent. Enric Solà, procedia de tradició valencianista per part de pare; però, recorda que a casa es parlava espanyol. No s'havia

³⁶² Informació de Miquel Tarradell. Barcelona, juliol de 1993. Tarradell es refereix a Julian San Valero i Domènec Flechter: "Els valencians eren valencians d'ençà dels temps dels sbers i inclús que el valencià és la llengua dels sbers. No jugaven [la carta nacionalista]. Parlaven en castellà a casa" diu Tarradell de Flechter i San Valero.

³⁶³ Informació de Vicent Miquel i Diego. València, desembre de 1992.

fet catalanoparlant. Els primers contactes els té amb Eliseu Climent, nascut a Llombai, i d'entorn catalanoparlant. Les primeres relacions entre aquests dos companys de curs es basarien, segons E. Solà, que Climent li ensenyaria català i Solà a Climent li ensenyaria uns trets generals de valencianisme (ja que el pare era de l'Agrupació Valencianista Republicana). Les primeres mostres d'algun tret de sentiment pròxim a l'arrelament al context es donava d'una manera molt afectiva. Solà, per exemple, recorda que a primer de Dret, és a dir, durant el curs 1958/1959, i concretament al mes d'octubre de 1958 i al carrer de les Barques, quan va morir Pius XIIè, amb E. Climent, Aracil... Enric Solà preguntà a Cucó quina era la seva pàtria; i aquest va respondre-li "això que xafe"³⁶⁴. És una mostra molt circumstancial, si es vol de resposta automàtica, però ja era un principi. Després, aquests mateixos joves anaren al Rat Penat; però hi anaren perquè sabien que hi havia una societat cultural vuitcentista. Era el curs 1959/1960.

Al Rat Penat coincideixen amb la Joventut. I és quan coneixen Ferran Zurriaga i Agustí, l'oncle del qual Ismael Rosselló també era d'Agrupació Valencianista Republicana. Rosselló ja havia presentat Zurriaga a E. Tàrraga, i s'integrà amb la Joventut; un cop coneguts però aquells universitaris continuà treballant-hi. Prova d'això és, que Zurriaga posa aquest curs 58/59 com a moment en què recorda les primeres reunions a casa d'Eliseu Climent, amb Ricard Pérez Casado i Ferran Martínez Navarro.

Entre el període 1958-1960 es van congriant les primeres relacions i reunions del grup de *Diàleg*. En aquest curs també Aracil anà a la tertúlia de Miquel Adlert, com hi anà, Eliseu Climent qui, amb Jordi Valor, fill d'Enric Valor, que ja feia cinquè de Dret, plantejà de fer un homenatge al poeta Ausiàs March. [Climent posa el mes d'octubre de 1958 com a moment en què es plantejà aquest acte].

L'homenatge a Ausiàs March es va fer el dia 3 de març de 1959 a la Sala d'actes de la Universitat de València. Presidia el rector Josep Corts Grau i el programa contenia dues conferències: *València i la Universitat* pel professor Julian San Valero i *Elogi d'Ausias March* per Miquel Tarradell. Hi hagué una secció de recitals de poesia d'Ausiàs March, "comentades" per Xavier Casp i "recitades" per Ramon Pelegero, Josep Alarte i Josep Lluís Galindo. Els poemes eren: *Elogi a Teresa*, *Cant de mort* i *Cant espiritual*. Seguí un parlament del Degà de la Facultat de Filosofia i Lletres, F. Sánchez-Castañer i clausurà l'acte el rector, Corts Grau. Miquel Tarradell recordà que el discurs clau el va fer ell i que Martí Domínguez com a conseqüència n'escrigué un de titulat *De la Catedral al Paraninfo: un acueducto*. Esmenta que "Eliseu Climent va mobilitzar els

³⁶⁴ Informació d'Enric Solà. València, març de 1990.

estudiants, i el paranimf es va omplir". El fet que les conferències es fessin en català va poder ser gràcies que l'acte va comptar amb la presència del bisbe de Sogorb, Pont i Gol³⁶⁵.

El diari *Las Provincias* destacà que la Universitat no podia restar absent de l'homenatge "evocado por profesores universitarios" i

*"poniendo de relieve su gran personalidad y, sobre todo, el clima de auténtico y emocionado interés que las minorías intelectuales valencianas y los estudiantes pusieron en el mismo, llenando completamente el salón"*³⁶⁶.

Pel que feia a les dues conferències de San Valero i Tarradell en remarca que

"Comenzó el acto con una enjundiosa disertación del profesor Julián San Valero, que, hablando en valenciano, hizo una documentada referencia sobre 'Valencia y la Universidad', relacionándola con el poeta". "Seguidamente el profesor Miguel Tarradell, también en valenciano, pronunció un elocuente y magnífico discurso, en el que estudió la obra poética de Ausiàs March, su trascendencia y su significado".

Setmanes abans, el diari *Levante*, l'administrador del qual era Soriano i Bueso (que feia la funció de fer accessible la intervenció al diari a Joan Fuster o a altres crítics, cas de Josep Iborra) dedicà les setmanes del 23 de gener i 27 de febrer de 1959 a dos monogràfics sobre el poeta, al suplement de *València*³⁶⁷. Als suplementes intervingueren Pere Bohigas, Joaquim Molas, Miquel Dolç, i Miquel Tarradell, del Principat (D'Eugeni D'Ors es reproduí un article de 1951 del diari espanyol *Arriba*)³⁶⁸. Miquel Adlert, en el fragment de carta següent a Carles Baubi, especifica com aquella idea de l'homenatge va sorgir del Grup Torre (en realitat la proposà un estudiant que hi anava):

"(...) l'acte de la Universitat en memòria d'Ausiàs March fou realment grandios. Tot el paranimf estava ple d'estudiants que aplaudien amb

³⁶⁵ Informació de Miquel Tarradell. Barcelona, juliol de 1993.

³⁶⁶ Vid.: *Las Provincias*, 4.III.1959, pàg. 9.

³⁶⁷ *Levante* (Suplem. Valencia. Suplemento dedicado a sus hombres, a su historia, y a su tierra), 23.I.1959 (núm. 204) i 27.II.1959 (núm. 208).

³⁶⁸ Eugenio D'Ors: "Ausiàs March y la pasión mediatibunda" a *Arriba*, 27.V.1951 in *Levante*, 27.II.1959.

entusiasme, sobretot quan es feia alguna afirmació de la pròpia personalitat. L'acte fou presidit pel Rector de la Universitat els Degans de les Facultats i Dolç, que, amb la seua vinguda a la Universitat [hi anà el 1958] d'ací, s'ha fet un asidu de la nostra tertúlia de 'Torre', de la que també ha eixit la idea de la fundació de l'"Aula Ausiàs March"³⁶⁹.

El ressò de l'acte també comptà amb el vist-i-plau de la Junta de Facultat de Lletres del dia 10.III.1959 en la qual, s'explicitava que "*se expresa la satisfacción de la Facultad por el éxito alcanzado en el homenaje a Ausiàs March*"³⁷⁰.

El 1959, doncs, és un any en què comença a descloure's unes possibilitats, unes bases organitzatives, per a aquella consciència de país de la qual parlava Tarradell. Coetàniament, a la mateixa Junta del dia 10 de març, Joan Reglà era nomenat Catedràtic de la Facultat de Lletres. Uns mesos més tard, en un clima d'obertura cultural, Jover proposà a la Junta que es fessin unes conferències sobre el tractat dels Pirineus a càrrec del Pare Batllori³⁷¹, i el dia 4 de juny s'hi proposava la creació de la càtedra de "Llengua i Cultura Valencianes". També s'hi elegeix Miquel Dolç com a Vice-Degà, substituint el pare Todolí, professor de teologia de la Facultat de Filosofia i Lletres.

A nivell d'actes culturals, a l'acta del 2 de maig ³⁷² Miquel Dolç, sempre afavorint actes de tipus literari, s'estableix la "Festa de la Poesia". Finalment en acta del 7 de desembre de 1959 s'acorda que l'Aula Ausias Marc, creada el 2 de novembre, depengui dels cursos de llengua i cultura valencianes, existents des de l'any 1954-55, i essent considerada com a "*extensión de cátedra*"³⁷³. Aquest era un tipus d'ambient com veiem, en el qual els professors com Dolç i Tarradell feien les funcions de cobertura perquè, per exemple, les activitats de l'Aula es poguessin portar a terme, sense però que les coses fossin fàcils.

El dia 10 d'abril de 1959, acabat d'arribar de València, Reglà escriu simultàniament a Jordi Rubió i Vicens Vives. D'ambdues cartes es treu la impressió que alguna activitat començava a fer-se a la Universitat, fet que es despenia, de la rebuda

³⁶⁹ Carta de Miquel Adlert a Carles Baubi. València, 2.IV.1959.

³⁷⁰ Acta de la Junta de la Facultat de Filosofia y Letras: 10.III.1959, pàg. 9.

³⁷¹ Acta..., 2.V.1959, pàg. 9.

³⁷² Acta..., 2.V.1959, pàg. 10.

³⁷³ Actas 2.V.1959. pàg. 10.

que es va fer a Reglà quan va arribar a València. A Rubió diu que

"ja veu que, sense anar-hi, he pogut lliurar-me del Finisterre (...). i posar les arrels gairebé a casa nostra. Estic ben content i crec que a València podré fer tasca útil. Ja veu com són les coses: els aragonesos manen, de fet, a la Universitat de Barcelona; els catalans ja fan nucli en Dolç, en Tarradell i jo València (...). Estic orientant-me a fi de veure quines possibilitats ofereix el panorama cultural de València i quina podria ser la meva actuació".

La lletra a Vicens Vives, era menys explícita en aquest sentit de les possibilitats d'actuació, però donava a entendre a l'historiador que "sembla que la gent té interès" i que Jover va fer-li una presentació "patriòtica" als alumnes de cinquè de carrera, "amb molts elogis al que es fa a Barcelona". Reglà parlava de Jover en termes elogiosos ja que

"només viu de cara a la ciència i als alumnes(...). A la Facultat se'l considera com una mena de degà moral", "els alumnes coneixien perfectament el Branau; i ell fa uns cursos d'Economia del XIX utilitzant des del Kubischev al Rostov, he vist com ha paperejat el Sardà: una obra de benedictí".

En carta del 31 d'octubre de 1959, Reglà continuava explicant de l'ambient de les iniciatives valencianes. Entre d'altres que Murillo Ferrol, que arribà a València el 1953 exerciria el càrrec de Catedràtic de Dret Polític, i que volia organitzar al col·legi Lluís Vives, del qual era director, "un seminari per a l'estudi de la burgesia". Una de les darreres cartes que li va escriure té una significació associada al nacionalisme. En carta del 31 d'octubre de 1959, diu a Vicens que podria venir a València i que "el grup valencianista", on citava "Casp, Fuster, Soriano", "ho desitgen de debò". Es rellevant veure com Reglà unificava el camp valencianista cara a tenir-ne una visió -com de fet fou en la pràctica-escissionista. Però Vicens no va baixar mai a València. En una carta, una de les darreres que va escriure, i adreçada al pare Miquel Batllori ("darrera carta rebuda de l'amic Vicens", anotava al marge M. Batllori) el dia 21 de març de 1960, diu que l'estat avançat de la malaltia que patia li impedia d'anar a València: "Havia d'anar a Valencia. on hi ha un clima fantàstic", anotava³⁷⁴.

³⁷⁴ Agraïxo la gentilesa de la Sra. Rahola, vídua de Vicens, per haver-me permès d'accedir a la correspondència entre Joan Reglà i Jaume Vicens. Igualment agraeixo a Antoni Rubió les facilitats que ha donat per poder accedir a la correspondència de Jordi Rubió i Joan Reglà. També agraeixo al pare Miquel Batllori (SI) el fet d'haver-me esmentat l'existència de la carta de Vicens que li adreça, i a Josep Maria

Quin era però aquest clima? Els universitaris acabaven de crear el que seria el seu primer "front"³⁷⁵: L'Aula Ausiàs March.

1.2.1.1. Front Cultural: AULA AUSIÀS MARCH.

Les activitats de l'Aula Ausiàs March s'iniciaren el mateix mes de març, com a continuació de l'aniversari de la mort del poeta. Cal dir que el nom de l'Aula fou proposat per Manuel Sanchis Guarner³⁷⁶, i, dels anys que en tenim notícies s'hi celebraren conferències a les quals prengueren part intel·lectuals i estudiants.

La seva fundació de l'Aula va ser el 2 de desembre de 1959. La seva *Memòria para la creació del Aula Ausiàs March* n'assenyala l'origen de la idea i el tipus d'actes que s'hi farien:

"Como complemento y prolongación de los Cursos de Lengua y Cultura Valencianas establecidos en nuestra Facultad de Filosofía y Letras [així consta en l'original], se propone la creación, en el seno de la misma y en estrecha relación con su dirección, de un seminario denominado "Aula Ausias March".

La idea de la creación de esta Aula procede, en realidad, de un crecido número de alumnos de las mismas Facultades de nuestra Universidad, deseosos de poder conocer más a fondo, dentro del más amplio campo de la cultura española, las características y circunstancias peculiares de la cultura valenciana. Durante el curso 1958-59, muy concretamente a raíz del acto conmemorativo del centenario de Ausiàs March celebrado en el paraninfo de la Universidad, fué autorizado por el Rectorado y probadas, a título de ensayo la organización de dicha Aula, con resultados positivos. La lengua, la literatura, la historia, la geografía, el arte y el folklore de nuestra tierra serían los principales

Muñoz el fet de reproduir-me-la.

³⁷⁵ Per a Eliseu Climent, aleshores estudiant de Dret, existien uns "fronts" d'activitat organitzats pels universitaris que s'aglutinaven al voltant de la revista *Diàleg*: un front cultural (A. Ausiàs Marc), un front sindical (Agrupació Democràtica d'Estudiants Valencians: ADEV) i un front polític (Moviment Socialcristià de Catalunya: MOSCA).

³⁷⁶ Informació facilitada per Miquel Tarradell. Barcelona, juliol de 1993.

temas que se tratarían en dicha Aula, cuyo funcionamiento tendría el carácter de un verdadero seminario, con intervención de catedráticos de la Universidad y de otros profesores, escritores y especialistas de las distintas materias, sin olvidar la inmediata colaboración de los alumnos.

Las reuniones se celebrarían en las aulas de la Facultad de Filosofía y Letras, aproximadamente cada quince días, siendo sometido previamente el contenido de las mismas a la aprobación del Decano de la Facultad y el Director de los Cursos citados. Sólo en casos excepcionales, por ejemplo, al tratarse de una conferencia de mayor alcance social, de documentales cinematográficos, de representaciones de obras de Teatro, los actos tendrían lugar en el Ateneo Mercantil, cuya colaboración gustosamente ha sido ofrecida al Aula [cal recordar que com a secretari de l'Ateneu mercantil hi havia Robert Moróder, nacionalista que hi exercí el càrrec entre 1957 i 1970, i que va facilitar-hi la celebració d'actes culturals]. Como puede verse, el "Aula Ausias March" aspira, aun sin contar de momento con ninguna ayuda económica, a ser un verdadero vehículo de la Extensión Cultural encomendada a nuestra Universidad. Creemos que su creación puede significar una eficaz proyección exterior, en muchas ocasiones, de nuestra labor docente.

Por esto proponemos su creación a la Facultad de Filosofía y Letras y si ésta la aprueba a la Junta del Gobierno de la Univesidad.

Valencia, 2 de noviembre de 1959.

Fdo. Julián San Valero

Fdo. Miguel Dolç

Fdo. Miguel Tarradell"

Fou aprovada unàninament per la Junta de Govern de la Universitat el dia 10 de desembre de 1959³⁷⁷. Aportem en l'annex IV la relació d'actes que es van fer a l'Aula Ausiàs March entre els anys 1959-1963.

L'Aula Ausiàs March, pel tipus d'actes que s'hi van fer, de caràcter literari i cultural d'abast general (en el sentit d'abastar des de la literatura a l'economia), va ser considerada en les

"aspiracions més efectives "com un "trampolí -diu Adrià Espí-, de catapulta, per a que els joves universitaris valencians pogueren actuar expressant-se amb la seua pròpia llengua"³⁷⁸. Els estudiants d'aleshores,

³⁷⁷ Dec l'accés a la documentació existent sobre l'Aula a la gentilesa de Miquel Dolç

³⁷⁸ A. Espí: *Què és l'Aula Ausiàs March* (exemplar dactilografiat), gener, 1963.

com Eliseu Climent, la veien com a l'orfanització d'un "Front Cultural", precisament per a servir de plataforma al nucli d'estudiant que anaven aglutinant-se³⁷⁹. Pel que fa a l'actitud dels professors, sobretot algun dels quals va intervenir en la fundació, com Julian San Valero, Miquel Tarradell afirma que "va ser molt difícil que formés part de l'Aula Ausiàs March. Va signar [el text fundacional esmentat] amb moltes reticències i després no hi va intervenir mai"³⁸⁰.

El curs 1958/59, doncs, es cloïa amb tres fites: la primera el fet d'escollir un estudiant fora de la influència del SEU, fet que ja assenyalava una incipient organització; la segona, l'arribada a València de Joan Reglà, després que ho fessin Miquel Tarradell i Miquel Dolç; i per últim, l'actitud de col·laboració d'aquests professors (Tarradell, Dolç i Reglà) en la configuració de l'Aula Ausiàs March, que va ser vista com a una plataforma d'organització que ja recolliria en aquests moments inicials (1959/62) la intervenció cultural dels universitaris. Dir també que l'Aula fou un lloc de confluència dels integrants de la Joventut del Rat Penat, com fou la participació de Francesc Codonyer i dels universitaris en actes de l'Aula.

En aquell moment la col·laboració i la confluència començaria a iniciar-se. L'ambient general, pel que feia a algunes activitats encara era d'astorament, bo i reconeixent aquella embranzida de finals dels anys cinquanta. Llorens Romaní, que era President de la Secció de Teatre del Rat Penat, escrivia a Sanchis Cardona, una lletra en què li comentava que el fet de representar obres en valencià va causar "les primeres incomprendions i molèsties que foren vençudes". Vençudes efectivament per aquella plataforma de la Joventut:

"Hi ha un renaixement rat-penatista. Els dijous de cada setmana es reuneix la joventut. Acodeixen universitaris, gent que treballa, senyoretes de la joventut femenina, en fi, molta gent que dona un ambient com feia molts anys no es coneixia. Hem deprofitar per tant aquesta ocasió i treballar intensament"³⁸¹.

³⁷⁹ Informació d'Eliseu Climent. València, març de 1990.

³⁸⁰ Informació de Miquel Tarradell. Barcelona, juliol 1993.

³⁸¹ Carta de Llorens Romaní a Ferran Sanchis Cardona. València, 9.I.1959.

He reproduït aquest fragment per fer veure dos aspectes:

- 1) que a la ciutat de València s'estaven bastint dos focus de mobilització cultural: El Rat Penat i la Universitat. I no tant el Rat com a institució sinó com un xopluc en el qual treballa la joventut nacionalista i
- 2) que aquella joventut nacionalista confluïa amb la universitària. La diferenciació no tenia sentit. Es feia un treball en comú, i més aviat es tenia en compte la possibilitat -quan a efectivitat- real de cadascú en funció de lloc que ocupava: universitat o fora de la universitat.

Si hem de notar alguna diferència seria potser en el grau d'identificació vers una ideologia determinada: el marxisme comunista, clarament acceptat per integrants de la Joventut; un trànsit cap al socialisme, en aquests primers anys, per part dels universitaris. Ara, allò que els unia -i que era la base, el fonament- era aquella consciència nacional, potser més feta en els integrants de la Joventut i en fase de concreció en els universitaris, per raons estrictament generacionals. Però la visió era clara: fer país. I era això el ciment pràctic que els unia.

I així és com cal entendre el fet que els universitaris anessin a confluïr amb la Joventut. Vicent Àlvarez ens dóna una visió general d'aquests primers anys -que es caracteritzen per l'aparició de *Diàleg*, i unes coordinacions del grup que ara veurem- :

"L'ambient nacionalista era bastant reduït a un nucli de la joventut universitària, el grup de Diàleg, i un grupet de gent que funcionaven legalment com Joventut del Rat Penat. Fuster ens donava una base ideològica a la que nosaltres vam afegir-hi uns components socials: elements de classe, referències a un marxisme amb connotacions del cristianisme progressista, compromés democràtic, anticolonialisme...". Pel que fa a la tasca dels professors del Principat en aquells primers moments: "Tant Tarradell com Reglà ens van ajudar i estimular a la tasca. És important tindre en compte el que per a una gent jove pot haver d'inseguretat, i com els majors te poden donar una part de seguretat". La tertúlia de Fuster al Club universitari "que tenia lloc els dilluns a la vesprada era un punt d'encontre". Amb aquests trets i nuclis aquells joves anaven movent-se. Tàrraga, de la Joventut del Rat Penat, plàsticament anota que "allò, anava creixent, creixent..."³⁸².

Era això un procés lent de creixement i organització de les primeres bases ideològiques al voltant de la revista *Diàleg*.

³⁸² Informació d'Enric Tàrraga. València, març de 1990.